

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Evren İşbilen

NÜKLEER SATRANÇ

İran'ın Nükleer Politikası ve Türkiye

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

K62832

Evren İşbilen

NÜKLEER SATRANÇ

İran ve Nükleer Silahlanma Politikası

Ozan Yayıncılık Ltd.
İstanbul 2009

Yavuz Saltık

NÜKLEER SATRANÇ

İran ve Nükleer Silahlanma Politikası

Ozan Yayıncılık Ltd.
İstanbul 2009

Bu kitabın tüm yayın hakları Ozan Yayıncılık'a aittir.
Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar,
Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi gereği yayınevinin
iznini gerektirir.

Tanrım Beni Başkan Yarat / Yavuz Saltık

Yayın Yönetmeni: Mustafa Demir

Editör: Orhan Suveren

Kapak tasarımı: Ozan Yayıncılık Ltd.

Baskı: Eren Ofset

Cilt: Engin Mücellit

Kütüphane Bilgi Kartı (CIP):

Tanrım Beni Başkan Yarat / Yavuz Saltık

İran, Ortadoğu, Nükleer Silahlanma, Nükleer Yayılma, Nükleer

Güçler, Soğuk Savaş, Nükleer Terörizm, Türkiye

Ozan Yayıncılık Ltd. 2008, Türkiye, İstanbul, 128 sayfa

ISBN: 978-9944-143-25-7

Dağıtım:

İstanbul: 2A, Alfa, Alkım, Artı, Bilgi, Çıra, Ema,

Final, İmge, NT, Remzi, Say, Telos, Yelpeze, Yeni Çizgi

Ankara: Işık Eğitim, İmge, Evren, İlkim, Kıta, Siyasal

İzmir: Erdoğanlar, Gema

İnternet satış:

www.kitapyurdu.com, www.yenisayfa.com, www.kitapnet.com,

www.iskenderiye.com, www.selsus.com, www.dharma.com.tr,

www.ideefixe.com,

Ozan Yayıncılık Ltd.

Alemdar Caddesi Güzel Sanatlar Sk. No: 13 Cağaloğlu İstanbul

Tel: 212.511 93 95 - 520 43 90 Faks: 212.527 98 47

Email: info@ozanyayincilik.com Web: www.ozanyayincilik.com

Bu çalışma; T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler; Anabilim Dalı; Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler; Yüksek Lisans Programı bölümünde,”İran ve Nükleer Silahlanma Politikası” adıyla, Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez danışmanı: Yard. Doç.Dr. Fuat Aksu

Evren İşbilen; 1978 yılında İstanbul’da doğan yazar, 1996’da Vehbi Koç Vakfı Koç Özel Lisesi’nden mezun oldu, aynı yıl Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümüne girdi. 2004 yılında bu bölümden 3.11 ortalamayla mezun oldu. 2008 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nü 3.18 ortalamayla tamamladı. Yazarın “İran ve Nükleer Silahlanma Politikası” adlı yüksek lisans tezi jüride oybirliğiyle başarılı bulundu. Halen Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde doktora öğrencisidir. Yazar edebiyat ve satrançla ilgilenmekte, ayrıca profesyonel tercüme yapmaktadır.

E-posta: evrenisb@hotmail.com

GİRİŞ

İRAN VE NÜKLEER SİLAHLANMA POLİTİKASI

Nükleer silahlar ilk kez 1945 yılında kullanılmış ve kullanılması nedeni İkinci Dünya Savaşı'nın bitirilmesini sağlamak şeklinde lanse edilmiştir. Bu tarihten sonra, Nükleer silahlar, tüm Soğuk Savaş dönemine damgasını vurmuştur ve devletlerin güvenlik politikalarında önemini halen korumaktadır. Öte yandan, bu silahlara sahip olmanın meşruiyeti de dünyada başlı başına bir tartışma konusudur. Nükleer yayılmanın gerek dikey ve gerek yatay boyutla devam etmesi ve devlet-dışı aktörlerin de bu silahlara sahip olmaya çalışması, uluslararası barış ve istikrarın korunmasında bu tür silahların kontrolünü ve nükleer yayılmanın önlenmesi çabalarını önemli kılmaktadır.

Bu bağlamda İran gibi stratejik öneme sahip orta ölçekli bölgesel güçlerin nükleer silahlanma çabasında olması kuşkusuz Ortadoğu'daki güç dengesini ve güvenlik denklemlerini alt üst edici bir etki yaratma potansiyeline sahiptir. İran, nükleer güç olduğu takdirde Ortadoğu'daki gücünü ve nüfuzunu dramatik olarak arttırırken bölgede var olan nükleer silahlanma yarışına ivme kazandıracaktır. Diğer yandan bölgedeki [bu arada İran'ın] nükleerleşme çabaları askeri müdahaleyle önlendiği takdirde, bölgede uzun yıllar sürecek istikrarsızlıklar ve insani trajediler ortaya çıkacak ve dünyadaki Müslüman [Doğu]-Hristiyan [Batı] gerginliği tırmanacaktır.

Türkiye ise İran'ın bu çabalarından en ciddi olarak etkilenecek ülkelerin başında gelmektedir. İran'ın nükleer güç olması Türkiye'yi askeri güvenlik bakımından yeni önlemler almaya yöneltceği gibi, siyasal, ekonomik ve çevresel sorunlarla da yüzleştirecektir. Öte yandan ABD'nin [veya bir bölge ülkesinin] İran'ın nükleerleşme çabalarına yönelik olası bir müdahalesi de Türkiye için farklı düzlemlerde sorunlar doğurabilecek bir seçenek olacaktır.

ÖNSÖZ

Uluslararası ilişkilerde uyumsuzlukların barışçıl yöntemlerle çözümü, ilişkilerin işbirliği ekseninde geliştirilmesi genel kabul gören hedefler arasındadır. Bu çerçevede silahlanma olgusu bu yöndeki çabaları sekteye uğratan bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Genel silahlanma çabaları içerisinde konvansiyonel silahlanma çabaları kadar nükleer silahlanma çabaları da dikkati çeken bir ağırlık taşımaktadır. Özellikle bölgesel çatışma potansiyelinin yüksek olduğu durumlarda ve uluslararası terörizm olgusunun gündeme geldiği günümüzde nükleer silahların denetiminin giderek zorlaşmış olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde oluşturulan nükleer kulübün üyeleri dışında bu silahlara sahip olma arzundaki ülke ve grupların küresel bir ekonomik, siyasal, teknolojik ortamda isteklerini yerine getirmelerinin önünde büyük bir engel bulunmamaktadır. Bu çalışmada İran'ın nükleerleşme çabaları genel nükleer silahlanma olgusuyla beraber incelenecektir.

Bu tezin hazırlanmasında değerli zamanını esirgemeyerek sabırla düzeltmeleri yapan, tezin her aşamasında önerilerini sunan tez danışmanı hocam Yrd. Doç. Dr. Fuat Aksu'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, çeşitli zamanlarda yaptığımız tartışmalardan ve beyin fırtınalarından çok yararlandığım okul arkadaşlarım Koray Özkal, Cüneyt Uluğ ve Haluk Akalın'a da teşekkür borçluyum. Son olarak, tezin yazım aşamalarında bana maddi manevi destek veren aileme; yazım hatalarını düzelten annem Nuray İşbilen'e, tabloları biçimlendirmeye yardım eden kardeşim Pınar İşbilen'e ve beni

N ü k l e e r S a t r a n ę

sabırla dinleyen babam Sedat İşbilen'e minnettarım. Doğaldır ki, tezde olabilecek kusurlar ise yazara aittir.

İstanbul; Nisan, 2008

Evren İşbilen

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	???
ABSTRACT	???
ÖNSÖZ.....	9
İÇİNDEKİLER	11
TABLolar LİSTESİ.....	14
ŞEKİLLER LİSTESİ	14
KISALTMALAR LİSTESİ	15
 1. GİRİŞ.....	 17
 2. NÜKLEER SİLAHLARIN TARİHÇESİ	 22
2.1. Nükleer Bilimin Tarihçesi	22
2.1.1. Modern Öncesi Dönem	22
2.1.2. Modern Dönem	22
2.2. Manhattan Projesi	25
2.3. Atom Bombası ve İkinci Dünya Savaşı'nın Sonu	31
2.4. Nükleer Silahlar ve Soğuk Savaş	35
2.4.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünyada	
Genel Siyasi Durum	35
2.4.2. Soğuk Savaş'ın Başlaması	37
2.4.3. ABD Nükleer Tekeli Dönemi	39
2.4.4. İlk Sovyet Nükleer Denemesi ve SSCB'nin	
Nükleer Eşitliği Sağlaması	42
2.4.5. Sputnik'in fırlatılması ve SSCB'nin Kıtalararası	
Balistik Füze Yeteneği Kazanması	45
2.4.6. Küba Füze Krizi	46
2.5.Soğuk Savaş Sonrası Dönem ve Nükleerleşme	49
 3. ULUSLARARASI NÜKLEER DÜZEN	 54
3.1. Devletlerin Nükleer Silahlanma Politikalarının	
Nedenleri	54

3.2. Uluslararası Nükleer Düzenin Unsurları	56
3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri	60
3.2.2. Rusya Federasyonu	???
3.2.3. Britanya	66
3.2.4. Fransa	67
3.2.5. Çin Halk Cumhuriyeti	69
3.3. İkinci Kuşak Nükleer Güçler	74
3.3.1. Hindistan	74
3.3.2. Pakistan	76
3.3.3. İsrail	78
3.3.4. Kuzey Kore	83
3.4. Nükleer Güç Olma Kapasitesindeki Ülkeler	86
3.5. Nükleer Güç Olma Amacındaki Ülkeler	89
3.5.1. Suriye	89
3.5.2. Libya	90
3.5.3. İran	92
3.6. Nükleer Silah Edinme Çabasındaki Devlet Dışı Aktörler	92
3.6.1. Nükleer Silah Edinme Çabasındaki Terör Örgütleri	94
3.6.2. Nükleer Silah Edinme Çabasındaki “Sapkın” Tarikatlar	96
3.7. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması ve Nükleer Silahların Yayılması Konusunda Süren Tartışmalar	97
3.8. Nükleer Silahlanma Karşıtı Sosyal Akımlar	100
3.8.1. Pasifizm	101
3.8.2. Çevreciler	104
4. BİR BÖLGE DEVLETİ OLARAK İRAN’IN NÜKLEER SİLAHLANMAYA İLİŞKİN POLİTİKASI	???
4.1. İran’ın Nükleer Çalışmalarının Tarihçesi	108

4.1.1. Şah Dönemi.....	108
4.1.2. Devrim Sonrası Dönem	111
4.2. İran'ın Nükleer Çalışmalarını Sürdürdüğü Tesisler	114
4.3. İran'ın Balistik Füze Programı	115
4.4. İran Liderliğinin Nükleer Programları Hakkındaki Söylemi	122
4.5. İran'ın Nükleer Güç Olma Tarihine Yönelik Batı Kaynaklı Tahminler	127
4.6. İran'ın Nükleer Politikasının Dinamikleri.....	129
4.6.1. İç Dinamikler	129
4.6.2. Dış Dinamikler	133
4.7. İran'ın Nükleer Güç Olma Çabaları ve Diğer Güçler ..	135
4.7.1. Bölge Devletleri	136
4.7.2. Uluslararası Güçler	145
4.7.3. Birleşmiş Milletler	158
4.7.4. AĞİT	160
4.7.5. NATO.....	161
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA	???
EKLER	168
EK 1. NÜKLEER SİLAHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİ ANLAŞMASI (1.7.1968)	168
EK 2. RUSSELL-EINSTEIN MANİFESTOSU	176
EK 3. RUSYA FEDERASYONU İLE İRAN İSLAM CUMHURİYETİ ARASINDAKİ NÜKLEER İŞBİRLİĞİ PROTOKOLÜ	180
EK 4. NÜKLEER SİLAHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİ ANTLAŞMASI'NA TARAF OLAN DEVLETLER	182

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.2:	Yıllara Göre Sovyet Nükleer Gücü	63
Tablo 3.3:	SSCB/Rus Nükleer Stoku 1949-2002	65
Tablo 3.4:	Britanya Nükleer Güçleri Tablosu, 2002	67
Tablo 3.5:	Fransız Nükleer Güçleri Tablosu, 2002	68
Tablo 3.6 :	Çin Nükleer Güçleri	71
Tablo 3.7:	Hindistan'ın Nükleer Gücü	74
Tablo 3.8:	Pakistan'ın Nükleer Gücü	78
Tablo 3.9:	Şubat 2007 itibariyle Kuzey Kore'nin Plütonyum Üretimi ve Ayrıştırması	85
Tablo 3.11:	Dünyada İşleyen ve İnşa Halinde Olan Nükleer Santraller (1 Ocak 2007 İtibariyle)	87

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1:	Balistik Füze Teknolojisinin Yayılma Şeması	75
Şekil 4.2:	Menzil Kategorisine göre Balistik Füze Sahibi Devletler	76

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ABM: (Anti-Balistic Missile) Anti-Balistik Füze

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BM: Birleşmiş Milletler

CENTO: (Central Treaty Organization) Merkezi Antlaşma Örgütü

CIA: (Central Intelligence Agency) Merkezi Haberalma Teşkilatı

DEFCON: (Defense Condition) Savunma Durumu

IAEA: İran Atom Enerjisi Ajansı

ICBM: (Inter-Continental Ballistic Missile) Kıtalararası Balistik Füze

KİS: Kitle İmha Silahı

K.Kore: Kuzey Kore

KW: Kilowatt

KWU: Kraftwerke Union

MAUD: (Military Application of Uranium Detonation) Uranyum Patlamasının Askeri Uygulaması

MIRV: (Multiple Independently Re-entry Vehicle) Bağımsız Olarak Hedefe Yönlendirilebilen Çok Başlıklı Nükleer Füze

MW: Megawatt

Nükleer Satranç

NATO: (North Atlantic Treaty Organization) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NSYÖA: Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması

SALT: (Strategic Arms Limitation Talks) Stratejik Silahları Sınırlama Görüşmeleri

SDI: (Strategic Defense Initiative) Stratejik Savunma Girişimi ("Yıldız Savaşları")

SEATO: (South East Asia Treaty Organization) Güney Doğu Asya Antlaşması Örgütü

SLBM: (Submarine Launched Ballistic Missiles) Denizaltılardan Fırlatılan Balistik Füze

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

START: (Strategic Arms Reduction Treaty) Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması

TNT: (Trinitrotoluen) Dinamit

UAEA: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

1

GİRİŞ

Nükleer silahlar icat edildikleri ve kullanıldıkları tarihten günümüze insanlığın barış ve güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturmayı sürdürmektedir. II. Dünya Savaşı'nın son evresinde Japonya'ya atılan iki atom bombası bu silahların tahrip kapasitelerini ortaya koymuş ve o günden bu yana tüm güvenlik parametrelerini değiştirmiştir. Nükleer silahlar sadece canlılar ve yaşam alanları üzerinde onarılması imkânsız hasarlar yaratmakla kalmamakta, çevre üzerinde de uzun vadeli kirliliğe yol açmaktadır. Ortaya çıkan ışınlamalar insanların genetik yapısını etkileyerek gelecek kuşaklarda da kalıtsal bozukluklara yol açmaktadır. Hiroşima ve Nagazaki deneyiminde elde edilen bilgiler ışığında ilk anda hayatta kalabilen insanlar üzerinde de etkileri yıllar sonra ortaya çıkan hastalıklar oluşmaktadır. Kısacası bu silahlar canlılar, insan habitatı ve doğa üzerinde korkunç etkiler yapmaktadır.

Günümüzde belli başlı devletlerin dış ve güvenlik politikalarında nükleer silahların önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Ancak son yıllarda gözlemlenen bir olgu da artık bunların daha küçük ölçekli devletlere doğru yayılma eğilimi göstermesidir. Nükleer silahların yayılmasının uluslararası sistemin işleyişine önemli etkilerde bulunduğu bilinmektedir. Örneğin bu silahların devletler arasındaki ilişkileri istikrarsızlaştırma potansiyelinden söz edilebilir. Özellikle ikili ilişkilerde sorunlar yaşayan ve savaşıma olasılığı bulunan devletler ele alındığında nükleer silahların varlığı ikili ilişkilere ekstra güvensizlik unsuru getirmektedir. Zira bu silah teknolojisine sahip olmak caydırıcı bir güç kazandırmakta,

dolayısıyla devletler uyuşmazlıklarının çözümünde nükleer güce sahip olma durumunu bir avantaja giderek “şantaj”a dönüştürebilmektedirler. Hasminın nükleerleştğini gören bir devlet kendini tehdit altında hissetmekte ve eşitliği sağlama adına nükleerleşme yoluna girmekte, sonuç olarak iki tarafın da aleyhine işleyen bir silahlanma yarışı döngüsü ortaya çıkabilmektedir¹.

Nükleer silahların iki kez fiilen kullanıldığı ve Soğuk Savaş döneminde sayısız kere kullanma tehdidinde bulunduğu göz önünde bulundurulursa uluslararası sistemi istikrarsızlaştırıcı etkileri tarihsel verilerle de kanıtlanmış olmaktadır. Öte yandan nükleer silahların kullanılmasının önüne geçebilecek gibi görünen karşılıklı caydırıcılık ve karşılıklı mahvolma teorisi gibi kavramların da her durumda bir felaketi önleyeceği tezi oldukça zayıftır. Örneğin 1962 Küba Füze Krizi’nde şans eseri bir III. Dünya Savaşı’nın eşliğinden döndüğü yıllar sonra açılan belgelerde ortaya çıkmıştır². Kıscası nükleer caydırıcılık % 100 kusursuz işleyen bir mekanizma değildir, insani hatalara açıktır. Kaldı ki aktörlerin rasyonel olmadığı durumlarda nükleer caydırıcılık etkisini gösteremeyebilir. Kaza sonucu veya sistemde izin verilmeyen bir korsan kullanımının da olasılıklar içerisinde olduğu dile getirilmektedir.

Öte yandan nükleer tekniğin, maddelerin ve bilginin yayılması da devlet dışı aktörler tarafından kullanımı olasılığını/riskini gündeme getirmiştir. Böyle bir durumdaysa aktör bir devlet olmadığı için misillemeye konu olacak bir toprağı veya bölgesi olmayacaktır. Bu durumdaki bir aktörün nasıl

¹ Bu durumun en tipik örneğı Hindistan Pakistan nükleer silahlanma yarışıdır.

² “Human Factor and the Risk of Nuclear War”, Swedish Section of International Physicians for the Prevention of Nuclear War, http://www.slmk.org/main/artiklar/Human_Factor.pdf [20.3.2008].

caydırılacağı çözümsüz bir soru olarak ulusal güvenlik yetkililerinin önünde durmaktadır.

Nükleer silahlara kimin sahip olabileceği tartışması ise genelde “ehil olan” devletler ve “ehil olmayan” devletler gibi ideolojik ve aynı oranda sübjektif bir argümana yol açmaktadır. Hâlihazırda nükleer kulübü oluşturan ABD, Rusya Federasyonu, Britanya, Fransa ve Çin kendilerini bu silahlara sahip olma sorumluluğunu içselleştirmiş “ehil devletler” olarak sunmaktadır³. Buysa oldukça sorunlu bir görüştür, çünkü bu devletler tarihsel akış içerisinde ya bu silahları kullanmış, ya da kullanma tehdidinde inandırıcı bir şekilde başvurmuştur. Üstelik atmosferde yaptıkları denemelerle doğaya ve deneme alanlarındaki “yerli topluluklara” çeşitli zararlar verdikleri çevreci kuruluşlarca dile getirilmiştir. Tüm bu nedenlerden ötürü bu devletlerin diğerlerinden daha “ehil” veya “sorumlu” olduğu iddiası temelsizdir.

Her ne kadar bu gerçek çeşitli muhalif çevrelerde dile getiriliyorsa da pratik politika açısından bir etkisinin olmadığı da görülmektedir. 1968 tarihinde imzaya açılan NSYÖA temelinde bu elit nükleer kulübün çıkarlarının bir dışavurumudur. Ayrıca bu antlaşma söz verdiği gibi nükleer devletlerin stoklarındaki başlıkların sayısını azaltamamış, diğer bir deyişle “dikey yayılma”yı durduramamıştır. “Yatay yayılma”yı önleme konusunda da ancak kısmi bir başarıdan söz edilebilir çünkü 1968 tarihinden bu yana 5 devlet daha nükleer silah geliştirmiştir. Gerçi uluslararası toplum, bir devlet nükleer silahlanma yoluna girdiğinde belli bir tepki göstermektedir ancak daha sonra bu devletin de nükleer güç olarak “anlayışla karşılanması” olgusuyla karşılaşmaktadır.

³ Özellikle ABD yönetimi çevreleri bunun karşıtı olarak “serseri devlet” kategorisini ortaya atmış olup bu tür devletlerin nükleerleşmesini bir ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımlamaktadır.

Bilindiği gibi uluslararası hukuk devletlerin pratiklerinin kodifiye edilmiş halidir, bu nedenle temelde devlet çıkarlarını yansıtırlar. Bu bağlamda NSYÖA da bir istisna değildir. Sorunun özüne inildiğinde görülen, uluslararası sistemin doğasındaki kuralızsızlık ve anarşinin ve bir üst kural koyucu otoritenin olmamasının devletleri “başlarının çaresine bakmaya” yönelttiği savlanmıştır. Özellikle neo-realist kuramcılar tarafından savunulan bu görüşe karşı idealizm görüşünü benimseyenler tarafından itiraz edilmektedir. İdealistlere göre uluslararası düzen belli normları ve değerleri olan bir topluluktur. Bu bakımdan onlara göre uluslararası güvenliği ve barışın sağlanması için “kendi başının çaresine” bakmanın bu düzende yeri yoktur. Uluslararası hukuk ve örgütler belli bir düzen sağlarlar.

Konumuz açısından değerlendirildiğinde, İran’ın da algılandığı güvensizlik nedeniyle nükleerleşme çabasında olduğu ve bu şekilde “başının çaresine bakacağı” iddia edilebilir. Ancak hatırlanması gereken nokta İran’ın da bir uluslararası sistem, güçler ve ittifaklar dengesi içerisinde yer aldığı gerçeğidir. Özellikle nükleer teknoloji açısından dışa bağımlı olan İran’ın çabalarının sonuç vermesi sadece kendi inisiyatifinde değildir, bunlar bir dizi uluslararası faktörün etkileşimine bağlıdır. Bu bağlamda günümüz itibarıyla İran’ın nükleerleşme serüveninin nasıl sonuçlanacağı belirsizdir.

Bu çalışmada kitle imha silahlarının diğer türleri olan kimyasal ve biyolojik silahlar konunun dışında tutulup incelenmeyecektir. Ayrıca, zaman dilimi olarak 1939 -2008 arası 68 yıllık dönem ağırlıklı olarak ele alınacaktır. Devletlerin nükleer kapasitelerini gösteren tablo, çizelge ve harita gibi veriler sıklıkla kullanılacaktır. Ulusal güvenliği ilgilendirdiği için bir süre gizli tutulduktan sonra araştırmacıya açılan arşivlerden derlenen belgelerden de konuyu aydınlatması açısından faydalanılacaktır.

Bölümlerin konuları ise aşağıdaki gibidir:

2. bölümde nükleer teknolojinin tarihi dönemin siyasal tarihiyle beraber nirengi noktalarına değinilmek suretiyle irdelenecektir. Bu bölümde 1939'daki Einstein'ın Roosevelt'e yazdığı mektuptan başlanarak, Manhattan Projesi, Hiroşima-Nagazaki olayları, ABD atom tekeli, Soğuk Savaş'ın başlaması, SSCB'nin nükleerleşmesi, 1957 Sputnik olayı, 1962 Küba Füze Krizi, Soğuk Savaş sonrası dönem ve nükleer silahsızlanma çabaları işlenecektir.

3. bölümde günümüzde nükleer düzeni oluşturan devletler iki gruba ayrılarak incelenecektir. 1. grupta kendilerini hukuken "meşrulaştırmaya" çalışan devletler, 2. grupta ise NSYÖA'nı imzalamayarak nükleer güç olmayı tercih etmiş devletlerin nükleer kapasitesine değinilecektir. Ayrıca, nükleer silahı olmayıp nükleer kapasitesi olan devletler ve nükleerleşmeye "hevesli" devletler irdelenecektir. Son olarak devlet dışı aktörlerin nükleer amaçları, devletlerin nükleer silah sahipliğinin meşruiyeti sorunu ve anti-nükleer akımlara değinilecektir.

4. bölümde İran üzerine yoğunlaşılacak. İran'ın nükleer çalışmalarının tarihçesi, nükleer tesisleri, balistik füze programı, İran liderliğinin nükleer söylemi, İran'ın nükleer çalışmalarını motive eden iç/dış unsurlar incelenecektir. İran'ın nükleer projelerini dış yardımla yürüttüğü gerçeğinden hareketle bölge devletlerinin ve uluslararası güçlerin İran'ın nükleer çalışmalarına yaklaşımı ortaya konulacaktır. Sonuç bölümünde, bu çalışmanın ortaya koyduğu bulgular özetlenecektir.

2

Nükleer Silahların Tarihçesi

2.1. Nükleer Bilimin Tarihçesi

Nükleer silahların uluslararası ilişkilerde bir güç unsuru olarak kullanılmaya başlanması oldukça yeni bir olgudur. Konuyu daha iyi açıklayabilmek için, bir sonraki alt bölümde, nükleer silahların dayandığı bilimsel temeller ve bunların teknik olmayan kısa tarihçesi işlenecektir.

2.1.1. Modern Öncesi Dönem

Atom kavramının tarihçesi Eski Yunan'a kadar uzanır. Milattan önce 400 yıllarında, bir Yunan düşünürü olan Demokritos tüm maddenin bölünemeyen en küçük parçacıklardan meydana geldiğini öne sürmüştü. Buna Yunanca bölünemeyen anlamına gelen 'atomos' demiştir. Batı dillerindeki atom sözcüğü buradan türemiştir.

2.1.2. Modern Dönem

17. yüzyılın İngiltere'sinde Isaac Newton bu görüşü canlandırmış, tekrar bilimin gündemine sokmuştu. 1800'lü yılların başında İngiliz bilim adamı Michael Faraday atomun da kendi içinde elektron denilen parçacıklardan oluştuğunu öne sürer. 20. yüzyıl başında Curie ve Becquerel radyoaktiviteyi keşfeder. Yine aynı yıllarda Danimarkalı bilimci Niels Bohr ve Yeni Zelanda'lı bilimci Ernest Ruherford atom modelini kavramsallaştırırlar. 1905 senesinde Albert Einstein görelilik

teorisini ortaya koyar ve maddenin enerjiye dönüşebileceğini kanıtlar. 1932’de İngiliz bilimci James Chadwick nötronu keşfeder. Atom çekirdeğinin nötronlarla çarpışarak çekirdek bölünmesi yapılabileceğini ortaya koyar. 1934 yılında İtalyan bilim adamı Enrico Fermi Roma Üniversitesi laboratuvarında uranyum atomunun çekirdeğini bölmeyi gerçekleştirir.

Bu yıllarda yeni yeni gelişen nükleer bilimde en önde giden ülkeler Kopenhagen Okulu olarak da adlandırılan Danimarka, Göttingen Üniversite’nin öne çıktığı Almanya ve Cavendish laboratuvarlarının öncülük ettiği Britanya’dır. Bilim adamları çekirdek bölünmesi yoluyla kömür ve petrol gibi bilinen kaynaklardan çok daha fazla enerji üreten yeni bir kaynak keşfetmişlerdi.

Aynı yıllarda Avrupa’da politika kazanları da kaynamaya başlamıştır. 1933’de Almanya’da Nasyonal Sosyalistlerin iktidarı gelmesi ve Almanya’nın Hitler’in otoriter yönetiminde hızla silahlanmaya başlaması dünyada savaş bulutlarının toplanmasına yol açmıştı.

Bu arada Macar bilim adamı Leo Szilard Avrupa’daki meslektaşlarını çalışmalarına oto sansür uygulamaları konusunda uyarıyordu, zira Hitler Almanya’sı için çalışan bilimciler de konu üzerinde çalışmaya başlamışlardı, ona göre bilginin yayılması mutlaka önlenmeliydi. Bu arada Avrupa’daki Nazizm ve Faşizmden kaçan Yahudi kökenli bazı bilim insanları İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’ne göç ediyorlardı. İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasından hemen sonra Albert Einstein ve Leo Szilard Amerikan Başkanı Roosevelt’e bir mektup yazdılar. Mektupta⁴ zincirleme reaksiyonunun askeri

⁴ Öndegelen nükleer bilimcilerden Macaristan asıllı Leo Szilard nükleer enerjinin askeri amaçlarla kullanılabileceğini mümkün görüyor, Nazi Almanya’sının bu çalışmalarda önde olabileceğinden endişe ediyor ve buna kanıt olarak da Alman işgali altındaki Çekoslovakya’dan uranyum cevheri ihracını

amaçlarla kullanımın potansiyelinden bahsediliyordu. Bu sahada Nazi Almanyası'nın da çalıştığını belirten bilimciler Amerika Birleşik Devletleri'nin de bu yarışta geri kalmaması gerektiğini özellikle vurguluyorlardı. Başkan Roosevelt bunun üzerine harekete geçti ve ABD Belçika Kongosu'ndaki uranyum yataklarına ve 120 tonluk uranyum cevherine el koydu⁵. 1940 yılında müttefikler Nazi Almanyası'ndan kaçan

durdurmasını gösteriyordu. Szilard ve Einstein'ın yazdıkları mektup 11 Ekim 1939'da Başkan Roosevelt'in eline ulaştı. Mektupta şöyle deniyordu:

"E. Fermi ve L. Szilard'ın yaptığı çalışmalar bana ulaştı ve beni uranyum elementinin yakın gelecekte önemli bir enerji kaynağı olabileceği konusunda ikna etti. Bu durum Yönetimin uyanık olup çabuk hareket etmesini gerektiriyor. Aşağıdaki hakikatleri ve tavsiyeleri dikkatinize getirmeyi görevim olarak görüyorum. Geçtiğimiz 4 ayda Fransa'da Joliot ve ABD'de Fermi ve Szilard'ın yaptığı deneyler uranyumun nükleer zincirleme reaksiyonu için kullanılabileceğini ve bu yolla inanılmaz bir enerji ve yan ürün olarak yeni radyum elementlerinin ortaya çıkacağını gösteriyor. Şimdi bunun çok yakın bir gelecekte gerçekleşeceğinden eminim. Bu yeni olgunun çok kudretli bombaların imalinde kullanılabileceği olasılık dâhilindedir. Bir tekne tarafından taşınan ve limanda patlatılan bu tür bir bomba bütün limanı yok edebileceği gibi buna komşu olan bölgeyi de ortadan kaldıracaktır. Fakat bu tür bombalar hava yoluyla taşınmak için çok da ağır olabilir.

Birleşik Devletler uranyum rezervi açısından fakirdir. Kanada ve Çekoslovakya'da iyi rezervler varsa da en önemli kaynak Belçika Kongosu'dur. Durumu göz önüne alarak Yönetimle ABD'de zincirleme tepkime üzerinde çalışan fizikçiler arasında ilişki kurulmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için güvendiğiniz bir kişiyi görevlendirmelisiniz. Bu kişinin görevi şu olmalıdır. A) İlgili bakanlıklarla temas kurmak, hükümetin icraatı için tavsiyelerde bulunmak, bilhassa ABD'ye gidecek uranyum cevheri arzını güvenceye almak. B) Deneysel faaliyetleri hızlandırmak ki bu faaliyetler hâlihazırda üniversitelerin sınırlı imkânlarıyla sürdürülüyor; yeterli fon sağlamak, bu faaliyetlere katkıda bulunmak isteyen özel şahıslarla iletişim kurmak, belki de yeterli donanımı olan endüstriyel laboratuvarların işbirliğini sağlamak. Almanyası'nın işgal altında bulundurduğu Çekoslovakya'dan uranyum cevheri satışını durdurduğunu biliyoruz. Bu kadar erken bir eylem, ancak Alman Dışişleri bakanlığı müsteşarı Von Weizsacker'in oğlunun Berlin'deki Kaiser Wilhelm Enstitüsü'ne bağlı olarak çalışmasıyla açıklanabilir.

Dostunuz, Albert Einstein. 2 Ağustos 1939"

Gene Dannen, "Einstein to Roosevelt, August 2, 1939", <http://www.dannen.com/ae-fdr.html> [29.10.2007]

⁵ Lansing Lamont, *Day of Trinity*, (New York: Atheneum, 1965), 25.

bilim insanlarından Almanya'nın da bomba projesi üzerinde ilerlediğini öğrendiler.

1941 yılında ABD'de Berkeley Üniversite'sinde fizikçiler plütonyum adını verdikleri radyoaktif bir element ürettiler. 1941 yılında Britanya'nın en seçkin bilim insanlarından oluşan MAUD komitesi bir atom bombası imalinin teorik olarak mümkün olduğunu askeri olarak savaşın galibini belirleyici bir silah olacağını ve gelecekte hiçbir ulusun böyle bir silaha mahrum olma riskine giremeyeceğini belirten bir rapor hazırladı. Britanya bu aşamada atom bombası teknolojisinde ABD'den ilerdeydi, ancak aynı zamanda Britanya savaş yorgunuydu ve İngiliz Adaları ve sanayi tesisleri Almanların yoğun bombardımanına uğruyordu. Bu koşullar altında proje İngiltere'de gerçekleştirilemezdi, ABD ise okyanuslarla korunduğundan daha güvenli bir merkezdi. Amerikalı bilim çevreleri İngilizlerin projelerini öğrenince harekete geçmeye karar verdiler. Çünkü bu tarih itibarıyla bomba yapımı bir lüks değil Nazi Almanya'sının rekabeti göz önüne alındığında bir gereklilik olarak algılanıyordu. Çünkü Hitler'in diktasındaki Nazi Almanya'sının nükleer silahlarla donandığında bunları kullanmaktan çekinmeyeceği, hatta bunlar sayesinde dünya savaşının sonucunun Almanya lehine dönebileceği öngörülmüyordu.

2.2. Manhattan Projesi

1942 yılında Amerikalı bilim adamlarından oluşan ve adına S-1 Komitesi denilen bir Komite Roosevelt'e bir rapor verdi. Çok büyük çabalar ve 100 milyon \$'lık maliyetle Temmuz 1944'e kadar bir atom bombası üretilebilirdi⁶. Bilim insanları

⁶ Lamont, age, 30.

o zaman bombanın enerjisini 600 ila 2000 ton TNT'ye eşit olacağını tahmin ediyorlardı.

Eylül 1942'de Tuğgeneral Leslie Groves sonradan "Manhattan Projesi" adı verilen büyük bir araştırma-geliştirme projesinin başına getirildi. Proje 3 yıl boyunca casusluk ve bilgi sızdırılmasından korkulduğu için büyük bir gizlilik perdesi altında yürütüldü. Groves, projenin bilimsel sorumlusu olarak alanında büyük ün yapmış teorik fizikçi Robert J. Oppenheimer'ı laboratuvarın başına getirdi. Bu arada Almanya'nın projesi de ilerliyordu. Onu geciktirmek isteyen müttefik kuvvetler Alman İşgali altındaki Norveç'te, ağır su üreten tesisi bombalayıp imha etmişlerdir⁷. Groves'un militer, Oppenheimer'in bilimsel liderliğinde başlayan Manhattan Projesi kısa zamanda gerek ABD'nin gerekse Avrupa'nın önde gelen tüm bilim insanlarını bünyesine katmıştır. Bunların arasında Albert Einstein, Enrico Fermi, Edward Teller, Von Neumann, Emilio Segre, Niels Bohr, Arthur Compton, Richard Feynman, Stanislaw Ulam, Hans Bethe, Bruno Rossi, Klaus Fuchs gibi bazıları Nobel ödülü sahibi bilim insanları bulunmaktaydı. Buna ek olarak 20 binin üzerinde teknisyen nükleer projeye dâhil edilmişti. New Mexico Los Alamos'da büyük bir bilim kolonisi oluşmuştu. Amerikan kamuoyu doğal olarak New Mexico'da ne olup bittiğini merak etmekteydi. ABD hükümeti kamuoyunun sorgulayıcı merakını yanlış yönlendirmek için dezenformasyon taktiklerini uygulamaya koymuştu. Örneğin basın göz boyamak için asılsız ve yanlış, yönlendirici haberler yaymaktaydı Proje öylesine gizli tutuldu ki masraflar bile federal bütçe içinde gösterilmemişti.

⁷ Lamont, age, 44 ve "Vemork Heavy Water Plant - 1942-44", <http://www.globalsecurity.org/wmd/ops/vemork.htm> [29.10.2007]. Bu olay tarihte nükleer yayılmanın kuvvet kullanma yoluyla önlenmesi konusunda bir ilk örnek oluşturmaktadır.

Ağustos 1943’de ABD Başkanı Roosevelt ve Britanya Başbakanı Churchill Quebec’de gizli bir protokol imzalayıp atom bombası projesi konusunda yakın işbirliği yapmaya ve üst düzey bilim adamlarının değişimi konularında anlaştılar⁸.

Los Alamos’da alınan tüm güvenlik önlemlerine karşın bilgi sızması ve casusluk faaliyeti önlenememişti. Klaus Fuchs ve David Greenglass adlı projede çalışan bilim adamları komünizme duydukları sempati sebebiyle en mahrem bilgileri Sovyetler Birliği’ne iletmektedirler. Böylelikle daha en başından itibaren ABD’nin nükleer güce tek başına sahip olamayacağı anlaşıyordu.

Zaman ilerledikçe ve Nazi Almanya’sının gücünün azalıp nihai gerilemesi başlayınca bombanın Almanya’ya değil Japonya’ya karşı kullanılma olasılığı Amerikan yönetim kademelerinde ağırlık kazandı. Müttefiklerin Normandiya çıkarmasından sonra ele geçen Alman dokümanları III. Reich’in atom çalışmalarının Amerika Birleşik Devletleri’nin çok gerisinden geldiğini ortaya çıkarmıştır⁹. Öyle ki Müttefikler Strasbourg’u aldığı anda ele geçen dokümanlar Almanya’nın atom biliminde ABD’nin 1942 senesinde bulunduğu yerde olduğunu göstermekteydi¹⁰.

Bunun en önemli sebebi de ellerindeki en parlak bilimcileri Müttefiklere kaptırmış olmalarıydı. Manhattan Projesi sonuca doğru ilerlerken nükleer güç hakkında bir politika belirleme çabaları projeye katılan bilim insanlarını da meşgul etmekteydi. Örneğin, ABD’li yetkililere Chicago Üniversitesi Metalürji Laboratuvarı’nda görevli fizikçiler tarafından hazırlanan raporda bilim insanlarının ulusal ve uluslararası politika hakkında son sözü söylemeye yetkili olmadıklarını ancak

⁸ Lamont, *age*, 57.

⁹ Lamont, *age*, 68.

¹⁰ Lamont, *age*, 68.

bu çok önemli projede çalışmalarının kendilerine önerilerde bulunmak için imtiyaz verdiğini öne süren bilim insanları, ABD'nin nükleer sırları ne kadar iyi korursa korusun sonunda karşısında nükleer rakipler bulacağını, daha şimdiden Britanya, Fransa, SSCB ve Almanya'nın nükleer adaylar olduğunu, ABD'nin bu silahı savaşta kullanması durumunda tüm dünya kamuoyunu karşısına alacağını bildirdiler. Onlara göre savaştan sonra bir nükleer silahlanma yarışını önlemenin tek yolu, nükleer enerjinin uluslararası bir otorite tarafından kontrol edilmesi seçeneğiydi. Yeni silah, Birleşmiş Milletler gözlemcilerinin de davet edildiği bir çölde ya da ıssız bir adada teknik bir gösteri ile denenmeliydi¹¹. Ayrıca nükleer bir çağda sivil savunmanın önemine dikkat çekilerek ABD'nin yoğun bir nüfus ve sanayi yapılanmasına sahip metropoliten alanlarını ülke sathına dağıtarak pasif korunmaya gitmesi salık veriliyordu. Rapora göre olası bir nükleer savaşta, nüfus ve sanayisi geniş bir alana yayılmış SSCB ve Çin gibi ülkeler nispeten avantajlı bir konumda olacaklardı.

Öte yandan bombanın Uzak Doğu'da kullanılmasına sırf ahlaki gerekçelerle karşı çıkan bir grup bilim insanı Leo Szilard'ın hazırladığı dilekçeye imza atarak başkan Truman'a sundular. Dilekçede bilim insanlarının Almanya'nın bir nükleer güç olmasından endişe ettiği için böyle bir projeyi destekledikleri ancak geline nokta ve değişen koşullar altında Japonya'ya atılacak ve şehirleri acımasızca yıkıma uğratacak bir silahın kullanılmasına ahlaken itiraz ettiklerini bildirdiler¹².

¹¹ "Report of the Committee on Political and Social Problems Manhattan Project 'Metallurgical Laboratory' University of Chicago, June 11, 1945 (The Franck Report)", www.dannen.com/decision/franck.html [29.10.2007].

¹² "Szilard Petition, First Version, July 3, 1945", www.dannen.com/decision/45-07-03.html [29.10.2007].

Fakat aralarında A. H. Compton, E. O. Lawrence, J. R. Oppenheimer, E. Fermi'nin de olduğu "Bilimsel Panel" 16 Haziran 1945'te tam aksi yönde görüş bildirerek Japonya'da kullanılacak olan silahın Amerikan askerlerinin hayatını kurtaracağı teknik bir gösterinin ise Japonları ikna etmeyeceği vurgulanıyordu¹³.

Temmuz 1945'e gelindiğinde Avrupa'daki savaş çoktan sona ermişti ama Uzak Doğu'da tüm şiddetiyle sürüyordu. ABD yönetimi Oppenheimer'i ve ekibini bir nükleer deneme yapılması konusunda sıkıştırıyordu. Çünkü savaş sonrası meselelerin görüşüleceği Postdam'da masaya otururken ellerinin kuvvetli olmasını istiyorlardı. Dolayısıyla deneme, konferansın açılacağı 17 Temmuz 1945'den önce yapılmalıydı. Oppenheimer, 1954 yılında yapılan güvenlik soruşturmasının da savcı Llyod Garrison tarafından sorulan soruyu şöyle cevaplamıştır:

"Soru: Postdam Konferansı'ndan önce denemeyi gerçekleştirmek için bir çaba sarf ediliyor muydu?

Cevap: Evet, ama o bile tabi ki çok geçti. Almanya'nın çökmesinden sonra anlamıştık ki bunu Japonya'daki savaşa yetiştirmek gerekiyordu. Bay Stimson'un bize söylediğine göre durumu aydınlığa kavuşturmak özellikle Postdam Konferansı'ndan önce çok önemliydi. Çünkü Postdam'da Uzak Doğu'da savaşın gidişatı konuşulacaktı... İnanıyorum ki Postdam Konferansı'ndan önce işi tamamlamak için büyük baskı altındaydık, hatta Groves'la bu yüzden bir kaç gün boyunca çekiştik."¹⁴

¹³ "Recommendations on the Immediate Use of Nuclear Weapons, June 16, 1945", www.dannenberg.com/decision/scipanel.html [29.10.2007].

¹⁴ "Setting the Test Date, July 2, 1945", www.dannenberg.com/decision/testdate.html [29.10.2007].

Deneme sahası olarak New Mexico'daki Alamogordo Kasa-bası yakınındaki bölge seçildi.¹⁵ 16 Temmuz 1945 tarihinde sabah saat 05.30 civarında 'Trinity' adı verilen deneme ger-çekleştirildi. Bilim insanları belli bir uzaklıktan korunaklı odalarda patlamayı gözlemlediler. Fizikçi Enrico Fermi izle-nimlerini şöyle anlatıyor:

"16 Temmuz sabahı, ben kamp üssü Trinity'de patla-manın sıfır noktasına yaklaşık on mil ötede konum-lanmışım. Patlama aşağı yukarı sabah saat 05.30'da gerçekleşti. Yüzümü koyu renkli kaynakçı gözlüğüyle korumuştum. İlk izlenimim çok yoğun bir ışık çakması ve vücudumun açık yerlerinde bir ısı duygusu oldu. Patlamaya direkt bakmadımsa da etraf gündüzden da-ha aydınlık oldu. Daha sonra patlama yönüne koyu renkli gözlükle baktım ve alevlerin birbirine karışarak yükseldiğini gördüm. Bir kaç saniye sonra, yükselen alevler parlaklığını kaybetti ve kafası mantar şeklinde olan büyük bir duman sütunu 30000 feet'e kadar yük-seldi. Tam olarak yüksekliğini aldıktan sonra duman bir süre olduğu yerde kaldı, bir süre sonra rüzgârlar onu dağıtmaya başladı. Yaklaşık 40 saniye sonra rüz-gârı bana ulaştı. Altı feet yükseklikten kâğıt parçalarını yere bırakarak hızını ölçmeye çalıştım. Kağıtlar 2.5 metre kaydı, buna dayanarak patlamanın on bin ton TNT'ye eşit olduğunu tahmin ettim."¹⁶

Başkan Truman'ın ise tuttuğu günlüğüne 25 Temmuz'da şunları yazıyordu:

"Dünya tarihindeki en korkunç bombayı keşfettik. Nuh Tufanı'ndan sonra gelen ve Fırat vadisi dönemin-

¹⁵ Lamont, *age*, 70.

¹⁶ "Trinity Test, July 16, 1945, Eyewitness Accounts - Enrico Fermi", www.dannen.com/decision/fermi.html [29.10.2007].

de yaşanacağı haber verilmiş olan büyük yangına benziyor. Her neyse atomu parçalarına ayırmanın bir yolunu bulduğumuza inanıyoruz. New Mexico Çölü'ndeki deneme çok şaşırtıcıydı. 13 poundluk bir patlayıcı, 60 feet yüksekliğindeki çelik kuleyi eritti, 6 feet derinliğinde ve 1200 feet çapında bir krater açtı. Patlama 200 milden görüldü ve 40 milden duyuldu..."¹⁷

Truman patlamanın bilimsel mantığını anlamadığından olsa gerek olayı dinsel bir yönden ele almıştı. Her ne olursa olsun Manhattan Projesi meyvesini vermiş ve dünya atom çağına girmiştir.

2.3. Atom Bombası ve İkinci Dünya Savaşı'nın Sonu

Amerikan dış politikasının edinilen bu nükleer güçle uyumlu idare edildiği söylenebilir. Örneğin, denemenin tarihi öyle saptanmıştır ki bir gün sonra Müttefik liderleri Churchill ve Stalin, Berlin Postdam'da buluşup savaş sonrasının dünya meselelerini görüşecektir. ABD ve İngiltere koalisyonuyla SSCB arasında ufak pürüzler çıkmaya başlamış ve SSCB, Polonya üzerinde hak iddia etmektedir. Diğer yandan, Doğu Avrupa'nın Sovyet Rusya'nın eline geçecek olması "Atlantik Güçleri"ni jeopolitik nedenlerle rahatsız etmiştir. Bu aşamada ABD Başkanı Harry S. Truman'ın, atom bombasını Sovyetler Birliği'ne karşı elinde bir koz olarak saklamak istediğinden de söz edilebilir. Buna karşın SSCB'nin atom bombasının yıkıcılığı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmektedir. Nitekim Truman, Konferansta Stalin'e atom bombasından bahsedince Stalin yıkıcılığı hakkında bir açık

¹⁷ "Harry S. Truman, Diary, July 25, 1945", www.dannen.com/decision/hst-jl25.html [29.10.2007].

bilgi olmamasına rağmen bu silahın Doğu'da Japonya'ya karşı kullanılmasını istediğini söylemiştir¹⁸.

Truman anılarında;

“24 Temmuz'da sanki önemsiz bir şeymişçesine Stalin'e yeni ve benzeri görülmemiş yıkıcılıkta bir silahımız olduğunu söyledim. Rus lideri özel bir ilgi göstermedi. Duyduğuna memnun olduğunu ve bunun Japonlara karşı kullanılmasını umut ettiğini söyledi”¹⁹, diye olayı anlatmaktadır.

Britanya Başbakanı Winston Churchill ise olayı şöyle naklediyor:

“Aşağı yukarı 5 yarda uzaktaydım. Önemli konuşmayı tüm dikkatimle izledim. Başkanın ne yapacağını önceden biliyordum. Amacım Stalin'in üzerindeki etkisini ölçmekti. Dünmüş gibi hatırlıyorum. Sevinmiş gibi yaptı. Yeni bir bomba... Hem de çok güçlü... Muhtemelen Japonya'ya karşı savaşta tayin edici... Ne şans... O andaki izlenimlerim buydu ve adım gibi biliyordum ki kendisine söylenen şeyin önemi hakkında hiç bir fikri yoktu. Yoğun çalışmalarında ve yorgunluklarında atom bombasına gereken dikkati verememişti. Eğer dünya politikasında gerçekleşmekte olan büyük devrimin farkında olsaydı, tepkileri daha bariz olurdu...”²⁰

Amerika Birleşik Devletleri'nin Postdam sonrasında en büyük sorunu hala savaşmaya devam eden Japon İmparatorlu-

¹⁸ Len Giovanitti, Fred Freed, **The Decision to Drop the Bomb**, (New York: Coward-McCann 1965), 224.

¹⁹ “Truman Tells Stalin, July 24, 1945”, www.dannen.com/decision/potsdam.html [29.10.2007]. Ayrıca bkz.; Harry S. Truman, **Year of Decisions**, (Garden City, NY, Doubleday and Company, 1955), 416.

²⁰ “Truman Tells Stalin, July 24, 1945”, www.dannen.com/decision/potsdam.html [29.10.2007].

ğuydu. Japonya, emperyal hükümetinde askeri kanadın ağırlığı çok fazlaydı; bu yönetim tek başına müttefiksiz kalsa bile savaşı sürdürme kararlılığındaydı. Amerikalı askeri planlamacıları Truman'a verdikleri raporlarında Pasifik'te ve Uzak Doğu'da savaşın eninde sonunda kazanılabileceğini ama bunun için aylarca daha savaşmak gerektiğini ve on binlerce askerin kaybedileceğinin hesaplandığını ifade ettiler. Amerikan yönetimi savaşı kısa ve kesin bir şekilde bitirmek için ve Japonya'nın koşulsuz teslim olmasını sağlamak için yeni silahın Japonya üzerinde denenmesine karar verdi²¹. 26 Temmuz 1945'te Japon'lara koşulsuz teslim talep eden bir ultimatom verildi. 28 Temmuz 1945'te Japonya ultimatomu reddetti²². Bunun üzerine kesin karar verildi. 6 Ağustos 1945'te Enola Gay adı verilen askeri uçak atom bombasını Hiroşima üzerine bıraktı. Kentin büyük bir bölümü tamamen

²¹ Tuğgeneral Groves'un hazırladığı resmi bombalama emri Potsdam'da Başkan Truman ve Savaş Bakanı H. Stimson tarafından onanmıştır. Emir aşağıdaki gibidir:

"25 Temmuz 1945, General Carl Spaatz'a, / ABD Ordusu Stratejik Hava Kuvvetleri Komutanı/

509. Birleşik Grup, 20. Hava Filosu, hava koşulları el verdiğinde 3 Ağustos 1945'de Hiroşima, Kokura, Niigata, veya Nagazaki'ye ilk özel bombayı bırakacak. Bombanın patlamasını gözlemlemek ve ölçmek için bombayı taşıyan uçağa savaş bakanlığına bağlı askeri ve sivil bilimsel gözlemcilerin uçağı eşlik edecek. Gözlemci uçaklar bir kaç mil uzaktan olayı izleyecek.

Söz konusu hedeflere proje yöneticileri bombaları hazır ettikçe saldırılacak. Bu listede yer almayan hedefler için de talimatlar gönderilecek.

Japonya'ya karşı kullanılacak olan silah hakkındaki tüm açıklamalar Başkanın ve Savaş Bakanının yetkisindedir. Sahadaki komutanlar özel olarak yetkilendirilmedikçe hiç bir açıklamada bulunmayacak. Olayla ilgili haberler izin alınması için Savaş Bakanlığına gönderilecek.

Bu direktif Savaş Bakanı ve Genelkurmay Başkanı tarafından onaylanmıştır. Birer kopyasını General Mac Arthur ve Amiral Nimitz'e bilgilencmeleri için göndermeniz gerekiyor. İmzalayan: Thos. T. Handy, Genelkurmay Başkan Vekili."

"Official Bombing Order, July 25, 1945", www.dannen.com/decision/handy.html [29.10.2007].

²² Giovannitti ve Freed, *age*, 232.

yıkıldı. Eş zamanlı olarak birçok yerde yangınlar çıktı ve çoğu sivil²³ 200 binden fazla insan öldü. Radyasyonun etkisiyle daha sonra binlerce insan öldü veya sakat kaldı. 9 Ağustos 1945’de ikinci bir bomba Nagazaki şehrine atıldı.

“Patlama Sonrası Hiroşima Kenti”, <http://www.milliyet.com.tr/content/galeri/yeni/goster.asp?prm=0,9860932&id=10&galeriid=2710#galeriStart> [9.3.2008].

²³ ysa Başkan Truman anılarında tam tersini iddia etmektedir:

“ ...Silah Japonya’ya karşı 10 Ağustos’a kadar kullanılacak. Savaş Bakanı Stimson’a kesin talimat verdim öyle ki sadece askerler hedef alınacak kadınlar ve çocuklar değil. Her ne kadar Japonlar acımasız, fanatik vahşi insanlar olsa da biz dünyanın lideri olarak bu korkunç silahı eski veya yeni başkente karşı kullanamayız. Savaş bakanıyla hemfikirim. Hedef tamamen askeri olacak ve Japonlara teslim olmaları için bir ultimatom verilecek. Eminim ki teslim olmayacaklar fakat yine de onlara bir şans vereceğiz. Hitler’in veya Stalin’in adamlarının bu bombayı keşfedememiş olması dünya için bir şans. Görünüşe göre dünyanın en berbat şeyi fakat çok da faydalı olabilir.”

Bu satırlardan Başkanın hedefler hakkında ya yeterince bilgilendirilmediği ya da gerçeği çarpıttığı sonucu çıkarılabilir. “Harry S. Truman, Diary, July 25, 1945”, www.dannen.com/decision/hst-il25.html [29.10.2007].

ABD Başkanı Harry Truman tarihi bir açıklama yaparak bunun bir atom bombası olduğunu evrenin temel bir gücünü dizginlemeyi başardıklarını, güneşin enerjisini ürettiği gücü, Uzak Doğu'da savaşı çıkaranlara karşı kullandıklarını açıkladı²⁴. Japonya'ya ikinci bir ultimatö vererek ABD teslim olunmaması durumunda bombalamanın arkasının geleceğini söyledi. ABD'nin şimdilik uluslararası alandaki belirsiz durum nedeniyle atom bilimini kendine saklayacağını da ifade etti.

2.4. Nükleer Silahlar ve Soğuk Savaş

1945–1991 yılları arasında hüküm süren ve sürdüğü süre boyunca uluslararası ilişkileri belirleyen Soğuk Savaş kuşkusuz en önemli tayin edici unsuru nükleer silahlar ve onların yarattığı dehşet dengesi olmuştur. Dönem boyunca politik gündemin en belirgin konusu nükleer yok oluş tehdididir²⁵. Taraflar, karşılıklı mahvolma anlamına gelecek bir hamle yapmaktan kaçınarak sürdürdükleri ilişkilerinde sık sık bu silahları kullanma tehdidinde bulunmuş, ancak bunun diplomatik avantaj kazanmak için başvurulmuş bir tür blöf olduğu sık sık kanıtlanmıştır. Aşağıdaki bölümlerde dönemin uluslararası ilişkilerinin yapısı nükleer silahlanma politikaları bağlamında ele alınacaktır.

2.4.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünyada Genel Siyasi Durum

II. Dünya Savaşı Nasyonal Sosyalist Hitler Almanyası'nın, Faşist Mussolini İtalyası'nın ve Japon İmparatorluğu'nun ke-

²⁴ Herbert Feis, *The Atomic Bomb and the End of the World War II*, (Princeton University Press 1966), 123.

²⁵ Dişbudak, Günel, *age*, 2.

sin yenilgisiyle sonuçlanmıştı. Fransa, Nazi Almanyası tarafından savaş döneminde işgal edilmiş olduğundan ve savaşta yıprandığından eski gücü ve etkisinden uzaktı. Keza Britanya İmparatorluğu savaş harcamalarını finanse edebilmek için tüm varlığını tükettiği gibi Amerika Birleşik Devletleri'nden borç almak zorunda da kalmıştı. Britanya İmparatorluğu, gerek Almanların İngiliz Adalarına yönelik bombardımanları gerekse genel savaş çabaları yüzünden yorulmuştu. Savaştan sonra Britanya'nın geleneksel nüfuzunu ve gücünü sürdürbilmesi olanaksızdı. Bundan böyle ancak ABD ile ortak çıkarları doğrultusunda girdiği Anglosakson ittifakının küçük ortağı olarak dünya üzerindeki geleneksel etkisini sürdürmeye çalışacaktır.

Savaştan gerçek anlamıyla “süper” güç olarak çıkan devletler ise ABD ve SSCB'ydi. ABD sonradan katıldığı savaşta ağırlığını koyarak gerek Avrupa cephesinde gerekse Pasifik cephesinde savaşın kazanılmasında büyük pay sahibi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, 1940'larda büyük bir kredi veren ülke durumundaydı. Avrupa'da ve Japonya'da orduları mevcuttu. Üstelik savaş sırasında geliştirilen, denenen ve Japonya'nın kayıtsız şartsız teslimini sağlayan nükleer güç teli Washington'un elindeydi. Bu koşullar altında, tarihi Avrupalı sömürgeci imparatorlukların çökmesi, Almanya'nın yenilgisi ve Uzak Doğu'da Japonya'nın koşulsuz teslim oluşuyla ABD dünyanın en büyük askeri, siyasi ve ekonomik gücü olarak ortaya çıkmıştı.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ise savaşta yirmi yedi milyonun üzerinde kayıp vermesine, ekonomik altyapısının tahrip edilmesine rağmen Mayıs 1945 itibarıyla, birkaç sene öncesine kadar III. Reich toprakları olan ülkeleri “kurtarmış” ve kontrolüne almıştı. Sonuç olarak o da savaştan genişleyerek çıkmış bir devletti. Balkanlar ve Doğu ve Güney Doğu Avrupa Sovyetlerin nüfuz alanına girmişti. Müttefik askerleri

Berlin’de buluşup el sıkışmışlardı ama görünüşteki dostluk havası aldatıcıydı.

2.4.2. Soğuk Savaş’ın Başlaması

Soğuk Savaş’ın başlangıç tarihi için kesin bir tarih veya gün önerilemez sadece çeşitli sembolik olayların oluşturduğu bir süreçten bahsedilebilir²⁶. Polonya’nın kaderi ve sınırları hakkındaki tartışmalar, Stalin’in Almanya’da bir komünist devrimi istemesi ve beklemesi, Stalin’in Sovyet Rusya’nın batısında onu muhtemel saldırılardan koruyacak bir güvenlik kordonu oluşturma politikaları Soğuk Savaş’ın tohumlarını atmıştır. Almanya’nın ağır bir savaş tazminatına mahkûm edilmesini ve sanayiden arındırılmasını isteyen SSCB ile buna karşı Almanya’nın kendi ayakları üzerinde durabilecek ölçüde bir sanayiye sahip olmasını savunan Müttefikler arasındaki anlaşmazlıklar da bir diğer ihtilaf noktasını oluşturmuştur. Postdam Konferansı’nda Almanya’nın Nazizmden arındırılması, demokratikleşmesi sanayisizleşmesi ve askersizleştirilmesi yönünde kararlar alınmıştı²⁷. Fakat Sovyet Rusya ve Batı alınacak savaş tazminatlarının miktarı konusunda anlaşmazlığa düşmüştü. Ayrıca, SSCB’nin, Almanya’nın Ruhr gibi sanayi bölgelerine ulaşım hakkı istemesi Batı’yı Moskova’nın niyetleri hakkında kuşkuya düşürmüştü. Sonuç olarak Sovyetler Birliği, ABD ve Britanya tarafından Yalta ve Postdam kararlarını ihlal etmekle, Sovyetleştirme ve yayılmacılıkla, Ekim Devrimi’nin ihracıyla suçlanmaya başlandı²⁸.

* Soğuk Savaş kelimesini icat eden kişi Amerikalı siyasetçi Bernard Baruch’tur.

²⁶ Mike Sewell, *The Cold War*, (Cambridge University Press 2002), 15.

²⁷ Sewell, *age*, 24.

²⁸ Sewell, *age*, 25.

ABD Başkanı Truman'ın savaş zamanında uyguladığı borç verme programını durdurması da ayrı bir sürtüşme konusu olmuştu. ABD'nin diplomatik dikkati 1946 başlarında Polonya ve Almanya sorunlarından büyük Avrasya coğrafyasına kaydı²⁹. İkinci Dünya Savaşı'nın arka planında etkili olan ve "dünya hâkimiyeti"ni konu edinen jeopolitik teoriler yeniden gündeme geldi. Washington'a göre SSCB, en büyük Avrasya kara devleti olduğunun bilincinde, dünya hâkimiyetine giden yolda tutarlı bir strateji izliyor; Batı Avrupa'yı sıkıştırmaya çalışıyor, yayılmacı bir siyasetle devrimini ihraç etmeye çalışıyordu. Sovyetler Birliği'nin Kuzey İran'a, Türk Boğazları'na ve Türkiye'nin Kuzey Doğusundaki iki vilayete (Kars ve Ardahan) yönelik toprak talepleri bu algılamayı daha da ağırlaştırmıştı. Bu sıralarda İngiliz Başbakanı Winston Churchill, Missouri Fulton'da tarihi nutkunu söyleyerek Stettin'den Trieste'ye kadar demir bir perdenin Avrupa'yı ayırdığını söyledi³⁰.

Yine bu sıralarda Moskova'daki Amerikan büyükelçiliğinde görevli müsteşar George Kennan Washington'a uzun bir telgraf yolladı. Siyaset literatürüne 'Uzun Telgraf' (The Long Telegram) olarak geçen bu belge Washington'un Sovyet Rusya'ya yönelik siyasetine ve stratejisine şekil vermesi bakımından önemlidir. Kennan raporunda, kötüleşen Sovyet-Amerikan ilişkilerinin kusurunu Sovyet tarafında buluyor ve Sovyet dış politikasının motivasyonlarının, Çarlık Rusyası'nın yayılmacı refleksleriyle komünist ideolojinin bir karışımı olduğunu öne sürüyordu³¹.

²⁹ Sewell, *age*, 25.

³⁰ Sewell, *age*, 26.

"Demir Perde" deyimi bu konuşmadan sonra genel kullanımına ve siyaset literatürüne girmiştir.

³¹ Henry Kissinger, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004), 429.

Kennan'a göre Stalin Batılı kapitalist devletleri değişmez ve ezeli bir düşman olarak görüyor, Polonya'yı uydulaştırmak istiyor ve Türk Boğazları'nın kontrolünü ele alarak Akdeniz'e yani Çar Büyük Petro'dan beri sürüp giderek gelenek-selleşen sıcak denizlere inme politikasını uygulamaktaydı³². Bunun temelinde yatan nedense, Rusların içgüdüsel ve tarih-sel güvensizlik duygusuydu ki bu onları sürekli daha fazla toprak alarak genişlemeye sevk ediyordu. Kennan'a göre Sovyet Rusya ve ABD arasında uzun bir mücadele tarih sahnesinde oynanmayı bekliyordu. Sonuç olarak, Soğuk Savaş 6 yıl süren ve tüm dünyayı bir şekilde etkisi altına alan II. Dünya Savaşı'nın yerini aldı.

2.4.3. ABD Nükleer Tekeli Dönemi

Soğuk Savaşın ilk dört yılında dünya üzerinde nükleer silahlara sahip olan tek devlet Amerika Birleşik Devletleri'ydı.* Bu durumun kalıcı olmayacağını Amerikalı bilimsel/siyasal çevreler daha 1945 yılında idrak etmişlerdi, çünkü nükleer silahların bilimsel/teorik temeli herkesin sahip olduğu ortak bilgi haline gelmişti. Daha da ötesi, Sovyetler Birliği "Enormoz"³³ adlı projeyi yürürlüğe koymuştu. Bu proje çerçevesinde Sovyetler Birliği Amerikan Manhattan Projesi içine sızdırdığı komünist sempatzanı bilim insanları aracılığıyla nükleer "sır"ları ve bomba dizaynlarını düzenli bir biçimde haber alıyordu. ABD ise bu dönemde nükleer silah cephaneliği stokunu arttırırken bir taraftan da daha yıkıcı özelliklere sahip başka bir tür nükleer silah üzerinde çalışıyordu. Hidrojen

³² Kissenger, *age*, 429.

* 1945'ten SSCB'nin ilk nükleer denemesini yaptığı 29 Ağustos 1949'a kadar geçen sürede mutlak Amerikan tekeli vardır.

³³ "Espionage and the Manhattan Project(1940-1945)", <http://www.cfo.doe.gov/me70/manhattan/espionage.htm> [28.2.2008].

bombası diye de anılan, atomik füzyon³⁴ tepkimesine dayalı termonükleer bir silah tasarlanmaktaydı.

ABD, İkinci Dünya Savaşını takip eden bu dört yılda belki de güvenlik açısından tarihinin en avantajlı dönemindeydi. Çünkü SSCB ile olası bir kriz durumunda, Kızıl Ordu'nun Avrupa'daki ezici kara gücü üstünlüğüne karşın ABD'nin elindeki nükleer cephanelik yeterli bir karşılık sağlamaktaydı. Stalin de belki de bu nedenle Avrupa üzerindeki Sovyet nüfuzunu daha çok Avrupalı komünist partileri destekleyerek arttırmaya çalışmaktaydı. Stalin'in stratejik hesaplarına bakılırsa, savaştan sarsılmış ekonomileriyle yoksullaşmış çıkan Avrupa ulusları serbest seçimlerle Komünist partileri iktidara getirecek ve böylelikle barışçıl yoldan Avrupa Sovyetleşecekti. Ne var ki ABD'nin uyguladığı Marshall Yardımı Avrupa ekonomilerine soluk aldırды, ekonomik büyümeyi sağladı ve Stalin'in Avrupa'da komünist devrim/evrim beklentisi boşa çıktı.

ABD'nin bu dönemde nükleer silahlara savunma konseptinde fazlaca önem vermesinin bir sebebi de ekonomikti. Çok büyük insan kaynaklarıyla desteklenen ve Avrasya'nın en güçlü kara ordusu olan Kızıl Ordu'yu dengelemek için ABD'nin de aynı büyüklükte bir orduyu Avrupa'nın müttefik ülkelerinde konuşlandırması gerekirdi. Oysa bu kadar büyüklükte bir kuvveti anayurttan uzak bir pozisyonda tutmanın mali yükünü ABD ekonomisi kaldıramazdı. Üstelik

³⁴ “Çekirdek Kaynaşması, bazı hafif çekirdeklerin uygun ortamlarda kaynaşarak daha ağır çekirdekler oluşturması ve enerjinin açığa çıkması olayıdır.”

“Yönetmelikler, Nükleer Tanımlar Yönetmeliği, Resmi Gazete tarih/sayı: 09.09.1991/20986”,

http://www.taek.gov.tr/mevzuat/yonetmelikler/nukleerterimler.html#_To c454709842 [28.2.2008].

Amerika Birleşik Devletleri ilk hidrojen bombasını 1 Kasım 1952'de denedi. Marshall adalarında bir atolde denenен cihaz 10,4 megaton gücündeydi. Yani Nagazaki'deki patlamanın 500 katı daha güçlüydü.

barış döneminin kamuoyu beklentisi de silahsızlanma ve savunma bütçesinin azaltılması olunca söz konusu politikayı uygulamak siyaseten zor ve sevimsizdi. Ev sahibi ülkelerin halklarının göstereceği tepkiler de Amerikalı karar alıcıları düşündüren faktörlerden biriydi. Sonuçta, Amerikalı plancılar minimum maliyetle maksimum güvenliği sağlayacağı ümidiyle nükleer silahlara dayanma politikasını seçtiler.

1948 yılının Mart'ında Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Britanya hükümetleri Brüksel Antlaşması'nı imzaladılar³⁵. Böylelikle NATO'nun temelini attılar. NATO'nun temel esprisi Batı Avrupalı üyelerle ABD arasında karşılıklı yardımlaşma ve ortak savunmayı gerçekleştirmektir. İttifakın ünlü 5. maddesi gereğince, ittifak üyelerinin herhangi birine yapılmış bir saldırı üyelerin tümüne yapılmış kabul edilecekti. Böylelikle, Yeni Dünya Eski Dünya'nın savunmasına kendini bağladı. Ayrıca George Kennan'ın önerdiği çevreleme (containment) stratejisinin ilk ayağını harekete geçirdi. Paktin somut sonucu, Batı Avrupa'nın Amerikan "nükleer şemsiyesi" altına girmesiydi. Planlara göre eğer SSCB Avrupa'da bir kara saldırısında bulunursa ABD elindeki tüm nükleer güçlerle Sovyetler Birliği'ne nükleer bir karşı saldırıda bulunacaktı. Bu doktrin daha sonra resmileştirildi ve 'topyekun mukabele' ('massive retaliation' veya kitlesel karşılık) adını aldı.

ABD, NATO'nun yanı sıra kurduğu diğer örgütlerle de çevreleme politikasını tamamladı. Bu amaç için CENTO ve SEATO gibi paktların kurulmasına ön ayak oldu. CENTO, SSCB'yi Orta Doğu'da Güney Doğu Asya Antlaşma Örgütü (South East Asia Treaty Organization/ SEATO) ise Güneydoğu Asya'da çevrelemeyi tasarlıyordu. Dikkat edilirse

³⁵ "5. Maddenin İşletilmesi: 5 Yıl Sonra", NATO Dergisi, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/turkish/art4.html> [29.10.2007].

ABD'nin izlediği dış politika stratejisi güçlü bir kara devleti olan Sovyetler Birliği'nin Avrasya kıtasının tek hâkimi olmasını engellemeye dönük önleyici bir stratejiydi. Bunun da temeli 'dünya hâkimiyetini' hedefleyen jeopolitik teorilerdi. Halford MacKinder'in teorisine göre, Avrasya 'dünya adası' nı kontrol eden devlet, nüfus, kaynaklar ve coğrafi alan bakımından dünyada rakipsiz bir konuma gelecek ve ABD'nin Batı Yarıküre'deki kaynakları bu gücü dengelemeye yetmeyecekti. Kısacası Soğuk Savaş, tarafların sürdürdüğü ideolojik retorikğin ötesine bakıldığında, Avrasya'ya yönelik jeopolitik bir mücadeledir. Asıl konumuz olan nükleer silahların rolü ise tahmin edilebileceği gibi çok önemli ve merkezidi. Zira ABD tüm bu çevreleme bölgelerinde büyük kara orduları yerleştirmeksizin Türkiye, İngiltere, Japonya ve İtalya gibi ülkelere nükleer füzeler konuşturarak amacına ulaşmaya çalışıyordu.

2.4.4. İlk Sovyet Nükleer Denemesi ve SSCB'nin Nükleer Eşitliği Sağlaması

ABD'li uzmanların da tahmin ettiği gibi SSCB de eninde sonunda kendi nükleer silahını elde edecekti. Ancak 29 Ağustos 1949'da Sovyetler Birliği'nin Joe 1 adında 20 kilotonluk bombayı Kazakistan'ın Semipalatinsk bölgesinde denemesi ABD'yi şoke etti. Bu kadar erken bir Sovyet başarısı beklenmiyordu, aslında Sovyet nükleer projesi Klaus Fuchs'un elde ettiği bilgiler sayesinde bir-iki yıl erken tamamlanmıştı³⁶. Bu tarihten itibaren ABD'nin 1945 -1949 arasında sürdürdüğü nükleer tekel sona erdi. Tam da bu sıralarda, 1 Ekim 1949'da, Mao Zedong Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti ve ABD'nin mücadele edeceği ikinci bir komünist devlet doğdu.

³⁶ Michael Kort, *Colombia Guide to Cold War*, (Colombia University Press, 1998), 31.

Nükleer eşitliğin kurulmasının esaslı siyasi ve stratejik sonuçları oldu. Artık SSCB de nükleer caydırıcılık kazanmış olduğundan ABD Sovyetlerin Avrupa'daki olası bir konvansiyonel saldırısına nükleer bir cevap veremeyecekti. Bu nedenle, ABD Avrupa'daki konvansiyonel kuvvetlerini arttırma ihtiyacı duydu. 7 Nisan 1950 tarihli Amerikan Milli Güvenlik Konseyi NSC-68³⁷ denilen bir belgeyi yayınladı. Belgenin ardındaki isim Amerikan karar alma çevrelerinde çok büyük ağırlığı olan Paul Nitze'ydi. Belgede SSCB'nin yayılmacı eğilimleri vurgulanıyor ve ABD'nin güvenliğini küresel olarak algılaması gerektiği ve SSCB'ye karşı tüm yerkürede harekete geçmesi gerektiği ifade ediliyordu³⁸. Daha açık bir dille sınırlandırma/çevreleme politikası artık 'küresel çevreleme' (global containment) politikası haline dönüştürülüyordu. ABD'nin sonraki 10 yılda gireceği Küba ve Vietnam gibi bağlantılarının temeli bu belge ile atılıyor ya da meşrulaştırılıyordu. NSC-68 ile savunma harcamaları da dramatik bir zıplamayla % 350 arttırılıyordu³⁹.

25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı, Soğuk Savaşı daha da katılaştırdı. Kore Yarımadası'na zamanla Çin Halk Cumhuriyeti de müdahil oldu. Truman yönetimi zaman zaman savaşın sonucunu etkilemek için Çin'in Mançurya bölgesine karşı nükleer silah kullanmayı kendi içinde tartıştı. Hatta General Douglas Mac Arthur'un nükleer silahları kullanmak için yönetimden takdir yetkisi istediği de biliniyor. Ne var ki, Mac Arthur görevinden alındı ve Truman atom bombası kullanımı için nihai onayı vermedi.

³⁷ ABD'nin National Security Council'in 68 numaralı kararı için bkz.; "NSC 68: United States Objectives and Programs for National Security (April 14, 1950)", <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-68.htm> [29.10.2007].

³⁸ Cort, *age*, 31.

³⁹ "NSC 68: United States Objectives and Programs for National Security: IX. Possible Courses of Action", <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-68-9.htm> [29.10.2007].

1953’de Joseph Stalin’in ölmesi gerilimleri kısa bir süre azaltmıştı. Moskova’da iktidar mücadelesinin sürdüğü iki yıllık bir geçiş döneminden sonra Nikita S. Kruşçev iktidara geldi. Kruşçev ülkesinde bir öz-eleştiri ve Stalinizm’den arınma süreci başlattı. Artık SSCB’nin de hatırı sayılır bir nükleer cephaneliği olduğu göz önüne alınırsa, dış politikada da yeni bir açılıma gitmek gerekmektedir: Sovyet lideri 1956 yılında XX. Komünist Parti Kongresi’nde ‘Barış İçinde Birlikte Yaşama’ prensibini açıkladı. Bir nükleer alışverişin getireceği katastrofik sonuçları öngören Sovyet liderliği, daha önceki “komünist ve kapitalist dünyalar arasında savaşın kaçınılmazlığını” öngören önceki doktrini reddetti⁴⁰. Ancak, bu SSCB’nin komünizmin nihai tarihi zaferi görüşünü bir kenara bıraktığı anlamına gelmiyordu, yalnızca iki sistem arasındaki mücadele siyasi ve ekonomik araçlarla sürdürülecekti. Hatta Kruşçev yönetimi Soğuk Savaşı Afrika, Asya ve hatta Latin Amerika’ya taşıyarak cepheyi genişletti⁴¹.

SSCB 1950’lerde ABD’nin çevreleme politikasını kırmak için Cemal Abdün Nasır’ın devrimci Mısır’ıyla stratejik bir ilişki kurdu. Süveyş Kanalı’nın millileştirilmesi ve Aswan Barajı inşaatının finansmanının sağlanması konusunda SSCB Batı’yla Mısır arasında çıkan ihtilafta Mısır’ın yanında yer aldı. SSCB ‘Süveyş Krizi’ diye de bilinen ve Mısır’ı İngiltere, Fransa, İsrail üçlüsüyle karşı karşıya getiren bunalımda ağırlığını açıkça Nasır’dan yana koydu. Hatta Moskova, Britanya Başbakanı Eden’i diplomatik ima yoluyla da olsa tehdit etti:

“İngiltere her çeşit tahrip edici modern silaha sahip daha güçlü ülkeler tarafından saldırıya uğrarsa kendisini ne durumda bulacaktır? Bu ülkeler şimdilik deniz veya hava kuvvetlerini Britanya kıyılarına göndermek-

⁴⁰ Cort, age, 40.

⁴¹ Cort, age, 40.

ten ve diğer silahları – örneğin roketleri – kullanmaktan kaçınıyor.”⁴²

Bir diğer Sovyet tehdidi de İsrail’e yönelikti. İsrail Başbakanı Ben Gurion’a gönderilen mektupta İsrail’in hareketlerinin “bir devlet olarak İsrail’in mevcudiyetini tehlikeye soktuğunu”n altı çiziliyordu⁴³. Bulganin, Eisenhower’a gönderdiği bir mektuptaysa bir Üçüncü Dünya Savaşı tehlikesinden bahsederek alenen ABD’yi tehdit etti.

Süveyş Bunalım’ının açıkça gösterdiği olgu, nükleer silahların kullanımı tehdidinin sözünün edilmesinin bile siyasi sonuçları olan avantajlar sağlayabileceğinin görülmesiydi. Buna ek olarak, Britanya ve Fransa gibi Orta Doğu’da tarihsel iddiası olan ülkelerin büyük bir itibar kaybıyla geri adım atması sağlanmıştı. Avrupalı sömürgeci imparatorlukların çözülmeye başlama tarihi olarak 1956 senesi gösterilebilir.

2.4.5. Sputnik’in fırlatılması ve SSCB’nin Kıtalararası Balistik Füze Yeteneği Kazanması

26 Ağustos 1957 günü Sovyet TASS ajansı, ilk kıtalar arası balistik süper füzenin başarıyla fırlatıldığını duyurdu⁴⁴. Sputnik adı verilen uyduyu yörüngeye yerleştiren bu deneme tüm dünya ve özellikle ABD’li uzmanlar için bir sürpriz oldu. İlk başta ABD yetkilileri olayın önemini küçümsemeye çalıştı. Örneğin ABD Savunma Bakanı Charles Wilson demecinde Sputnik’in hiçbir askeri değeri olmadığını olayın sadece bilimsel bir göz boyama hilesi olduğunu iddia etti⁴⁵.

⁴² Kissinger, *age*, 523.

⁴³ Kissinger, *age*, 523.

⁴⁴ Andre Fontaine, *History of the Cold War*, çev. Renaud Bruce, (New York Pantheon Books, 1968), 283.

⁴⁵ Fontaine, *age*, 283.

Fakat olayın anlamı aslında açıktı. Eğer SSCB uzaya kadar çıkabilecek kapasitede bir Kıtalararası Balistik Füze- Intercontinental Ballistic Missile /(ICBM) ürettiyse bu aracı ABD topraklarına askeri amaçlarla göndermesinin önünde teknik bir engel kalmamış demektir. Dolayısıyla, Kuzey Amerika kıtasının her metrekaresi artık tehdit altındaydı. Tarihsel olarak bakıldığında ABD her zaman 'kıtasında' kendini güvende hissetmişti. Zira Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanus doğal bir yalıtım sağlıyordu. Üstelik ABD'nin okyanus donanması da ekstra bir güvenceydi. Üstelik Amerika kıtalarında da ABD'ye rakip olacak çapta bir devlet yoktu. Ancak Sputnik'in fırlatılışı bütün bu Amerikan güvenlik algısını ve konforunu yerle bir etti. Bundan böyle Moskova, olası bir süper güçler arası krizde ABD'yi kendi topraklarında da tehdit etme imkânına sahip olmuştu. Birleşik Amerika bu füze rekabetinde dengeyi ancak 1958 yılında kurabilecek ve ilk Amerikan kıtalar arası balistik füzesi Atlas üretilene kadar⁴⁶.

2.4.6. Küba Füze Krizi

Soğuk Savaş, 1956 Süveyş Bunalım'ından sonra da tüm hızıyla sürmüştür. İki süper güç, 1962 yılında Üçüncü Dünya'da tekrar karşı karşıya geldiler. Küba'nın Soğuk Savaş'ta bir faktör haline gelmesi, 1959 yılında Fidel Castro'nun liderlik ettiği devrim sonucunda, Amerika'nın desteklediği Batista diktatörlüğünün devrilmesiyle olmuştur⁴⁷. Castro yönetimi, Adada büyük miktarda yatırımları bulunan ABD şirketlerinin malvarlıklarını kamulaştırmış ve Adadaki Birleşik Devletler'in siyasi etkisini sıfırlamıştı. Castro, Sovyetler Birliği ile yakınlaşma politikası güdüyordu.

⁴⁶ Fontaine, age, 284.

⁴⁷ Cort, age, 48.

John F.Kennedy Nisan 1961’de adaya müdahale için düğmeye basmış, CIA’nin örgütlediği muhalif Kübalıları silahlandırıp Küba sahillerine çıkarmıştı. Ne var ki çıkarma bir fiyaskoyla bitmiş, 1500 kişilik işgal gücünün tamamı ya öldürülmüş ya da esir edilmişti⁴⁸.

Çıkartmadan endişelenen Fidel Castro SSCB ile ilişkilerini daha da yakınlaştırdı. Kruşçev, Berlin meselesinde bir pazarlık unsuru olarak kullanabileceği düşüncesiyle ve Castro’ya destek olarak uluslararası komünist dayanışmasını tüm dünyaya sergileyebileceği şekilde adaya Sovyet Orta Menzilli Balistik Füzerlerini yerleştirmeyi tasarlıyordu. Ayrıca, yaygın kanının aksine “füze açığı” ABD’nin değil SSCB’nin aleyhineydi. Moskova, Florida’ya sadece 90 mil uzaklıktaki Küba’ya bunları yerleştirerek bu alandaki açığını da kapamak istiyordu. Füzeleler, operasyonel hale geldiğinde Batı Yarıküre’deki neredeyse tüm kentleri menziline alıyordu⁴⁹. Bu ve benzeri düşüncelerle Moskova, “Anadur Operasyonu” adı verilen projeyi başlattı. Sovyet lideri, füzelelerin operasyonel hale gelene kadar “gizli” kalacağını düşünerek hesaplı bir risk almıştı. Ama yanılmıştı, çünkü CIA, U-2 gözlem uçaklarıyla Küba’daki faaliyetleri fotoğraflamıştı. Bu fotoğraflar Başkan Kennedy’nin dikkatine sunulmuştu ve Washington’daki kriz yönetimi komitesi kendini bir karar almak zorunda hissediyordu. Öte yandan komitenin askeri kanadı ‘şahinler’den oluşuyordu. ABD Genelkurmay Başkanı Maxwell Taylor’un başını çektiği bu kanat füze üslerinin vurulmasını savunuyor ama Kennedy bunu büyük risk taşıdığı ve krizin tırmanarak genel bir savaşa dönüşebileceği gerekçesiyle reddediyordu. Başkanın bulduğu çözüm adaya deniz ablukası uygulamaktı.

⁴⁸ Cort, *age*, 491.

⁴⁹ Robert Dallek, *John F. Kennedy: An Unfinished Life*, (Penguin Books England, 2003), 559.

Kennedy, 22 Ekim’de gece yarısı televizyona çıkıp kendisinin ‘karantina’ olarak adlandırdığı deniz ablukasını açıklamıştı⁵⁰.

Karantina hattına giren Sovyet şileplerine ateş açılacaktı. Ne var ki Sovyet şilepleri henüz Atlas okyanusunda seyir halindeydi ve Moskova ve Washington arasındaki gizli müzakereler için zaman kazanılmıştı. J.F.Kennedy, kardeşi ve aynı zamanda Adalet Bakanı, Robert Kennedy ve ABD’nin Birleşmiş Milletler’deki büyükelçisi Adlai Stevenson aracılığıyla Kruşçev’le sürekli temastaydı. Kennedy’nin TV konuşmasından Kruşçev’in 29 Ekim tarihli mesajına kadar geçen süre Soğuk Savaş’ın en tehlikeli ve yoğun yaşandığı zirvesiydi⁵¹.

İki tarafında tüm orduları ve stratejik kuvvetleri alarma geçirilmişti. Atılacak yanlış bir adım birkaç saat içinde Kuzey Yarı küre’deki insan uygarlığını sona erdirebilirdi. Neyse ki sağduyu galip geldi ve dünya barışı kurtuldu. Perde arkasında yapılan gizli antlaşmalarla kriz beklenmedik bir anda ve beklenmedik bir şekilde sona erdirildi: Kruşçev, 24 Ekim’de hassas kargo taşıyan şileplerin geri dönmesi talimatını verdi⁵².

Yapılan pazarlıkta Kennedy, Küba’yı işgal etmeme ve komünist Castro rejimine dokunmama sözü vermiş, karşılığındaysa Kruşçev Küba’ya füzeleri yerleştirmekten vazgeçtiğini bildirmişti. ABD, ‘sadık müttefiki’ Türkiye’yi gücendirebileceği için Türkiye’de konuşlu Jüpiter füzelerini sökme pazarlığını kamuoyuna açıklamadı. Birkaç ay sonra Türkiye’deki Jüpiterler sökülürken bunların ‘eskidiği’ ve yerlerine denizaltılardan atılabilen Polaris füzelerinin getirileceği açıklanarak durum kurtarılmaya çalışılmıştı.

⁵⁰ Mike Sewell, *The Cold War*, (Cambridge University Press, 2002), 86.

⁵¹ Sewell, *age*, 86.

⁵² Sewell, *age*, 86.

Küba Füzelere krizinin önemi şudur. Dünya gerçekten nükleer silahlarla yapılabilecek olan bir Üçüncü Dünya Savaşı'nın eşliğinden döndürülmüştür⁵³. Olay Soğuk Savaş'ın dönüm noktalarından biridir. Belki de geleceğin tarihçileri bu olayı modern dünya tarihinin dönüm noktalarından biri olarak yorumlayacaklardır.

Bilim insanlarının o dönemde yaptığı tahminlere göre topyekûn bir nükleer alışveriş durumunda iki süper devlet nüfusunun yaklaşık yarısı bir veya iki gün içinde hayatını kaybedecekti⁵⁴. Çünkü füzelerin kilitlendiği hedefler arasında sadece sanayi tesisleri, askeri ve siyasi hedefler değil, sivillerin yaşadığı yoğun nüfuslu kalabalık kentler de vardı. Bu insanlık dışı ve çığınca durumun bilincinde olan liderler belki de uygarlığı bir veya iki yüzyıl geriye götürecek düğmeye basmaktan çekinmişlerdir. Karşılıklı Mahvolma Teorisi (Mutually Assured Destruction) de denen bu olgu taraflarca nihayet kabul edilmiş ve 1962'yi izleyen yıllarda süper güçler 'detente' (yumuşama) sürecine girmişlerdir⁵⁵. Krizden sonra Beyaz Saray ve Kremlin arasında direkt telefon hattı (Kırmızı Telefon Hattı) kurulmuş, Moskova ve Washington 1963'de Partial Nuclear Test Ban Treaty (Kısmi Nükleer Test Yasağı Antlaşması) imzalamıştır⁵⁶.

2.5. Soğuk Savaş Sonrası Dönem ve Nükleerleşme

Küba Füzelere Krizi'nde süper güçlerin karşılıklı mahvolma teorisini açıkça kabul etmesinden sonra süper güçler bir "yumuşama" dönemine girmişlerdir. 1970'lerde görüşülüp

⁵³ Sewell, *age*, 88.

⁵⁴ Pasifist entelektüellerden Albert Einstein ve Bertrand Russel'in kaleme aldığı manifesto bu durumu güzel bir şekilde özetlemektedir. Manifesto ektedir. Bkz.; EK 2

⁵⁵ Sewell, *age*, 89.

⁵⁶ Cort, *age*, 50.

müzakere edilen bir dizi antlaşma bu dönemi karakterize eder. Kasım 1969'da başlayan Stratejik Silahları Sınırlama Müzakereleri (Strategic Arms Limitation Talks, SALT) Mayıs 1972'de Anti Balistik Füze Antlaşması'na varmıştır⁵⁷. Bu antlaşmanın gerisinde yatan mantık, silahlanma yarışını kontrol altına almaktır. İki süper güç de 'eğer savunma sistemleri sınırlandırılrsa daha yeni teknoloji ürünü saldırı amaçlı silah sistemleri üretmeye gerek duyulmaz ve karşılıklı caydırıcılık işlemeye devam eder' mantığıyla hareket etmişlerdir⁵⁸. Anti Balistik Füze Antlaşması, ABD veya Sovyetler Birliği topraklarını koruyacak stratejik balistik füzeleri, bunların geliştirilmesini, test edilmesini, denize, havaya, uzaya veya karaya konuşlandırılmasını yasaklamaktadır⁵⁹.

Bu antlaşmadan sonra da silahsızlanma çabalarının devam ettiği görülmektedir. 1979 yılında Washington ve Moskova stratejik silahların sınırlandırılmasında bir antlaşmaya daha varır. SALT II'ye göre, ABD ve Sovyet fırlatma vasıtaları 2400 adetle sınırlandırılmaktaydı⁶⁰.

Sovyetler Birliği'nin dağılıp Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması olan START I Temmuz 1991'de imzalanmıştır⁶¹. Buna göre, ABD ve SSCB 1600 adet fırlatma vasıtasıyla ve 6000 kadar savaş başlığıyla sınırlandırılmıştır. 1993'de George Bush ve Boris Yeltsin, START II antlaşmasını imzalamıştır. Buna göre, taraflar, stratejik cephaneliklerini 3000-3500 savaş başlığıyla sınırlamış ve birden çok savaş başlığı içeren sistemleri kullanmama kararı almıştır⁶². Mart 1997'de ABD Başkanı Bill Clinton ve Rusya Federasyo-

⁵⁷ "U.S.-Soviet/Russian Nuclear Arms Control", http://www.armscontrol.org/act/2002_06/factfilejune02.asp [26.12.2007].

⁵⁸ "The Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty at a Glance", <http://www.armscontrol.org/factsheets/abmtreatv.asp> [26.12.2007].

⁵⁹ "U.S.-Soviet/Russian...",

⁶⁰ "U.S.-Soviet/Russian...",

⁶¹ "U.S.-Soviet/Russian..."

⁶² "U.S.-Soviet/Russian..."

nu Başkanı Boris Yeltsin, START III çerçevesinde anlaşmışlar ve stratejik savaş başlıklarının sayısını 2000-2500'e indirmişlerdir⁶³.

Tablo 2.1: Stratejik Nükleer Silahların Kontrolü Antlaşmaları

	SALT I	SALT II	START I	START II	START III	SORT
Konuşlanmış Savaş Başlığı Limiti	Savaş başlıklarını değil füzeleri sınırlandırdı	Füzeleri ve bombardıman uçaklarını sınırlandırdı, savaş başlıklarını değil.	6,000	3,000–3,500	2,000–2,500	1,700–2,200
Konuşlandırılmış Fırlatma Aracı Sayısı	ABD.: 1,710 ICBMs & SLBMs; SSCB: 2,347 ICBMs & SLBMs	2250	1,600	Uygulanamıyor		
Statü	Son uygulama tarihi geçti	Yürürlüğe girmede	Yürürlükte	Hiçbir zaman yürürlüğe girmede	Hiçbir zaman müzakere edilmedi	İmzalandı, onay bekliyor
İmzalandığı Tarih	26. 5. 1972	18. 6. 1979	31.7.1991	3. 1. 1993	Uygulanamıyor	24.5.2002
Yürürlüğe Girdiği Tarih	3. 10. 1972	Uygulanamıyor	5. 12. 1994	Uygulanamıyor	Uygulanamıyor	?
Uygulanmasının Son Tarihi	Uygulanamıyor	31.12. 1981	5. 12. 2001	31.12. 2007	31. 12. 2007	31.12. 2012
Bitiş Tarihi	3. 10. 1977	31.12. 1985	5.12. 2009	5. 12. 2009	Uygulanamıyor	31.12. 2012

“U.S.-Soviet/Russian Nuclear Arms Control”

http://www.armscontrol.org/act/2002_06/factfilejune02.asp [28. 02. 2008]

⁶³ “U.S.-Soviet/Russian...”

Tüm bu silahsızlanma çabalarına rağmen nükleer teknoloji-de/stratejide önemli gelişmeler olduğu da gözlemlenmektedir. Bunlardan biri, ABD Başkanı Ronald Reagan'ın 1980'lerde ortaya attığı Stratejik Savunma İnisiyatifi'dir (Strategic Defense Initiative-SDI). Reagan 23 Mart 1983'de yaptığı bir konuşmada; "Ülkemizin bize nükleer silahları hediyeden bilimsel topluluğuna çağrıda bulunuyor, onları yeteneklerini insanlık ve dünya barışı için kullanmaya ve bu nükleer silahları boşa çıkaracak araçları bize vermeye çağırıyorum"⁶⁴diyerek SDI projesinin sinyalini vermiştir. Ayrıca, 21 Ocak 1985'de yaptığı bir konuşmada Reagan, "Nükleer füzeleri hedefine varmadan yok ederek bir güvenlik kalkanı bulunması için bir araştırma programını onayladım. Bu insanları öldürmeyecek, sadece silahları yok edecek. Uzayı askerileştirmeyecek, dünyanın silahsızlanmasına katkıda bulunacak"⁶⁵, demiştir.

Daha sonra bu projeyi kurumsal bir temele oturtmak için ABD Başkanı Reagan Stratejik Savunma İnisiyatifi Organizasyonu'nu kurmuştur⁶⁶. ABD Başkanının bu iddialı ve oldukça pahalı projesi beraberinde pek çok soru işaretini ve tartışmayı beraberinde getirmiştir. Örneğin bu projenin 1972 tarihli Anti Balistik Füze Antlaşması'na aykırı olduğu iddia edilmiştir⁶⁷. Ayrıca, etkili bir füze kalkanının hâlihazırdaki stratejik dengeyi alt üst edebileceği, hatta SSCB'nin bir önleyici vuruşa yönelebileceği iddia edilmiştir⁶⁸. Doğaldır ki, projenin teknolojik olabilirliği ve fizibilitesi sorgulanmıştır. Bu devasa projenin, SSCB'nin çözülmesi ve Soğuk Savaş'ın bit-

⁶⁴ Michael P. Kompanik, "The Strategic Defense Initiative: "Star Wars" Becoming A Reality", <http://www.globalsecurity.org/space/library/report/1992/KMP.htm> [26.12.2007].

⁶⁵Kompanik, age

⁶⁶ Kompanik, age

⁶⁷ Kompanik, age

⁶⁸ Kompanik, age

mesine de katkıda bulunduğu da sıklıkla iddia edilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD yönetimi SDI programını budayarak sınırlı balistik füze tehditlerini karşılamak üzere gözden geçirmiştir⁶⁹.

Son yıllardaki önemli gelişmelerden biri de 13 Aralık 2001'de ABD Başkanı G.W. Bush'un, Anti Balistik Füze Antlaşması'ndan "terörist veya haydut devletlerin olası füze saldırılarına karşı savunmaya olanak tanımadığı" gerekçesiyle çekilmesi olmuştur⁷⁰. Günümüzde ABD'nin SDI projesinin yer-tabanlı versiyonunu Doğu Avrupa'da kurmak için girişimlerde bulunması uluslararası ilişkilerde önemli bir gerilim noktası haline gelmiştir.

⁶⁹ Kompanik, **age**

⁷⁰ "The Anti-Ballistic...",

3

Uluslararası Nükleer Düzen

Bu bölümde günümüzde süre giden nükleer güç ilişkileri, hiyerarşisi nükleer güçlerin nükleer kapasiteleri ve silahlanmasının özgün nedenleri, uluslararası nükleer antlaşmalar, nükleer silahlara yöneltilen itirazlar ele alınacaktır.

3.1. Devletlerin Nükleer Silahlanma Politikalarının Nedenleri

Kavramsal olarak bir devletin nükleer silahlanma yoluna gitmesinin sebepleri dörttür: Bunlar ulusal güvenlik, itibar, teknolojik zorunluluk ve iç politika bağlantılı sebeplerdir⁷¹.

Birinci sebep olan güvenlik kaygısında, anarşik bir uluslararası ortamda hayatını sürdürmeye çalışıp güvenlik ikilemleriyle boğuşan devletler hayatta kalma dürtüsüyle nükleer silahlanmaya yönelebilirler. Bu görüşe göre hem *de jure* hem de *de facto* nükleer güçler 'stratejik bir düşman'dan akut bir güvenlik tehdidi algıladıkları için nükleer silahlanmaya yönelmişlerdir⁷².

Nükleer silahlar saldıran tarafa büyük bir askeri avantaj sağlayan bir yapıya sahiptir. Şu ana kadar nükleer bir patlamaya karşı aktif bir savunma önlemi geliştirilememiştir. Pasif ko-

⁷¹ Bhumitra Chakma, "Road to Chagai, Pakistan's Nuclear Programme, its Sources and Motivations", *Modern Asian Studies*, Vol. 36, Part 4, (October 2002), 871.

⁷² Chakma, *age*, 872.

runma tedbirleri ise yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden nükleer silah sahibi bir devlet, sahip olmayan bir devletle bir çatışma senaryosu içine girdiğinde zayıf tarafın pek bir kazanç olasılığı bulunmamaktadır. İşte bu sebeptendir ki nükleer silahlar belli başlı devletlerin savunma, ulusal güvenlik ve dış politikalarında merkezi bir yer edinmiştir.

İkincisi ise devletlerin nükleerleşerek “Büyük Güç” statüsü kazandığı, nükleerleşen bir devletin uluslararası bir kabul gördüğü gerçeğidir. Britanya, Fransa ve Hindistan bu modele uyarlar⁷³.

Üçüncüsü, nükleerleşme kararını bir devletin bilimsel / endüstriyel gelişim rotasının ivmesiyle aldığı olgusudur.

Dördüncüsü, bir devletin bürokrasileri arasındaki rekabet ve siyasetçilerin iç politikaya yönelik oy avcılığı ve popülizminin nükleer silahlanmaya yol açtığı gerçeğidir. Hindistan nükleer silahlanma programındaki Homi Bhabba, Fransa’daki Pierre Guillaumat ve Pakistan’daki Dr. Abdülkadir Han örneği bürokrasilerdeki lider kişiliklerin etkisine örnek-tir⁷⁴.

Sonuç olarak, gerek uluslararası ilişkilerin anarşik doğasından kaynaklanan yapısal güvenlik endişeleri, gerek devletlerin uluslararası toplumda ‘güneşin altında bir yer’ edinme gayreti ve büyük devlet olma arzusu, gerekse bilimsel teknolojik gelişmenin doğal sonuçları, gerekse de iç politikanın dinamikleri gibi kaygılar devletleri nükleer silahlanmaya sevk etmektedir. Nükleer silahların doğası gereği yaptığı büyük yıkımlara karşı 62 senedir herhangi bir savunma tekniği geliştirilememiş olması da nükleer silahların güvenlik ve askeri doktrinlerdeki kilit önemini vurgulamaktadır.

⁷³ Chakma, *age*, 872.

⁷⁴ Chakma, *age*, 872.

Özellikle bölgesel hasımların veya ‘düşman kardeş’ sendromlu komşu devletlerin var olduğu uluslararası bağlamlarda devlet çiftlerinden birisinin nükleerleşmesi diğerinin de aynı yola girmesini neredeyse kaçınılmaz kılmaktadır⁷⁵.

3.2. Uluslararası Nükleer Düzenin Unsurları

Uluslararası nükleer düzen, ‘Nükleer Kulüp’ olarak da bilinen orijinal ‘Beş Büyük’ nükleer devletin omurgasını oluşturduğu bir yapıdır. Bu devletler; ilk nükleer silahı icat eden ve deneyen ABD, nükleer silahlara sahip olan ikinci devlet olan Rusya Federasyonu (eski Sovyetler Birliği), atom bilminde ABD ile yakın işbirliği yapmış Britanya, DeGaullecü dış politikasını yürütebilmek için bağımsız bir nükleer cephaneliğe (*‘force de frappe’*) sahip olmayı seçen Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti’dir.

1968 yılında imzalanan ve 1970 yılında yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması (Non-Proliferation Treaty) bu beş nükleer güce bir yasallık ve ayrıcalık sağlamaktadır. (Meşruluk konusu ise daha ihtilaflıdır, bu mesele 2.5 bölümünde daha ayrıntılı işlenecektir.) Antlaşmanın 9. maddesinin 3. fıkrasında, ‘nükleer silah sahibi devlet’* olarak da tanımlanan bu devletlerin ortak özelliği 1 Ocak 1967 tarihinden önce bir nükleer silahı üretip deneme patlamasını gerçekleştirmiş olmalarıdır⁷⁷.

⁷⁵ Dagobert L. Brito ve Michael D. Intriligator, “Deterring Nuclear Weapons Proliferation”, *Economic Affairs*, Volume 17, Issue 4, (Aralık 1997): 5.

⁷⁷ “Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”, http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/non-proliferation-treaty/trty_npt_1970-03-05.htm [29.2.2008].

* Orijinali ‘nuclear weapon state’ olarak NPT antlaşmasında tanımlanmıştır.

Bu antlaşma bütün diğer uluslararası antlaşmalar gibi ege-
men devletlerin kendi rızalarıyla bağitlanmaya yükümlen-
dikleri bir sistemdir. İmzacı beş büyük nükleer devlet, nükle-
er silah teknolojisini ‘nükleer olmayan devletlere’* aktarma-
mayı yükümlenmiş, bu silahları nükleer silah sahibi olmayan
devletlere karşı hiç bir koşulda kullanmayacaklarını taahhüt
etmiş, nükleer silahı olmayan devletler de bu silahları edin-
meme yükümlülüğü altına girmiştir⁷⁸. Ancak antlaşma, ba-
rışçıl amaçlar için nükleer enerjiden yararlanmaya izin ver-
mekte, hatta nükleer teknoloji sahibi devletleri bu konuda
nükleer teknoloji sahibi olmayan devletlere yardım için teş-
vik etmektedir.*

De jure (hukuki) nükleer devletler olarak da adlandırılan ‘Beş
Büyükler’ dünya siyasetine yön veren güçlü ve etkili aktör-
lerdir, tümünün Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde
daimi üyelik sandalyesi ve veto hakkı vardır. Bu devletler
aynı zamanda, II. Dünya Savaşı’nın galipler safında yer alan
ülkelerdir ve uluslararası siyasetin doğası gereği kendi ulusal
çıkarlarına uygun bir uluslararası düzen kurgulamışlardır.
Aşağıdaki tabloda, *de jure* nükleer güçlerin sahip olduğu
nükleer savaş başlığı sayıları yıllara göre verilmiştir⁷⁹.

⁷⁸ “Treaty on the...”,

* NPT antlaşması ayrıntılı olarak 2.6 bölümünde tartışılacaktır.

⁷⁹ “Global Nuclear Stockpiles, 1945–2006”, [http://thebulletin.metapress.com/
content/c4120650912x74k7/fulltext.pdf](http://thebulletin.metapress.com/content/c4120650912x74k7/fulltext.pdf) [29.2.2008].

Tablo 3.1: Nükleer Güçler*, 1945-2006

*NSYÖA'nda belirtildiği şekliyle

Yıl	ABD	SB/Rusya	Britanya	Fransa	Çin	Toplam
1945	6					6
1946	11					11
1947	32					32
1948	110					110
1949	235	1				236
1950	369	5				374
1951	640	25				665
1952	1,006	50				1,055
1953	1,436	120	1			1,557
1954	2,063	150	5			2,218
1955	3,057	200	10			3,267
1956	4,618	426	15			5,059
1957	6,444	660	20			7,124
1958	9,822	869	22			10,713
1959	15,468	1,060	25			16,553
1960	20,434	1,605	30			22,069
1961	24,126	2,471	50			26,647
1962	27,387	3,322	205			30,914
1963	29,459	4,238	280			33,977
1964	31,056	5,221	310	4	1	36,592
1965	31,982	6,129	310	32	5	38,458
1966	32,040	7,089	270	36	20	39,455
1967	31,233	8,339	270	36	25	39,903
1968	29,224	9,399	280	36	35	38,974
1969	27,342	10,538	308	36	50	38,274
1970	26,662	11,643	280	36	75	38,696
1971	26,956	13,092	220	45	100	40,413
1972	27,912	14,478	220	70	130	42,810
1973	28,999	15,915	275	116	150	45,455
1974	28,965	17,385	325	145	170	46,990
1975	27,826	19,065	350	188	185	47,604
1976	25,579	21,205	350	212	190	47,536
1977	25,722	23,044	350	228	200	49,544
1978	24,826	25,393	350	235	220	51,024
1979	24,605	27,935	350	235	235	53,360
1980	24,304	30,062	350	250	280	55,246
1981	23,464	32,049	350	274	330	56,467
1982	23,708	33,952	335	274	360	58,629
1983	24,099	35,804	320	279	380	60,882
1984	24,357	37,431	270	280	415	62,753
1985	24,237	39,197	300	360	425	64,519
1986	24,401	45,000	300	355	425	70,481
1987	24,344	43,000	300	420	415	68,479
1988	23,588	41,000	300	410	430	65,726

Tablo 3.1(Devam): Nükleer Güçler*, 1945-2006

*NSYÖA'nda belirtildiği şekliyle

Yıl	ABD	SB/Rusya	Britanya	Fransa	Çin	Toplam
1948	22,380	39,000	300	410	435	62,525
1949	21,004	37,000	300	505	430	59,239
1951	17,287	35,000	300	540	435	53,562
1952	14,747	33,000	300	540	435	49,022
1953	13,076	31,000	300	525	435	45,336
1954	12,555	29,000	250	510	400	42,715
1955	12,144	27,000	300	500	400	40,344
1956	11,009	25,000	300	450	400	37,159
1957	10,950	24,000	260	450	400	36,060
1958	10,871	23,000	260	450	400	34,981
1959	10,824	22,000	185	450	400	33,859
1960	10,577	21,000	185	470	400	32,632
1961	10,527	20,000	200	350	400	31,477
1962	10,475	19,000	200	350	400	30,425
1963	10,421	18,000	200	350	400	29,371
1964	10,358	18,000	200	350	400	29,308
1965	10,295	17,000	200	350	400	28,245
1966	10,104	16,000	200	350	200	26,654

"The Global Nuclear Stockpiles, 1945-2006", <http://thebulletin.metapress.com/content/c4120650912x74k7/fulltext.pdf>[29.2.2008]

De jure nükleer devletlere ek olarak, NSYÖA'nın ulusal çıkarlarına aykırı bulduğu için veya başka bir sebepten ötürü imzalamamış olduğu halde nükleer silah denemesi gerçekleştirmiş olan ikinci bir devletler grubu bulunmaktadır. Bunlara bazen literatürde ikinci kuşak nükleer güçler de denilmektedir. Bu devletler de nükleer güç olma tarihlerine göre sıralanışlarıyla İsrail, Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore'dir.

Arap-İsrail uyuşmazlığının onyıllardır çözülmemesi ve kalıcı bir barışın sağlanamaması nedeniyle kendini tam bir güvenlik içinde hissetmeyen İsrail; Güney Asya'da Jammu-Keşmir ihtilafı nedeniyle 3 kez savaşmış olan Hindistan ve Pakistan; Kore yarımadasının bölünmesinden sonra Kuzey'de içe kapalı ve totaliter bir rejim kuran ve Güney'deki

hasmından tehdit algılayan Kuzey Kore, *de facto* (fiili) nükleer devletler grubunu oluşturur. Bu ülkelerin nükleer geçmişi ve stratejik kuvvetleri 2.2 bölümünde incelenecektir.

Üçüncü grup devletler de nükleer teknolojiye sahip olduğu halde çeşitli sebeplerden dolayı nükleer silahlanmaya gitmeyen ‘Nükleer Güç Olma Kapasitesindeki Ülkeler’dir. Bunlara 2.3 bölümünde değinilecektir.

Dördüncü grup devletler ise ulusal güvenlik, güç istemi, itibar veya politik-diplomatik nedenlerle aktif olarak nükleer silah programı yürütmekte olan ülkelerdir. Bunlar İran, Suriye ve Libya’dır. Bunlardan İran İslam Cumhuriyeti bizim asıl konumuzdur ve detaylı olarak III. Bölümde irdelenecektir.

3.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD ilk nükleer silahı icat eden, üreten, deneyen ve bunu bilfiil sıcak savaşta kullanan ilk ülkedir. Nükleer silah programının geçmişi (Manhattan Projesi) Bölüm 1’de detaylı anlatıldığı için burada değinilmeyecektir.

2006 yılı itibariyle Amerikan Savunma Bakanlığı Pentagon 10000 nükleer savaş başlığı muhafaza etmektedir⁸⁰. Bunların 5735’i operasyonel’ geri kalanı ise yedek veya hizmet dışıdır. ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre 4.000 nükleer başlık hizmet dışına alınacak Enerji Bakanlığı’nın gözetimine verilecek ve Texas Amarillo’da sökülecektir⁸¹.

1945’den bu yana Birleşik Devletlerin ürettiği 70000 nükleer başlığın 60000’den fazlası 2006 ortasına kadar sökülmüştür.

⁸⁰ “The Global Nuclear...”,

* Operasyonel deyimini ‘askeri kullanıma hazır bekletilen’ anlamına gelmektedir.

⁸¹ “The Global Nuclear...”,

ABD nükleer kuvvetleri “Strategic Air Command” olarak da bilinen hava kuvvetleri, karadan karaya atılan çeşitli menzillerde (kısa, orta, uzun menzilli ve kıtalararası menzilli) balistik füzeler, cruise füzeleri, nükleer füze fırlatabilen nükleer denizaltı filolarından oluşan bir üçlü sacayağı caydırıcılık sistemine sahiptir.

3.2.1.1. ABD’nin Nükleer Silahlanma Gerekçeleri

ABD, birinci bölümde de irdelendiği gibi ilk atom silahını İkinci Dünya Savaşı’nı kısa bir yoldan sona erdirmek ve savaş sonrası uluslararası pazarlık masasına kuvveli bir pozisyonda oturabilmek için geliştirmişti. 1946’dan itibaren başlayan Soğuk Savaş’ta SSCB’ye karşı en önemli caydırıcı unsur olarak nükleer kuvvetleri, ABD’nin ve müttefiklerinin güvenliğinin vazgeçilmez bir unsuruydu. ABD’nin ekonomik, kültürel, siyasal, askeri hegemonyasının adeta bir sembolü ve özeti olan nükleer cephaneliği ABD için aynı zamanda bir itibar kaynağıydı.

ABD ve SSCB Soğuk Savaş boyunca yoğun bir nükleer silahlanma yarışı içine girmişti, ABD 1978 senesine kadar önde götürdüğü bu yarışta bu tarihten itibaren Sovyetler Birliği’nin gerisine düşmüştü⁸². Ancak dehşet dengesi öyle bir noktaya ulaşmıştı ki eldeki sayıların artması veya azalması pratikte durumu değiştirmiyordu, ancak sayılar diplomasi masasında bir pazarlık unsuru olarak anlamlıydı.

3.2.2. Rusya Federasyonu

2007 itibarıyla Rusya Federasyonu’nun 5670 adet operasyo-

⁸² Bkz. Tablo 3.1

nel nükleer savaş başlığı olduğu tahmin edilmektedir. Bunun 3340'ı stratejik savaş başlığı ve 2330 kadarı stratejik olmayan taktiksel silahlardır. Ekstra olarak 9300 başlık yedekte veya sökülmeyi bekletilmektedir. Toplam Rus nükleer başlığı stoğu 15000 civarındadır⁸³.

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, Mayıs 2006'da Rusya Federal Meclisi'nde yaptığı konuşmada, nükleer caydırıcılığın ve stratejik güçler dengesinin Rus nükleer siyasetinin merkezinde kalmaya devam edeceğini söylemiştir⁸⁴.

“Bizim için stratejik dengenin korunması demek şu anlama gelir: Bizim stratejik caydırıcı kuvvetlerimiz herhangi bir potansiyel saldırıyı imha etme kabiliyetidir; bu potansiyel saldırgan ne ölçüde modern silah sistemlerine sahip olursa olsun.”⁸⁵

V. Putin Haziran 2006'da Rus hükümetinin nükleer yayılma üzerine yayınladığı bir Beyaz Kitap'ta nükleer silahların terörist bir saldırıda kullanılması olasılığının Rusya Federasyonu'nun karşı karşıya olduğu en ciddi tehdit olduğuna vurgu yapıyordu. Ki bu tehdit algılaması da ABD, Britanya ve Fransa hükümetlerinin görüşleriyle uyum içindeydi.

ABD'nin geliştirmeyi planladığı “Füze Savunma Sistemi”⁸⁶ programı Moskova'yı rahatsız etmektedir; özellikle ABD'nin Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne radar ve füze üsleri kurmayı planladığını açıklamasından sonra olay diplomatik bir sür-

⁸³ “Russian Nuclear Forces, 2007”, Nuclear Notebook, <http://thebulletin.metapress.com/content/d41x498467712117/fulltext.pdf>[1.3.2008].

⁸⁴ “Russian Nuclear Forces...”, 61

⁸⁵ “Russian Nuclear Forces...”, 61

⁸⁶ Soğuk Savaş yıllarında bu program ‘Strategic Defence Initiative’, ya da daha popülerleştirilmiş şekliyle ‘Star Wars’ (Yıldız Savaşları) olarak da biliniyordu.

tüşme boyutunu aşarak önemli bir uyuşmazlık noktası haline gelmiştir.

Rusya Federasyonu Genelkurmay Başkanı Yuri Baluyevsky:

“Avrupa’nın Rusya sınırına yakın bölgelerine füze savunma sistemlerinin konuşlandırılması en hafif deyimle dostane olmayan bir hamledir... [Rusya] asimetrik ve çok daha ucuz karşı önlemleri alacaktır.”⁸⁷

31 Ocak 2006’da bir basın toplantısında V. Putin, Topol M MİRV sistemlerini tanıtırken;

“Bu ABM sistemlerine bir cevap değildir, çünkü bu füzeler için ABM sistemi olmuş veya olmamış fark etmez; bunlar hipersonik hızda hareket ederler ve yörüngelerini ve irtifalarını değiştirebilirler. ABM sistemleri öte yanda sabit bir rota takip eden balistik füzelere karşı savunma sağlarlar. Bu farklı bir konsept,”⁸⁸

demiş, bu füzelerin nükleer başlık taşıyabileceğini belirtmiştir.

Tablo 3.2: Yıllara Göre Sovyet Nükleer Gücü

Yıl	Stratejik Savaş Başlığı				Taktik Nükleer Başlık	Stoklanan Savaş Başlığı	Sökülmeyi Bekleyen Savaş Başlığı	Korunan Savaş Başlığı
	ICBM	SLBM	Bombardıman Uçakları	Total				
1949					1	1	?	?
1950					5	5	?	?
1951					25	25	?	?
1952					50	50	?	?

⁸⁷ “Russian Nuclear Forces...”,

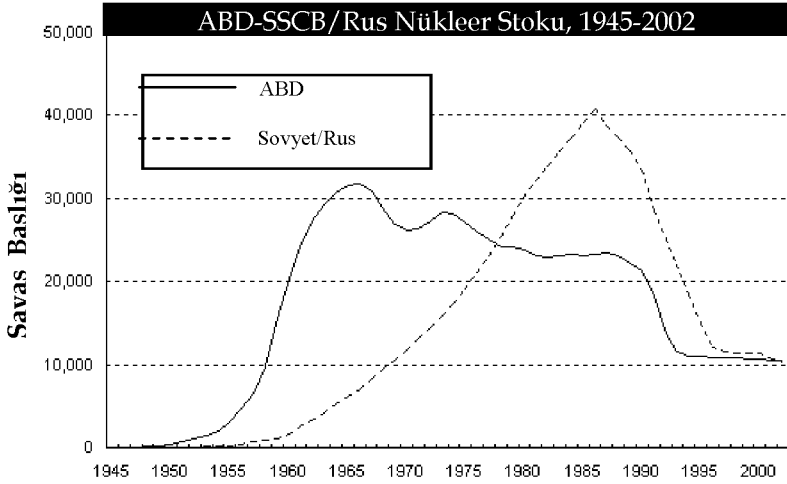
⁸⁸ “Russian Nuclear Forces...”, 63.

◀ Nükleer Satrang

1953					120	120	?	?
1954					150	150	?	?
1955					200	200	?	?
1956			126	126	300	426	?	?
1957			160	160	500	660	?	?
1958		6	263	269	600	869	?	?
1959		35	326	360	700	1,06	?	?
1960	2	32	372	405	1,2	1,605	?	?
1961	11	60	401	471	2	2,471	?	?
1962	38	72	412	522	2,8	3,322	?	?
1963	104	72	462	638	3,6	4,238	?	?
1964	201	72	548	821	4,4	5,221	?	?
1965	295	76	559	929	5,2	6,129	?	?
1966	437	79	573	1,089	6	7,089	?	?
1967	859	76	605	1,539	6,8	8,339	?	?
1968	1,068	126	605	1,799	7,6	9,399	?	?
1969	1,338	204	596	2,138	8,4	10,538	?	?
1970	1,546	301	596	2,443	9,2	11,643	?	?
1971	1,616	380	596	2,592	10,5	13,092	?	?
1972	1,6	481	596	2,678	11,8	14,478	?	?
1973	1,635	584	596	2,815	13,1	15,915	?	?
1974	1,666	722	596	2,985	14,4	17,385	?	?
1975	2,277	869	596	3,743	15,7	19,443	?	?

"Table of USSR/Russian Nuclear Warheads",
<http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab10.asp>[29.2.2008].

Tablo 3.3: SSCB/Rus Nükleer Stoku 1949–2002

“Figure of US and USSR/Russian Nuclear Stockpile, 1945–2002” ,
<http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/dafig11.asp> [29.2.2008].

Rus yetkililerinin açıklamalarından anlaşıldığı gibi ABD ile Rusya Federasyonu arasındaki stratejik rekabet Soğuk Savaşın bitmesine rağmen bütün yoğunluğuyla sürmektedir. ABD’nin ABM ile yaptığı hamleye Rusya Federasyonu TOPOL-M füzeleriyle karşılık vermiştir. ABD ile Rusya Federasyonu arasındaki bu güvenlik rekabetinin elbette küresel siyasette yankıları olacaktır.

Konumuz açısından değerlendirildiğinde ve İran’ın nükleerleşme çabalarının en büyük destekçilerinden birinin Rusya Federasyonu olduğu göz önüne alındığında ABD ve Rusya Federasyonu’nun Orta Doğu bölgesinde de karşı karşıya geldiği gözlemlenmektedir. Bu tıpkı Soğuk Savaş yıllarında iki süper gücün Orta Doğu’da vekil devletler aracılığıyla mücadele etmesine benzemektedir. İsrail ne kadar ABD’nin Orta

Doğu'daki uzantısı gibi hareket etmekteyse İran da Rusya Federasyonu ile stratejik işbirliği içerisinde hareket etmektedir. Rusya Federasyonu ile İran'ın nükleer işbirliği yanı sıra konvansiyonel silah sistemlerinde de yoğun işbirliği ve ticaretleri vardır. İran ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki enerji ticareti ve Rusya Federasyonu ile Çin arasındaki Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde sürdürülen yakınlaşma, ortaya Rusya-Çin-İran stratejik üçgeninin belirdiğini ortaya koymaktadır. ABD açısından düşünüldüğünde Amerikalı stratejist Zbigniew Brezinski'ye göre ABD'nin büyük Avrasya stratejisi açısından en olumsuz olasılığın Rusya-Çin-İran bağdaşması olduğu bilinmektedir⁸⁹. Bu üçgenin en önemli ayaklarından biri olan ve dünya petrol ulaştırma hatlarını denetleyebilen İran'ın nükleer programı hakkında Washington'un neden bu kadar ısrarcı olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.3. Britanya

Yapılan tahminlere göre Britanya 2002 itibarıyla 200 civarında her biri 100 kiloton gücünde nükleer başlığa sahiptir⁹⁰. Soğuk Savaş'ın yoğun olduğu 70'li yılların ortalarında İngiliz nükleer başlık stoku 350 adetlik bir zirveye tırmanmıştı.

⁸⁹ Zbigniew Brezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, çev. Yelda Türedi (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2005), 83.

⁹⁰ "Table of British Nuclear Forces 2002", www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab18.asp [3.12.2007].

Tablo 3.4: Britanya Nükleer Güçleri Tablosu

	Konuşlandırılan Savaş Başlığı Sayısı	Konuşlandırıldığı Yıl	Menzil (km)	Savaş Başlığı Kapasitesi	Tür	Stok Miktarı
SLBMs						
Trident II D-5	64	1994	7,4	1-3 x 100 Kt	MIRV	200
# Çeşitli güç seçeneklerinde her füzeye ortalama beş savaş başlığı düşüyor, bazı füzeler tek savaş başlığı taşıyor.						

"Table of British Nuclear Forces, 2002", www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab18.asp [13.3.2008]

Britanya nükleer silahları için fırlatma aracı olarak Trident II D-5 türü denizaltı filolarını kullanmaktadır.1996'ya kadar görev yapmış olan Polaris denizaltıları ise emekliye ayrılmış durumdadır⁹¹.

Kraliyet Hava Kuvvetleri Tornado türü nükleer kapasiteli savaş uçaklarının 1998'de servisten çekilmesiyle ülke stratejik hava kuvvetlerine başvurmaktan vazgeçmiştir.

3.2.4. Fransa

2002 itibariyle yapılan tahminlere göre Fransa'nın 3 türde toplam 350 adet nükleer savaş başlığı bulunmaktadır. Tarih-sel maksimum noktasına 1991-92 yıllarında 538 adetle ulaşmıştır⁹².

⁹¹ "Table of British...",

⁹² "Table of French Nuclear Forces, 2002", www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab16.asp [3.12.2007].

Tablo 3.5: Fransız Nükleer Güçleri Tablosu

Silah Sistemleri	Savaş Başlıkları					
	Konuşlanma Adedi	Konuşlandığı Yıl	Menzil (km)	Savaş Başlığı x gücü	Tür	Stoktaki adet
Uçaklar						
Mirage 2000N / ASMP	45	1988/1988	2,75	1 x 300 Kt	TN 81	50
Denizaltıdan fırlatılan füzeler						
MSBS M4A/B	16	1985/1987	6	6 x 150 Kt	TN 70/71	96
MSBS M45	32	1996	6	6 x 100 Kt	TN 75	192
Uçak gemisinde konuşlu uçaklar						
Super Étendard/ASMP	24	1978/1989	650	1 x 300 Kt	TN 81	10
						~350

"Table of French Nuclear Forces, 2002", www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab16.asp [1.3.2008].

Başkan Jacques Chirac'ın 1996 yılında açıkladığı reform programıyla Fransa Orta menzilli balistik füze sistemlerinden vazgeçmiştir. Güney Pasifik'teki Mururoa ve Fangatafua test sahaları da işlevsizleştirilmiştir. Fransa nükleer silahlanma için plütonyum üretmeyi 1992'de zenginleştirilmiş uranyum üretmeyi de 1996'da durdurmuştur⁹³. Ülke 2001 senesi itibarıyla nükleer silah cephaneliği için 15,8 milyar Fransız francı (2,3 milyar ABD \$'ı) fon ayırmıştır. Dasault tarafından üretilen Mirage 2000-N savaş uçakları nükleer başlık taşıma kapa-

sitesine sahiptir. Mirage'lar gelecekte Rafale (B-301) türü uçaklarla değiştirilecektir.

Fransa'nın 3 uçak gemisi vardır. (Clemenceau, Foch, Charles de Gaulle) Bunlardan sonuncusuna 20 milyar Fransız Frangı (2,8 milyar ABD \$'ı) para harcanmıştır⁹⁴. Ülke aynı zamanda denizaltılardan fırlatılabilen nükleer füzelere de sahiptir. Nükleer denizaltılarında operasyonel durumda olan 288 nükleer başlığı vardır.

3.2.5. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin dünyanın en eski ve en köklü uygarlıklarından biridir. Tarihinde çoğu zaman dünyanın önde gelen dünya güçlerinden biri olmuştur. Bu bakımdan Çin'in nükleer silah sahibi olması yadırganmamalıdır.

3.2.5.1 Nükleer Silahlanma Tarihçesi

Çin Halk Cumhuriyeti nükleer silah sahibi olan 5. devlettir. Tarihsel olarak Çin'in nükleer silah programı Kore Savaşı'nın sonunda başlamıştır. Birinci Tayvan Boğazı Krizi sonunda Çin'in yöneticileri ülkelerinin yerli bir nükleer silaha sahip olma gereğine inanmışlardır⁹⁵. Başkan Mao Zedong 1955 yılında hızlıca nükleer silah programına başlanması direktifini verdi. İç Moğolistan'da ve Gansu eyaletinde gaz ayırma tesisleri kuruldu. ABD'nin havadan gözlem uçakları Ağustos 1959 tarihinde Lanzhou gaz ayrıştırma tesislerini tespit ettiler⁹⁶. Amerikan ulusal istihbarat tahminlerine göre Çin'in

⁹⁴ "Table of French...",

⁹⁵ Lyle J. Goldstein, "When China was a rogue state, the impact of China's nuclear weapons programme on US-China relations during the 1960's", *Journal of Contemporary China*, Vol 12, 37, (November 2003): 740.

⁹⁶ Goldstein, *age*, 740.

1963-1964 yıllarında bir nükleer deneme yapması bekleniyordu. ABD’li yetkililere göre Çin’in “küstah kendine güveni, devrimci coşkusu ve çarpıtılmış dünya algısı” Pekin’in riskleri yanlış hesaplamasına yol açabilirdi. Komünist Çin’in nükleerleşmesi ABD tarafından çok büyük bir tehlike olarak algılanmaktaydı⁹⁷. ABD güvenlik çevrelerinde yapılan tehdit değerlendirmeleri ABD ve Çin’in eninde sonunda karşı karşıya gelebileceğini bu nedenle nükleerleşmeden önce ‘Çin tehlikesini’ önlemek gerektiği ileri sürülüyordu. Çin’in nükleerleşmesi bütün Güney Doğu Asya bölgesinin Çin komünizminin etkisine girmesine yol açabilir değerlendirmelerinde bulunuluyordu. Başkan Kennedy, nükleer bir Çin’in insanlığın geleceğine yönelik büyük bir sorun, özgür dünya ve özgürlüğe bir tehdit oluşturacağını düşünüyordu⁹⁸. Nisan 1963 tarihinde Pentagon, Çin’in nükleer silahlanmasının önlenmesi için bir dizi tedbir önerdi: En hafifinden en ağırına kadar öneriler şu şekilde sıralanıyordu: enfiltrasyon, sabotaj, Çin milliyetçilerini kullanarak bir işgal gerçekleştirmek, deniz ablukası, Kuzey Kore’nin Güney Kore tarafından işgal edilmesi, nükleer tesislere havadan nükleer saldırı⁹⁹. Fakat Pentagon, uzun vadede bunların hiç birinin Çin’in nükleer olmayan bir statüyü benimsemesini sağlayamayacağını vurguluyordu.

Ağustos 1964 tarihinde havadan yapılan gözlemler, Batı Çin’deki Lop Nor bölgesinin gerçekten de bir nükleer deneme sahası olduğunu ortaya çıkardı. Eylül 1964’de Çin Lop Nor çölünde ilk nükleer denemesini gerçekleştirdi. Pekin yaptığı açıklamada amaçlarının savunmaya dönük olduğunu, hiç bir şart altında bu silahları ilk kullanan taraf olmaya-

⁹⁷ Goldstein, *age*, 741.

⁹⁸ Goldstein, *age*, 742.

⁹⁹ Goldstein, *age*, 742.

caklarını ve bütün nükleer silahların yasaklanması gerektiğini ilan etti¹⁰⁰.

3.2.5.2. Günümüzde Çin'in Nükleer Gücü

2006 itibariyle Çin Halk Cumhuriyeti yaklaşık 130 adet savaş başlığını konuşlandırmış durumdadır. Bunlar çeşitli menzillerdeki füzelerde, deniz üzerinde ve hava kuvvetlerinde yerleştirilmiştir. Buna ek olarak yedek olarak bekletilen 200 savaş başlığı da mevcuttur¹⁰¹.

Tablo 3.6 : Çin Nükleer Güçleri

Silah Sistemi Türü	Konuşlu Savaş başlığı sayısı	Konuşlandığı Yıl	Menzil (km)	Aşamaları	Taşıma Kapasitesi (kg)	Savaş başlığı x gücü	Stok adedi	Açıklama
Uçak*								
Hong-6 (B-6)	100	1965	3,1	Veri yok	4,5	1-3 x bomba	100	"Badger" türü
Qian-5 (A-5)	30	1970	400	Veri yok	1,5	1 x bomba	30	MiG-19 tekrardan dizaynı
Yerde konuşlu füze-ler**								

¹⁰⁰ Goldstein, age, 747.

¹⁰¹ "Chinese Nuclear Forces, 2006", <http://thebulletin.metapress.com/content/1w035m8u644p864u/fulltext.pdf> [1.3.2008].

Dong Feng-3A/CSS-2	40	May.71	2,8	bir	2,15	1 x 3.3 Mt	40	sıvı/hareketli
Dong Feng-4/CSS-3	20	Kasım 1980	4,75	iki	2,2	1 x 3.3 Mt	20	sıvı/ mağaralarda
Dong Feng-5A/CSS-4	20	Ağustos 1981	13,000+	iki	3,2	1 x 4- 5 Mt	20	sıvı/ koruganda
Dong Feng-21A/CSS-5	48	1985-86	1,8	iki	600	1 x 200- 300 Kt	48	katı/ hareketli
Dong Feng-31/CSS-X-9	0	Geç 1990'lar	8	üç	700	1 x 200- 300 Kt	0	katı/ koruganda
Denizaltıdan fırlatılan füzeler								
Julang-1 (CSS-N-3)	12	1986	1,7	iki	600	1 x 200- 300 Kt	12	katı/bir SSBN
Julang-2 (CSS-N-4)	0	2010?	8	üç	700	1 x 200- 300 Kt	?	katı
Taktik silahlar								
Topçu/Roket/ADM'ler	--	1970'lerin ortası	--	--	--	düşük Kt	120	--

"Table of Chinese Nuclear Forces, 2002 ", <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab17.asp> [1.3.2008].

Çin Halk Cumhuriyeti'nin yaklaşık 80 adet karadan karaya nükleer kapasiteli füzesi vardır. Dong Feng türü olarak adlandırılan bu füzelerden DF3 DF4 DF5 ve DF 21 olmak üzere dört tür üretilmiştir. Çin bu füzelere MIRV özelliği kazandıramamıştır. Çin'in balistik füze kuvvetlerinin Rusya, Hindistan ve Guam'daki ABD üslerini hedef aldığı tahmin edilmektedir¹⁰². Çin'in tek kıtalararası balistik füzesi DF-5 tüm kıtasal Birleşik Devletleri menzili içine almaktadır. Pekin, denizaltılardan fırlatılan nükleer füze geliştirmek için de çaba

göstermiş ancak bu konuda belirgin bir başarı kaydedememiştir.

1965-1976 yılları arasında Hong (H) tipi Çin savaş uçakları Lop Nor'daki deneme sahasına 11 nükleer bomba atmıştır. Bu silahlar 8 kilotondan 4000 kilotona kadar uzanan bir güç yelpazesindedir. Amerika Savunma İstihbaratı kaynaklarına göre Çin'in nükleer yetenekli savaş uçakları da mevcuttur¹⁰³.

Çin Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamasına göre *de jure* nükleer devletler arasında Çin en küçük nükleer cephaneliğe sahiptir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Çin nükleer silahları ilk kullanan taraf olmama prensibini deklare etmiştir. Pekin'in nükleer güç olma serüveni konumuz açısından da önem taşımaktadır. ABD, komünistler tarafından yönetilen Çin'in 1950'li yıllar boyunca adeta bir "haydut devlet" olarak görmüş ve nükleerleşmesine muhalefet etmişti. Hatta nükleer güce sahip olmasını engellemek için askeri müdahale planları bile hazırlamıştı. Ne var ki Çin gibi büyük bir nüfusa sahip olan dev bir ülkeyle karşı karşıya gelmekten çekinen Washington, Çin'in yaptığı nükleer emrivakiyi kabullenmek zorunda kalmıştır. İran bağlamında olası gelişmelerden biri de ABD'nin tıpkı Çin örneğindeki gibi bir İran oldu-bittisini kabul etmesidir ve bu hiç de yabana atılacak bir senaryo gibi görünmemektedir. Kaldı ki Çin rejiminin geçen zamanla beraber liberalleşmesi gibi, belki İran'da da İslami rejimin zaman içinde dönüşüm geçirebileceği gözönünde bulundurulmalıdır. Bu takdirde Batı ile ilişkileri düzelen bir İran'ın nükleer güç olarak kabullenilmesi pek de yabana atılmaması gereken bir olasılık olarak önümüzde durmaktadır.

¹⁰³ "Chinese Nuclear Forces...", 61.

3.3. İkinci Kuşak Nükleer Güçler

3.3.1. Hindistan

Hindistan'ın nükleer bir güç olan Çin Halk Cumhuriyeti'yle komşu olması, aralarında sınır anlaşmazlıkları bulunması sebebiyle savaşmış olmaları Hindistan'ı nükleer silahlanmaya sevk eden faktörler arasındadır. Ayrıca komşusu Pakistan ile Jammu-Keşmir sorunu yüzünden bir kaç defa savaşmış olması Hint yetkililerini nükleer silahların gerekliliği konusunda ikna etmiştir. Hindistan 1974 yılında 'Gülümseyen Buda' adını verdiği bir nükleer deneme yapmış ve bunun 'barışçıl bir nükleer deneme' olarak adlandırmıştır.

3.3.1.1. Günümüzde Hindistan'ın Nükleer Gücü

Tablo 3.7: Hindistan'ın Nükleer Gücü

Tür / Designation	Menzil (km)	Taşıma kapasite-si (kg)	Açıklama
Uçaklar			
MiG-27 Flogger / Bahadur	800	3	Ambala Hava Üssü'nde
	1,6	4,775	Hindan Hava Üssü'nde
Füzeler			
Prithvi I	150	1	Konuslandırılmış tek balistik füze, nükleer kapasitesi olması olası.
Agni I	1,5	1	Denenmiş ama statüsü belirsiz.
Agni II	2	1	Ocak 2001'de denendi, yakında konuşlanması bekleniyor.

"Table of Indian Nuclear Forces, 2002", www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab20.asp [1.3.2008].

2005 itibariyle Hindistan tam donanımlı bir nükleer güç olma sürecindedir. Hindistan, nükleer başlıklarını gönderme aracı

olarak yerde konuşlandırdığı balistik füzelerini, hava kuvvetlerini ve donanmasındaki gemilerini kullanmaktadır¹⁰⁴.

2005 tarihli Hint savunma bakanlığı yıllık raporuna göre Hint nükleer doktrini minimum geçerli caydırıcılık ve ilk kullanan taraf olmama ilkesine göre inşa edilmiştir¹⁰⁵.

2005 itibariyle yapılan tahminlere göre Yeni Delhi'nin yaklaşık 40-50 civarında operasyonel savaş başlığı vardır, ancak bu sayının ileriki yıllarda artması beklenmektedir. İsmi verilmeyen bir Savunma Bakanlığı yetkilisine göre 5 ila 7 yıl içerisinde Hindistan 300-400 civarında nükleer ve termonükleer savaş başlığına sahip olacak ve bunlar hava, deniz ve kara kuvvetleri arasında paylaştırılacaktır¹⁰⁶.

Hindistan hava kuvvetlerinin nükleer kapasiteli Mirage 2000 H (Vajra) ve Jaguar IS/IB (Shamsher) türü savaş uçakları mevcuttur. Buna ek olarak Mig 27 Flogger türü uçakları da nükleer görev gerçekleştirebilirler. Hindistan, Agni I adında IRBM füzelerine de sahiptir, bunların menzili 700 km olup nükleer yeteneklidir. Ayrıca Agni II'ler 2000 km'den fazla menzile sahiptir, Agni III ise 3500 km menzile sahip olması planlanan bir model olup deneme aşamasındadır¹⁰⁷. Söylentilere göre Hindistan Surya adını verdiği bir ICBM üzerinde çalışmaktadır. Ayrıca, Hint donanmasında deniz üzerinden fırlatılabilen Danush ve Sagarika füze sistemleri bulunuyor.

NSYÖA 2000 yılı Gözden Geçirme Konferansı'nda Hindistan (ve komşusu Pakistan) nükleer deneme gerçekleştirdikleri için Konferansa kınanmıştır. Ayrıca, Konferans, bu tür denemelerin söz konusu devletlere hiçbir şekilde 'Nükleer Dev-

¹⁰⁴ "India's Nuclear Forces, 2005", *Nuclear Notebook*, 73, <http://thebulletin.metapress.com/content/147052n7g76v4733/fulltext.pdf> [1.3.2008].

¹⁰⁵ "India's Nuclear Forces...", 73.

¹⁰⁶ "India's Nuclear Forces...", 73.

¹⁰⁷ "India's Nuclear Forces...", 74.

let' statüsü kazandırmayacağını belirtmiş ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1172 sayılı kararını uygulayıp nükleer denemelerde moratoryum uygulama çağrısı yapmıştır¹⁰⁸.

3.3.2. Pakistan

Pakistan'ın nükleer çalışmaları Hindistan'ınkilere bir reaksiyon olarak gelişmektedir¹⁰⁹. İslamabat'ın nükleer serüveni 3 dönemde incelenebilir. Birinci dönem, ülkenin nükleer programını başlattığı 1954 yılında başlar. Bu dönemde Pakistan askeri amaçlarla nükleer çalışma yapmamış, sadece sivil nükleer altyapısını kurmuştur¹¹⁰. İkinci dönem Hint-Pakistan savaşına ve Zülfikar Ali Butto'nun başkanlığa gelmesiyle başlar. Bu dönemde Pakistan sivil yönelimden askeri yönelime geçmiştir. Üçüncü dönemse, Soğuk Savaş'ın bitip ülkenin kendisini güvenlik endişeleriyle baş başa bulduğu dönemdir. İslamabat, 1968 yılında ikili ilişkilerinde sorunlar yaşadığı komşusu Hindistan'ın Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşmasını imzalamaması üzerine kendisinin de nükleer silah üretme seçeneğini açık tutmak için NSYÖA'nı imzalamayı tercih etmiştir.

İslamabat 28 ve 30 Mayıs 1998'de süre giden Hint denemelerine cevap vererek altı nükleer deneme gerçekleştirmiş ve *de facto* bir nükleer güç olduğunu açığa vurmuştur¹¹¹. Gözlemciler göre denemeler 9-12 ve 5 kilotonluktur.

Pakistan'ın yöneticilerine göre nükleer yetenek ülkenin hayatta kalmasını garantileyen en emin yol olarak kabul edilmektedir. Ancak itibar kaygıları da ülkenin nükleerleşmesin-

¹⁰⁸ "Treaty On The Non-proliferation Of Nuclear Weapons (NPT)", http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/npt.pdf [2.04.2008].

¹⁰⁹ Chakma, *age*, 871.

¹¹⁰ Chakma, *age*, 873.

¹¹¹ Chakma, *age*, 909.

de rol oynamıştır, çünkü Pakistan nükleer silah edinen ilk ve 2007 itibarıyla tek Müslüman ülkedir. Bu olgunun da İslam dünyası nezdinde Pakistan'a belli bir ağırlık ve nüfuz getirdiği söylenebilir¹¹². Fakat doğaldır ki, devletler ulusal güvenlik kaygıları olmaksızın sırf itibar nedenleriyle nükleer silah geliştirmezler, örneğin Pakistan örneğinde Hindistan'la sürüp giden 'tarihi düşmanlığı' ve ulusal güvenlik endişeleri daha baskın bir rol oynamış olmalıdır.

3.3.2.1. Günümüzde Pakistan'ın Nükleer Gücü

1999 senesinde Amerikan Savunma İstihbaratı Ajansı'nın verilerine göre Pakistan'ın 25 nükleer savaş başlığı mevcuttu¹¹³. Pakistan hava kuvvetlerine ait F-16, MirageV ya da Çin yapımı A-5 uçaklarının nükleer yeteneğe sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca Pakistan'ın 3 tür balistik füze programı bulunmaktadır. Gaznevi, Şahin 1 ve Ghauri. Şahin 2 füzeleri ise araştırma ve geliştirme aşamasındadır.

¹¹² Chakma, *age*, 911.

¹¹³ "Pakistani Nuclear Forces, 2006", <http://www.sipri.org/contents/expcon/Pakistan.pdf> [1.3.2008].

Tablo 3.8: Pakistan'ın Nükleer Gücü

Tür / Designation	Menzil	Taşıma Kapasitesi	Açıklama
	(km)	(kg)	
Uçaklar			
F-16A/B	1,6	5,45	Sargodha Hava Üssü'nde
Füzeler			
Ghauri I (Hatf-5)	1,300–1,500	500–750	Kuzey Kore'nin NoDong füzelerinin bir benzeri
Ghauri II (Hatf-6)	2,000–2,300	750–1,000	Nisan 14 1999'da denendi.

"Pakistan's Nuclear Forces, 2007",

<http://thebulletin.metapress.com/content/k4q43h2104032426/fulltext.pdf> [1.3.2008].

İslamabat ayrıca nükleer yeteneğe de sahip olduğu anlaşılan "Babür" adında cruise füzesi geliştirmektedir. Pakistan başkanı Pervez Müşerref yaptığı bir açıklamada, "ulusumuzun güvenlik için iradesini ortaya koyan stratejik programımız giderek güçlenmektedir ve temelini de minimum güvenilir caydırıcılık oluşturur,"¹¹⁴ demiştir.

3.3.3. İsrail

İsrail, jeopolitiği, trajik tarihsel deneyimleri, küçük yüz ölçümü/nüfusu sebebiyle kronik güvensizlik içindeki bir ülkedir. Stratejik derinlik sahibi olmaması ve etrafındaki varlığını kabul etmeyen hasım Arap devletleri sebebiyle kronik güvensizliği ağırlaşmaktadır. Bu sebeplerden ötürü İsrail'in nükleer silah seçeneğine yönelmesi şaşırtıcı olmamaktadır.

İsrail kurulduğu 1948 yılından bu yana nükleer gücün peşinde olmuştur. 1949'da İsrail ordusuna bağlı bilimsel birimler Negev Çölü'nde uranyum cevheri yataklarının varlığını araştırmışlardır. 1952 yılında Ernest David Bergmann başkanlığında İsrail Atom Enerjisi Komisyonu kurulmuştur. İsrail 1950'li yıllarda nükleer enerji konusunda Fransa'yla yakın işbirliği yapmıştır. Zira hem Fransa hem de İsrail iki kutuplu sistem içinde bir nebze de olsa otonom hareket etmek için bağımsız bir nükleer cephaneliği bir seçenek olarak görmüşlerdir. Fransa'yla yapılan bu işbirliği çerçevesinde Fransız uzmanlar Negev Çölü'nde Dimona Yeraltı Reaktörü'nü inşa ettiler¹¹⁵. İsrail önceleri bu sitenin bir nükleer santral olduğunu türlü şekillerde saklamak istedi ancak 1958 yılında Amerikan U-2 uçakları buranın fotoğraflarını çekerek karmaşık bir reaktör kompleksi olduğunu bulguladı¹¹⁶. 'Aralık 1960 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı bir bildiride Dimona'nın gizli bir nükleer santral olduğu belirtildi; bu bilgi 16 Aralık 1960 tarihinde New York Times gazetesinde yayınlanarak kamuya mal oldu¹¹⁷.

Uzmanlar 1967 Arap İsrail Savaşı'nda İsrail'in 2 adet nükleer bombaya sahip olduğunu ve Başbakan Levi Eşkol'un nükleer alarm durumuna geçtiğini belirtiyor¹¹⁸.

"Yahudi devleti" bu dönemde bir nükleer doktrin de oluşturdu. Buna göre İsrail açısından nükleer silah kullanılmasını gerektirecek durumlar şunlardı: Olası bir Arap İsrail savaşında Arap ordularının yoğun nüfuslu kentlere ulaşması, İs-

¹¹⁵ Warner D. Farr, "The Third Temple's Holy of Holies: Israel's Nuclear Weapons", <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/farr.pdf> [1.3.2008].

¹¹⁶ Farr, *age*, 5.

¹¹⁷ Farr, *age*, 6.

¹¹⁸ Farr, *age*, 6.

rail hava kuvvetlerinin yok edilmesi, kentlere yönelik kimyasal/biyolojik/ nükleer saldırı durumu¹¹⁹.

6 Ekim 1973’de Mısır ve Suriye’nin sürpriz bir saldırısına hazırlıksız yakalanan İsrail tüm cephelerde gerilemişti. Bunun üzerine başbakan Golda Meir, 8 Ekim gecesi bir karar alarak 13 adet 20’şer kilotonluk nükleer silahı hazırlatmış ve son çare olarak bekletmeye başlamıştı. Jericho füzeleri ve nükleer yetenekli F-4’ler silahlandırılarak Mısır ve Suriye’deki hedeflere yönlendirilmişti. Ayrıca uzun menzilli toplar da Suriye’nin başkenti Şam’a çevrilmişti¹²⁰. İzleyen günlerde savaşın seyrinin İsrail lehine değişmesi nükleer seçeneğe başvurulmasını engellemiş ama sonuçta Orta Doğu bölgesi nükleer bir felaketin kıyısından dönmüştü. Savaşın yayılarak bir ABD/SSCB karşılaşmasına doğru dönmesi de mümkündü. Nitekim ABD Dışişleri bakanı Henry Kissenger bir süre Amerikan güçlerini DEFCON III nükleer alarmı geçirerek Sovyetler’e gözdağı bile vermişti¹²¹. Bu çatışmada ABD açıkça İsrail’i desteklerken, Sovyetler Birliği de Suriye ve Mısır’a silah yardımı yapıyordu. Yom Kippur Savaşı’ndan sonraki dönemde gerçekleşen Camp David barış antlaşmasında Şimon Perez, Enver Sedat’ın ikna edilmesinin bir yolu olarak İsrail’in nükleer yeteneğini vurgulamaktadır.¹²² Zira Mısır, nükleer silahlara sahip İsrail’le uzun süreli bir stratejik mücadelenin kendi açısından boş ve faydasız olduğunu bu sebepten dolayı kabul etmiştir. Nitekim 1998’de Perez, Jordan Times’a verdiği bir demeçte

Biz bir nükleer seçenek geliştirdik ama bir Hiroshima daha yaratmak için değil, Oslo Barış sürecine giden yolu açmak

¹¹⁹ Farr, *age*, 12.

¹²⁰ Farr, *age*, 13.

¹²¹ Selin Çağlayan, *İsrail Sözlüğü*, 1. bs. (İstanbul: İletişim, 2004.), 454

¹²² Farr, *age*, 14

için, diyerek nükleer gücün diplomatik sürece etkisinin altını çizmiştir.

22 Temmuz 1979 tarihinde İsrail, Güney Afrika Cumhuriyeti'yle beraber Güney Hint Okyanusu'nda bir nükleer deneme gerçekleştirmiştir¹²³. Tahmin edilebileceği gibi İsrail NSYÖA'nı da imzalamamıştır. 24 Nisan -19 Mayıs 2000 tarihleri arasında BM merkezinde toplanan NSYÖA Gözden Geçirme Konferansı'nda devletler İsrail'e çağrıda bulunarak antlaşmaya katılmasını istemişlerdir. Çağrıda 1995 yılındaki NSYÖA Gözden Geçirme Konferansı'na atıfta bulunarak İsrail hariç Ortadoğu bölgesinin bütün devletlerinin antlaşmaya taraf olduğuna ve İsrail'in tüm nükleer tesislerinin UAEA denetimi altına alınmasının önemine vurgu yapılmıştır¹²⁴.

Kamuoyuna açıklanan, gizliliği kaldırılmış 1969 tarihli Amerikan belgelerinden öğrendiğimize göre; ABD İsrail'in nükleer güç olmaya doğru ilerlemesinden endişelenmiş hatta çeşitli diplomatik yollarla İsrail'i caydırmaya çalışmıştır. Çünkü ABD'nin değerlendirmelerine göre İsrail'in nükleerleşmesi Arap devletlerini fiziki ve psikolojik olarak Sovyetler Birliği'nin yanına çekecek ve sonuçta Orta Doğu'da Arap ülkeleri üzerinde Sovyet nüfuzu daha da artacaktı. Bu sebepten dolayı İsrail'in NSYÖA'nı imzalayıp onaylaması sağlanmalıydı¹²⁵.

Yine başka bir 1969 tarihli Amerikan belgesinde, İsrail'in resmi politika olarak gerek kamusal gerek mahrem şekilde Orta Doğu'yu nükleer silahla tanıştıran taraf olmayacağı sözünü verdiğini, fakat hala NSYÖA'nı imzalamadığını, ne var ki Arabistan ve Cezayir dışındaki tüm Arap devletlerinin söz

¹²³ Farr, *age*, 15,16

¹²⁴ "Treaty On The..."

¹²⁵ "Israel Crosses the Threshold", <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB189/index.htm> [3.12.2007].

konusu antlaşmanın tarafı olduklarını belirtmektedir¹²⁶. Belgede İsrail'in bu resmi tavrının ötesinde süratle bir nükleer güç olma yolunda ilerlediğini ve bunları hava kuvvetleri ve füzeler yoluyla taşıma kabiliyeti kazanmakta olduğu belirtilmekteydi. Barış Süreci'nde bir ilerleme kaydedilememesinden hareketle İsrail liderliğinin bir nükleer seçenekten mahrum olmayı göze alamadıkları vurgulanmaktaydı ve bu İsrail'in NSYÖA'nı imzalamamasının hakiki nedeni olarak ima edilmekteydi. İsrail'in, dünya kamuoyunda estireceği olumsuz anti-İsrail havadan dolayı açık olarak nükleer bir gösteri/deneme yapmaktan çekindiğini ama Araplara karşı sürdürdüğü konvansiyonel üstünlük marjının daraldığı noktada stratejik yeteneğini sergilemekten çekinmeyeceği vurgulanmıştı¹²⁷.

Tüm bunlardan ABD dış politikası açısından çıkan sonuçlar ise şöyleydi: Birincisi, diğer nükleer kapasite sahibi devletler nükleer güç olma seçeneğini bir kez daha düşünecekler ve NSYÖA'na sadakatlerini yitireceklerdi. İkincisi, İsrail'in nükleer silahlara sahip olması durumu İsrail'e karşı yürütülen Arap gerilla savaşına bir son vermeyecek ve Arap İsrail hsumetini belki daha da derinleştirecek ve belki de ABD-SSCB polarizasyonunu artıracaktı¹²⁸.

3.3.3.1 Günümüzde İsrail'in Nükleer Gücü

Günümüzde İsrail'in nükleer gücünü F-16 uçaklarının oluşturduğu hava kuvvetleri, Jericho füzelerinin oluşturduğu ba-

¹²⁶ "Memorandum of the Department of State", <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB189/IN-07.pdf> [3.12.2007].

¹²⁷ Joseph J. Sisco, "Memorandum (Israel's Nuclear Policy and implications for the United States)", <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB189/IN-07.pdf> [1.3.2008].

¹²⁸ Sisco, **age**.

listik füzeleri ve Almanya'dan satın aldığı Dolphin¹²⁹ türü denizaltılar oluşturmaktadır.

3.3.4. Kuzey Kore

Kore Yarımadası'ndaki bölünmüşlüğü bir sonucu olarak ortaya çıkan Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, koyu bir Stalinizmle yönetilen, dışa kapalı ve kendi kendine yeterli olma çabasıyla kendini tanımlayan bir ülke olarak bilinmektedir. Böyle bir rejimin ek olarak güvenliğiyle ilgili olarak aşırı kaygıları bulunmaktadır. Bir defa, Kuzey Kore komşusu Güney Kore'den tehdit algılamakta, ayrıca bu ülkede konuşlu ABD güçleri bu endişeyi artırmaktadır. Dikta rejimleriyle yönetilen ve varoluşsal güvenlik kaygıları bulunan bir ülke olarak Kuzey Kore'nin nükleer silahlanmaya yönelmiş olması pek de şaşırtıcı olmamaktadır.

1960'larda SSCB'nin teknik yardımlarıyla Yongbiyon kentinde geniş ölçekli bir nükleer araştırma merkezi kurulmuştu¹³⁰. Fakat gerçek anlamda Kuzey Kore'nin nükleer silahlanma programı 1980'lerde başlamıştır. Önceleri NPT antlaşmasının bir tarafı olan K.Kore 12 Mart 1993'de Kore yarımadasının nükleerden arındırılması görüşmelerinin sonuç vermemesi üzerine antlaşmadan çekildiğini deklare etmiştir.¹³¹ BM Güvenlik Konseyi 11 Mayıs 1993'de bir karar alarak Kuzey Kore'nin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'yla işbirliği yapmasını talep etmiş ve 1991 tarihli Kuzey -Güney nükleersizleştirme antlaşmasını uygulamasını talep etmiştir.

¹²⁹ "İsrail Almanya'dan İki Nükleer Denizaltı Alıyor", *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/23/son/sondun07.asp> [1.3.2008].

¹³⁰ "Nuclear Weapons Program", www.fas.org/nuke/guide/dprk/nuke/index.html [3.12.2007].

¹³¹ "Nuclear Weapons Program..."

Sonuç olarak ABD ve Güney Kore'yle yürütülen hiçbir müzakere süreci bir sonuç vermemiş ve 9 Ekim 2006 tarihinde Kuzey Kore yeraltında bir nükleer deneme gerçekleştirmiştir¹³². Test dolayısıyla 4,2 Richter ölçeğinde bir deprem meydana gelmiş ve Amerikan gözlem uçakları havada aşırı radyasyon dozajları tespit etmiştir. Patlamanın 1 ila 15 kiloton arasında olduğu düşünülmüştür. Ayrıca Rusya Federasyonu da bir açıklama yaparak bir nükleer deneme yapıldığından yüzde yüz emin olduklarını belirtmiştir¹³³. Kore Haber Ajansı ise testi “ordumuza ve halkımıza mutluluk getiren tarihsel bir olay” olarak tanımlamıştır. Ajans, “testin bölgede barış ve istikrarı sağlayacağını, güçlü, zengin ve büyük bir sosyalist ulus inşa etmede büyük bir adım olduğunu” belirtmiştir¹³⁴. Böylece Kuzey Kore bilinen 9. nükleer devlet olmuştur.

Kuzey Kore, Şubat 2007 itibariyle 46 ila 64 kilogram plütonyum stokuna sahiptir, bunun 28 ila 50 kilogramı nükleer silahlar için kullanılabilir durumdadır. Uzmanlar, Kuzey Kore'nin plütonyum stokunun 5 ila 12 nükleer silah üretmeye yeteceğini belirtmektedir¹³⁵.

Kuzey Kore yetkilileri yabancılarla herhangi bir ulusal nükleer cephanelik kompozisyonu veya ulusal nükleer strateji hakkında konuşmamışlardır. Rejimin kapalılığından gelen bu özellik K. Kore'nin nükleer yeteneği konusunda dile getirilen kaygıları artırmaktadır.

¹³² “Nuclear Weapons Program...”

¹³³ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pasific/6032525.stm> [3.12.2007].

¹³⁴ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pasific/6032525.stm> [3.12.2007].

¹³⁵ David Albright ve Paul Brannan, “The North Korean Plutonium Stock, February 2007”, <http://www.isis-online.org/publications/dprk/DPRKplutoniumFEB.pdf> [1.3.2008].

Tablo 3.9: Şubat 2007 itibariyle Kuzey Kore'nin Plütonyum Üretimi ve Ayrıştırması

5 MW'lık Reaktörden Çıkarılan Plütonyum		Plütonyum Ayrıştırması		Silah Denklği
Tarih	Miktar (kg)	Tarih	Miktar (kg)	Sayı
1990'dan önce	1-10	1989-1992	0-10	0-2
1994	27-29	2003-2004	20-28	4-7
Bahar 2005	13.5-17	2005-2006	13-17	2-4
Reaktörde	51.5-69	--	--	--
Ara Toplam	51.5-69		33-55	6-13
Toplam Yansıma Testi	46-64		28-50	5-12

David Albright ve Paul Brannan, "North Korean Plutonium Production and Separation as of February 2007",

<http://www.isis-online.org/publications/dprk/DPRKplutoniumFEB.pdf> [3.12.2007]

Kuzey Kore'nin 9 Ekim 2006'daki denemesi aslında, bir ölçüde, dışa kapalı Stalinist rejimin bekasını sağlamaya yönelik bir hamle olarak da okunabilir. Özellikle G.W. Bush'un 2002'deki yankı uyandıran "şer eksen" ülkeleri listesine Kuzey Kore'yi de katması, Kuzey Kore yöneticilerinde tedirginlik uyandırmıştır. Kuzey Kore'nin nükleer silahlanması ABD'nin olası bir silahlı müdahalesinin ABD açısından maliyetini yükselterek önlemeye çalışma politikası olarak yorumlanabilir. "Power and Interest News Report" çalışmasına göre eğer Pyongyang oldukça büyük bir nükleer cephanelik ve ikinci vuruş kabiliyeti geliştirebilirse, ABD'nin olası bir müdahale riskini minimuma indirecektir¹³⁶.

¹³⁶ www.pinr.com/report.php?ac=view_report_id=567&language_id=1 Bu bağlamda konumuz açısından değerlendirildiğinde, Bush'un sözünü ettiği şer eksen ülkelerinden biri olan Irak'ın işgal edildiği ve diğer ülke olan İran'a yönelik çevreleme, baskı ve gözdağı politikasının da sürdürüldüğü düşünüldüğünde, İran'ın neden son bir kaç yılda nükleer programını hızlandırdığı anlaşılabilir. ABD, tıpkı K.Kore gibi İran rejimini de değiştirmek istemekte ve

Kuzey Kore'nin nükleerleşmesinin Doğu Asya'da bir nükleer silahlanma yarışı başlatabileceği de hesaplanmaktadır¹³⁷. Özellikle Güney Kore ve Japonya'nın da bu yola girmesinden endişe edilmektedir. Uluslar arası kamuoyunun ilk başlarda Kuzey Kore'ye tepki verip daha sonraki zaman içinde olayı kabullenmesi olgusu da Tahran'daki yöneticiler tarafından dikkatle not edilmiş olmalıdır.

3.4. Nükleer Güç Olma Kapasitesindeki Ülkeler

İlk sivil amaçlı nükleer elektrik santrali 1950'li yıllarda çalışmaların başlamıştı. Bugün dünyada 439 ticari nükleer güç reaktörü vardır ki bunlar toplam 372 bin MW'lık kapasiteye sahiptir¹³⁸. Dünya elektrik arzının % 16'sı nükleer enerji santrallerinden elde edilmektedir. Ayrıca, 56 ülkede toplam 284 araştırma reaktörü vardır ve 220 reaktör de nükleer gemi ve denizaltıları işletmektedir¹³⁹.

bunun için gerekirse kuvvet kullanabileceğini ima etmektedir. Bu koşullar altında nükleer silah sahibi bir İran'la savaşın ABD açısından maliyeti nükleer olmayan bir İran'la savaştan kat be kat fazladır. Özellikle bölgedeki ABD üslerinin İran füzeleriyle vurulabilirliği düşünüldüğünde bu gerçek apaçık ortaya çıkar. Artı, bölgedeki güçlü ABD müttefiki İsrail'in de olası nükleer başlık taşıyan İran Şahap füzelerinin menzilinde olması ABD yetkililerini ve tabi İsrail'i de, ciddi olarak düşündürmektedir. Bütün bu nedenlerden dolayı İran'ın nükleerleşmesi çok önemli bir caydırıcılık ve dokunulmazlık kazanması anlamını taşır. Buna ek olarak ABD'nin nükleerleşmiş bir Kore karşısında askeri yaptırım gücünün bulunmaması Tahran'daki yetkililer tarafından ilgiyle izleniyor olmalıdır.

¹³⁷ İran'ın nükleer bir güç olma yoluna girmesinin de benzer bir etkiyi Ortadoğu denklemine yapacağı düşünülmektedir. Örneğin, İran'a komşu olan Türkiye'nin, İran'ın bölgedeki rakibi olan Suudi Arabistan ve Mısır'ın da bu yola girebileceği çeşitli çevrelerde dile getirilmektedir.

¹³⁸ "Nuclear Power in the World Today", <http://www.uic.com.au/nip07.htm> [1.3.2008].

¹³⁹ "Nuclear Power in...",

Bugün dünyada nükleer santrali olan ve bunları işleten 30 ülke vardır¹⁴⁰.

Tablo 3.11: Dünyada İşleyen ve İnşa Halinde Olan Nükleer Santraller (1 Ocak 2007 İtibariyle)

ÜLKE	İşleyen Reaktörler		İnşa edilenler		Toplam Çalışma Süresi	
	Ünite No	Top. MW	Ünite No	Top. MW	Yıl	Ay
Arjantin	2	935	1	692	56	7
Ermenistan	1	376			32	8
Belçika	7	5824			212	7
Brezilya	2	1901			31	3
Bulgaristan	2	1906	2	1906	141	3
Kanada	18	12610			528	1
Çin	10	7572	4	3610	66	7
Çek Cum.	6	3323			92	10
Finlandiya	4	2696	1	1600	111	4
Fransa	59	63260			1523	2
Almanya	17	20339			700	5
Macaristan	4	1755			86	2
Hindistan	16	3577	7	3112	267	7
İran			1	915		
Japonya	55	47587	1	866	1276	8

¹⁴⁰ Bunlar alfabetik sırayla Almanya(17 reaktör), Amerika Birleşik Devletleri(103 reaktör), Arjantin(2), Belçika(7), Brezilya(2), Bulgaristan(2), Birleşik Krallık(19), Çin(10), Çek Cumhuriyeti(6), Ermenistan(1), Finlandiya(4), Fransa(59), Güney Afrika Cumhuriyeti(2), Hindistan(16), Hollanda(1), İspanya(8), İsveç(10), İsviçre(5), Japonya(55), Kanada(18), Litvanya(1), Macaristan(4), Meksika(2), Pakistan(2), Romanya(1), Rusya Federasyonu(31), Slovakya(5), Slovakya(1), Ukrayna(15).

ÜLKE	İşleyen Reaktörler		İnşa edilenler		Toplam Çalışma Süresi	
	Ünite No	Top. MW	Ünite No	Top. MW	Yıl	Ay
Kore Cum.	20	17454	1	960	279	8
Litvanya	1	1185			40	6
Meksika	2	1360			29	11
Hollanda	1	482			62	0
Pakistan	2	425	1	300	41	10
Romanya	1	655	1	655	10	6
Rus Feder.	31	21743	5	4525	901	4
Slovakya	5	2034			118	7
Slovenya	1	666			25	3
G.Afrika	2	1800			44	3
İspanya	8	7450			245	6
İsveç	10	9097			342	6
İsviçre	5	3220			158	10
Ukrayna	15	13107	2	1900	323	6
Britanya	19	10965			1400	8
ABD	103	99257			3188	2
TOPLAM	435	369682	29	23641	12599	1

"Nuclear Technology Review 2007Report by the Director General
Summary" http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC51/GC51InfDocuments/English/gc51inf-3_en.pdf [3.12.2007].

Bu ülkelere ek olarak yaklaşık 20 ülke nükleer güç programı sahibi olmayı planlamaktadır, bu ülkeler arasında gelişmiş ülkelere kadar çok sayıda devlet bulunmaktadır. Bunlar, Avustralya, Azerbaycan, Bangladeş, Belarus, Cezayir, Endonezya, Fas, Gana, Gürcistan, İran, İrlanda, İsrail, İtalya, Kazakistan, Körfez ülkeleri, Libya, Ma-

lezya, Mısır, Namibya, Nijerya, Norveç, Polonya, Portekiz, Suriye, Şili, Tayland, Tunus, Türkiye, Ürdün, Venezuela, Vi-etnam, Yeni Zelanda'dır¹⁴¹.

Ülkeleri nükleer enerji arayışına iten nedenlerden biri, nükleer enerjinin, son yıllarda dünya iklimini tehdit etmeye başlayan küresel ısınmanın sorumlusu olarak gösterilen karbon salınımı kirliliği yaratmaması olarak gösterilebilir. Ancak, nükleer enerjinin negatif yönleri de oldukça fazladır. Örneğin, radyoaktif atıkların depolanması sorunu, nükleer santrallerde meydana gelebilecek Çernobil tipi kazaların yol açabileceği çevre kirliliği riski, depremler sonucu olabilecek sızıntı ve kazalar, nükleer santrallerin olası savaşlarda veya terörist saldırılarda hedef alınması olasılığı gibi faktörler vardır. Ancak, zengin hidrokarbon veya hidro-elektrik kaynaklarına sahip olmayan fakat zengin uranyum rezervlerine sahip ülkeler açısından nükleer seçenek çekici olabilmektedir.

3.5. Nükleer Güç Olma Amacındaki Ülkeler

3.5.1. Suriye

Suriye'nin nükleer güç hakkındaki algılaması, toprak anlaşmazlığı yaşadığı ve tarihinde sürekli savaştığı İsrail'in nükleer gücüne endekslidir. Her ne kadar Suriye nükleer silahlanma için ciddi bir çaba içine girmemişse de, İsrail'in nükleer tehdidini caydırmak istediği şeklinde iddialar ortaya atılmıştır. Örneğin, 1986 yılında, Suriye Genelkurmay Başkanı General Hikmet el-Siabi bir mülakatta, İsrail'in nükleer silahları hakkındaki düşünceleri sorulunca, Suriye'nin İsrail'le stratejik ve nükleer eşitliği yakalamaya çalışması gerektiğini

¹⁴¹ "Emerging Nuclear Energy Countries", www.world-nuclear.org/info/inf102.html [3.12.2007].

söylemiştir¹⁴². Bugün, Suriye'nin küçük çaplı nükleer yakıt çevrimi sürecinin en başında olduğu bilinen 'elemanter' bir nükleer programı vardır. Bu program daha çok, tıpta ve tarımda kullanılan izotopların üretilmesine yöneliktir.

Suriye'nin nükleer işbirliği yaptığı ülkeler arasında Belçika, Çin, Almanya, eski SSCB ve şimdilerde Rusya Federasyonu gelmektedir¹⁴³. Suriye, NSYÖA'na 1969 yılında taraf olmuştur ve bu tarihten sonraki nükleer faaliyetlerinde Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndan yardım görmüştür.

1991 yılında Çin, Suriye'nin ilk araştırma reaktörü inşa etmeye başlamıştır. 30 KW gücünde olan minyatür nötron reaktörü Der-el Hacer nükleer araştırma reaktörü Şam'dadır. 1998 yılında hükümetler arası Rusya Federasyonu-Suriye Ticaret Bilim ve Teknik İşbirliği Komisyonu, Rusya'nın Atom Enerjisi Bakanlığı ile Suriye nükleer enerji komisyonu arasında işbirliği muhtırası imzalanmış ve bunun sonucunda Rusya Federasyonu Suriye'de 25 MW'lık araştırma reaktörü kurma sözü vermiştir¹⁴⁴.

2004 yılında Suriye, ABD ve Britanya'nın ülkenin kitle imha silahlarını bırakması yolunda yaptığı çağrılara cevap olarak İsrail'in kitle imha silahlarından arınması durumunda kendisinin de bu yola girmeye hazır olduğunu bildirmiştir.

3.5.2. Libya

Libya, 1968 yılında NSYÖ Antlaşmasını imzaladığında henüz Albay Muammer Kaddafi iktidara gelmemiş, ülkeyi Batı yanlısı Kral İdris yönetiyordu. 1969'da Kaddafi bir askeri dar-

¹⁴² "Syria Profile, Nuclear Overview", www.nti.org/e_research/profiles/Syria/Nuclear/index.html [1.3.2008].

¹⁴³ "Syria Profile, Nuclear Overview...",

¹⁴⁴ "Syria Profile, Nuclear Overview...",

beyle iktidara gelmişti. 1975'te Libya, NSYÖ Antlaşmasını onayladı. Libya'nın 1970 yılında Çin'den, 1978'de Hindistan'dan nükleer silah satın alma denemesinde bulunduğu ancak başarılı olamadığı iddia edilir¹⁴⁵. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın 2004'de açıkladığı kanıtlara göre 1970'lerde ve 1980'lerde Libya gerek uranyum gerekse plütonyum kullanma metotlarıyla nükleer silah sahibi olmaya çalışmıştır.

1990'lı yılların başlarında Libya'nın uluslararası terörizme verdiği destek, özellikle de Lockerbie olayı BM'nin bu ülkeye ekonomik yaptırım uygulamasını gündeme getirmiştir¹⁴⁶. Bunun getirdiği ekonomik güçlükler ülkeyi zorlasa da Libya SSCB'nin dağılmasının getirdiği kargaşa ortamından yararlanıp nükleer teknoloji, uzmanlık, materyallere erişim sağlamaya çalışmıştır¹⁴⁷. Kaddafi, 1996 yılında yaptığı bir açıklamada İsrail'in sahip olduğu nükleer güce karşılık vermek için Arap devletlerinin de nükleer silah kapasitesi geliştirmesi gerektiğini söylemiş¹⁴⁸ ancak nükleer silahlardan arınmış bir bölge yaratmayı amaçlayan Pelindaba Antlaşması'na da imza koymuştur.

Libya üzerinde kuşkuları yoğunlaştıran olgu ise ülkenin Pakistan'ın atom bombasının babası addedilen Dr. Abdülkadir Han'dan bir fisyon bombasının plan ve çizimlerini elde etmiş olmasıdır. Kaddafi yönetimi altındaki Libya 2003'e gelindiğinde ABD'nin artan baskıları ve belki de Irak'ın akıbetine uğramamak için, Batı'yla diyalogu geliştirerek nükleer çalışmalarına son vermiş; ayrıca Lockerbie Olayı'nın mağdurlarına milyonlarca dolar tazminat ödemek yoluyla Batı dünyasıyla ilişkileri normalleştirme sürecine sokmuştur. Ancak, 23

¹⁴⁵ "Libya Profile", www.nti.org/e_research/profiles/Libya/3939.html

¹⁴⁶ "Libya Profile...",

¹⁴⁷ "Libya Profile...",

¹⁴⁸ "Libya Profile..."

Nisan 2005’de ABD Başkanı G. W. Bush, ticari kısıtlamaların çoğunu kaldırdığı halde, ABD, Libya’yı, Dışişleri Bakanlığı’nın terörizm destekçisi ülkeler listesinde tutmayı sürdürmektedir¹⁴⁹.

Başkan Bush Libya’nın nükleer çalışmalarını durdurmasının Kuzey Kore ve İran’a örnek olmasını dilemiş ve bu şekilde ABD’nin “şer eksen” ülkeleri listesinde bulunan diğer devletlere açık bir mesaj göndermiştir. Asıl konumuz olan, İran’ın nükleer çalışmalarının böyle bir sonla sonuçlanıp sonuçlanmayacağı ise 3. bölümün konusudur.

3.5.3. İran

İran’ın nükleer güç olma çabaları çalışmamızın asıl konusudur. İran’ın nükleer programının temelleri Şah Rıza Pehlevi döneminde atılmıştır. 1979’daki devrimden sonra İran-Irak savaşının zorunluluklarıyla bir süre duraklayan program, 2000’li yıllarda ABD’nin İran-karşıtı politikaları benimsemişle tekrardan gündeme alınmıştır. Bu konu (BÖLÜM 3)’de çok kapsamlı olarak ele alınacaktır.

3.6. Nükleer Silah Edinme Çabasındaki Devlet Dışı Aktörler

Soğuk Savaş’ın bitmesiyle başlayan yeni dönemde büyük devletler arasında nükleer silahların kullanılabileceği bir savaş olasılığının oldukça azaldığı düşünülmektedir. Blokların dağılması, Doğu- Batı gerginliğinin son bulması yeni umutların yeşermesine yol açmıştır. Ancak, “tarihin sonunun geldiği” öngörüsü yapılan dönemde ilginç bir gelişme gözlenmek-

¹⁴⁹ “Libya Profile...”

tedir. Özellikle, Orta Doğu coğrafyasında bildik devletler sisteminin dışında hareket eden, ama zaman zaman bölge devletleri tarafından da desteklenen paramilitar ve ideolojik yapıların oluşturduğu aktörler ortaya çıkmıştır.

Gözlemciler, devletlerin “şiddet kullanma tekeli”ni aşındıran bu aktörlerin de nükleer silahlanma arayışı içerisinde olabileceğinin altını çizmektedir. Özellikle 11 Eylül 2001’de New York ve Washington’da yapılan terör saldırılarında açığa çıkan şiddetin düzeyi göz önüne alındığında devletlerin birbirlerine karşı kullandığı düzeyden aşağı kalmadığı dikkati çekmektedir. Öyle ki ABD yönetimi bu olayları polisiye bir şekilde algılamak yerine askeri bir saldırıya maruz kaldığı gerekçesiyle NATO’nun ünlü 5. maddesini işleterek savaş durumunda olduklarını deklare etmiş ve “teröre karşı savaş” adı altında tüm dünyada yürütülen bir dizi savaş/operasyon dünyanın son 7 yılına damgasını vurmuştur. 2001’deki Afganistan ve 2003’deki Irak savaşları bu söylemle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Şimdi, uzmanların dile getirdiği senaryolardan birisi de genelde devlet-dışı aktörlerin rol aldığı kitle imha silahlarının, özelde de nükleer silahların kullanıldığı bir katastrofik bir terör saldırısı olasılığıdır.

Terör örgütlerinin nükleer silahlanma potansiyeli var mıdır? Ya da terör örgütlerinin nükleer silah üretebilecek teknik-bilimsel-finansal donanımı var mıdır? Terör örgütleri nükleer silahları kendileri üretmek yerine var olan silahları yasa dışı yollarla elde edebilirler mi? Eğer elde edebilirlerse bu silahları kullanma olasılıkları nedir? Eğer böyle bir saldırı olursa bunun dünyada yapacağı yankılar ve sonuçlar ne olur? Hangi örgütler böyle bir potansiyele sahiptir? Bu bölümde bu sorulara yanıt aranacaktır.

3.6.1. Nükleer Silah Edinme Çabasındaki Terör Örgütleri

Terörist organizasyonlar bir fisyon silahı üretebilirler mi? Uzmanlar, bu soruya koşullu yanıt veriyor. Nükleer malzeme olarak kullanılabilen zenginleştirilmiş uranyum veya plütonyumun devletlerin sahip olduğu nükleer santraller ve santrifüjler olmaksızın üretilmesine olanak yoktur. Ancak, bu materyallere sahip olan ve kadrosunda bu iş için özel olarak eğitilmiş sofistike teknik elemanları barındıran örgütlerin bu işi yapabileceği iddia ediliyor¹⁵⁰. Ancak, nükleer materyallerin terörizm destekçisi bir devlet tarafından verilmemesi durumunda bile dünyanın çeşitli yerlerinde işletilen yüzlerce nükleer santralden bu maddelerin çalınması olasılığı bulunmaktadır. Bu noktada akla, nükleer tesislerin güvenliği ile ilgili soru ve sorunlar gelmektedir.

Aslında, bir fisyon silahından daha az teknik ustalık gerektiren ‘Radyolojik Yayınım Silahının’ (ya da daha bilinen adıyla ‘Kirli Bomba’) terör örgütleri tarafından kullanılma olasılığının daha fazla olduğuna dikkat çekiliyor. ‘Kirli Bomba’ patladığında alana radyoaktif madde gönderen bir düzeneğe sahip olduğu ve en az fisyon türü silahlar kadar terör potansiyeli taşıdığı uzmanlarca dile getiriliyor¹⁵¹.

Nükleer silahları taşımak için füze sistemleri ve uçak gemileri bulunduran devletlerin aksine bir fisyon bombasının yerine ulaştırılması için bunların gerekli olmadığı belirtiliyor. Buna göre, kargo uçakları kamyon veya kamyonetler, kargo gemileri ya da demiryolunu da teröristlerin bu iş için kullanabileceği belirtiliyor¹⁵².

¹⁵⁰ Carson Mark, Theodore Taylor, Eugene Eyster, William Maraman, Jacob Wechsler, “Can Terrorists Build Nuclear Weapons?”, www.nci.org/k-m/makeab.htm [3.12.2007].

¹⁵¹ “Nuclear Terrorism”, www.milnet.com/nuke-terr.html [3.12.2007].

¹⁵² “Nuclear Terrorism...”,

Soğuk Savaş boyunca nükleer silahların kullanılmasının önüne geçen temel unsur, diğer insani/moral ahlak normlarının dışında, rakip devletin silahı kullanan devletin topraklarına karşı yapabileceği misilleme olgusuydu. Ancak, koruyacak toprağı nüfusu olmayan uluslararası terör örgütleri eğer elde edebilirlerse bu silahları kullanmaktan nasıl caydırılacaklardır? Uluslararası toplumun üyeleri olarak farklı bir ideoloji benimsese de evrensel ahlak normlarına duyarlılık gösteren egemen devletlerin dışındaki devlet dışı aktörleri sınırlandıracak faktörler nedir? Bu gibi sorular özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonraki dönemde gözlemcileri ve karar alıcıları düşündürmektedir. Uzmanlar, 11 Eylül 2001 terör saldırılarının terör örgütlerinin hedef büyüttüğünü gösterdiğini ve olası bir nükleer terör saldırısının bu olayı bile gölgede bırakabileceğini iddia ediyorlar¹⁵³. Örnek olarak, normal bir iş gününde New York Manhattan'da olabilecek 10 kiloton gücünde bir atomik patlamanın yarım milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine yol açabileceği belirtiliyor¹⁵⁴. Böylesine bir yıkımın yanı sıra olay sonrasında 2. bir olayın önlenmesine yönelik çabaların yoğunlaşacağı düşünüldüğünde, küresel çapta bir sosyal paranoya ve güvenlik psikozunun boyutları tahmin edilebilir. Ayrıca, böyle bir olaydan sonra limanlarda ve havaalanlarında alınacak önlemlerin boyutu hayal edildiğinde küreselleşmenin temelini oluşturan uluslararası ticaretin ne ölçüde aksayacağı tahmin edilebilir. Dünya borsalarında yaşanacak bir panik dünyanın ekonomik güvenliğini tehdit edici boyutlara ulaşabilir. Tüm bu senaryolardan anlaşıldığı şekliyle dünya toplumunda kargaşa yaratarak reklâmlarını yapmak isteyen terör örgütleri için nükleer silah edinme hedefi çok çekici görünmektedir.

¹⁵³ Graham Allison, *Nükleer Terörizm Önlenebilir Nihai Felaket*, (İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2006), 15

¹⁵⁴ Allison, *age*, 13.

Güvenlik uzmanları dünyada böyle bir eylemi finanse edip planlayıp gerçekleştirebilecek potansiyele sahip belli başlı terör örgütleri dendiğinde ilk akla gelenlerin Hamas, Hizbullah ve el-Kaide olduğunu belirtiyor¹⁵⁵. En olası hedefler de Batı ülkelerinin kalabalık metropoliten alanları olarak gösteriliyor. ABD, Britanya ve İsrail'in en fazla risk altındaki ülkeler olduğu iddia ediliyor¹⁵⁶.

3.6.2. Nükleer Silah Edinme Çabasındaki “Sapkın” Tarikatlar

Terörist örgütlerin yanı sıra dünyanın çeşitli yerlerinde etkinlik gösteren tarikatlar da nükleer silahlarla yaygın olarak ilgilenmeye başlamıştır. ‘Kıyamet Günü’ tarikatları olarak da adlandırılan bu “sapkın” oluşumlar, kendi dinsel ideolojilerinin vaaz ettiği kıyamet gününü yine kendileri gerçekleştirmek üzere çalışmaktadırlar. Bunlardan en ciddiye alınması gereken organizasyon Aum Shinrikyo ya da ‘Yüce Gerçek’ tarikatıdır.

Yüce Gerçek tarikatı 1987 yılında Shoko Asahara tarafından Japonya’da kurulmuştu¹⁵⁷. Tarikat üyeleri, nükleer silahların kullanılacağı bir savaş sonunda dünyanın sonunun geleceği şeklinde bir inanca sahiptir. Tarikatın 20 Mart 1995’de Tokyo’da sarin gazı saldırılarını gerçekleştirdiğinde 17 bin üyesi vardı. Aum hakkında ilginç bir nokta da, üyelerinin oldukça iyi eğitilmiş Japonlar arasından çıkması ve yönetim kadroları arasında doğal bilimler ve mühendislik uzmanlarının bulunmasıdır¹⁵⁸. Aum Tarikatının ‘silah üretim şefi’ Kiyohide

¹⁵⁵ “Nuclear Terrorism...”,

¹⁵⁶ “Nuclear Terrorism...”,

¹⁵⁷ Allison, *age*, 52.

¹⁵⁸ Tetsuji Iseda, “Japanese Society and a Religious Cult -- The Case of the Poison Gas Attack in Tokyo Subways”, <http://www.human.nagoya-u.ac.jp/~iseda/works/Aum.html> [3.12.2007].

Hayakawa, Rusya'ya sayısız ziyarette bulundu hatta Rusya'nın ünlü Kurchatov Enstitüsü'ndeki bilim insanlarıyla teması geçti. Aum, uranyum madenciliği konusunda hayli mesafe kat etmiş, Avustralya'dan madencilik lisansı almış hatta bu iş için gerekli donanımı bile ithal etmişti. Tokyo polislerinin kaynaklarına göre tarikat Rusya Ukrayna ve diğer bir kaç ülkedeki nükleer tesisler hakkında halka açık olmayan bilgilere bilgisayar ağlarına sızarak ulaşmıştır¹⁵⁹. Şubat 2004'de Japon mahkemeleri Asahara ve gurubun önde gelen liderlerini ölüm cezasına çarptırmış, şu an itibariyle suçluların infazı gerçekleşmemiştir. Aum örneğinde de görüldüğü gibi sadece terör örgütleri değil Aum türü "sapkın kıyamet tarikatları" da nükleer silahlanma çabası içindedir.

3.7. Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması ve Nükleer Silahların Yayılması Konusunda Süren Tartışmalar

Nükleer çağın başlangıcından beri bu gücü ellerinde tutan devletler, kendilerinden başka hiç bir gücün bu silahlara erişmemesi için ellerinden gelen tüm önlemleri kıskançlıkla almışlardır. Ne var ki, 1. Bölümde sözünü ettiğimiz Manhattan Projesi gibi büyük akademik altyapılı ve fonlu gizli devlet projelerin de bile bilgi sızmalarının ve diğer devletlerin karşı casusluk faaliyetlerinin başarıya ulaşması engellenememiştir. 1949 yılında SSCB nihayet karşı casuslukla desteklenen kendi bilimsel çabalarıyla 2. nükleer güç olmuştur. 1952 yılında Britanya, 1960 yılında Fransa, 1964 yılında da Çin Halk Cumhuriyeti nükleer güç olmuşlardır.

¹⁵⁹ Vasilii Golovnin, "Aum Cult Implicated in Nuclear Information Stealing" www.fas.org/sgp/news/2000/03/aum.html [3.12.2007].

Bu beş nükleer ülke aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan ve dünyada nüfuzu olan ülkelerdir. Ancak, İsrail, Hindistan, Pakistan ve Kuzey Kore'nin de nükleerleşmesiyle nükleer güç merkezden çevreye doğru yayılmış ve 2. kuşak nükleer güçler ortaya çıkmıştır. 1968'de oluşturulan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması rejimi temelde bir tür nükleer "aristokrasi" oluşturan 5 büyüklerin bu gücü kendilerine saklamaya, ekonomik bir dille ifade edilirse, bir oligopol oluşturma çabası olarak yorumlanabilir. Ancak, bilindiği gibi uluslararası antlaşmalar egemen devletlerin kabul etmeleriyle bağlayıcılık ve etki kazanırlar. Dolayısıyla, NSYÖA¹⁶⁰'nın dışında kalmayı tercih etmiş ülkelerin nükleerleşmesinin önünde yasal bir engel bulunmamaktadır. Var olabileceği iddia edilen teknik engellerse günümüzün bilginin sınır tanımadığı küreselleşen dünyasında anlamını yitirmektedir. O halde, NSYÖA'nın dışında kalmayı seçmiş ülkelerin nükleerleşmesi bir ölçüde uluslararası baskı ve yaptırımlarla engellenebilir tezi savunulabilir. Ancak, bir devletin bekasını ilgilendiren bir sorun söz konusu olduğunda bu tür dış yaptırımların ne ölçüde etkili olduğu belirsizdir. Zaten, İsrail, Pakistan ve Kuzey Kore örneklerinin nükleer tarihçeleri bu savı ispatlamaktadır.

NSYÖA'nın uygulanmasındaki aksaklıklar da önemli bir tartışma konusudur. Antlaşmanın¹⁶¹ giriş kısmında nükleer devletlerin total bir nükleer silahsızlanma istemi dile getirildiği halde aradan geçen 40 yılda hem de Soğuk Savaş'ın tarihe karışmasına rağmen bu beş devlet silahsızlanma şöyle dursun nükleer kapasitelerini "dikey yayılma" etkisiyle güçlendirmişlerdir. Bu noktada sorulması gereken soru, nükleer kulüp dikey yayılmayı sürdürürken diğerlerinin yatay yayılmasının önüne geçmenin ne derece yasal, meşru veya ah-

¹⁶⁰ Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması, Bkz: Ek 1.

¹⁶¹ Antlaşmaya taraf olan devletlerin listesi EK 4'de verilmiştir.

laki olduğudur. Hatta bugünlerde, ABD yönetiminin İran'ın nükleer tesislerinin taktik nükleer silahlarla vurulması olasılığını tartıştığı dahi bilinmektedir. Böyle bir durumun gündeme gelmesi, sözleşmenin dünya çapında şampiyonluğunu yapan ABD'nin kendi söylemiyle çelişkiye düşmesi anlamına gelir. Zira sözleşme Nükleer devletlere, nükleer olmayan devletlere karşı nükleer silah kullanmama ve kullanma tehdidinde bulunmama yükümlülüğünü getirmektedir.

ABD ise kendi mantığıyla, İran'ın herhangi bir ülke olmadığını, bu ülkenin 1979'daki devrimden beri terör gruplarına destek verdiğini ve fanatik, radikal bir rejimle yönetildiğini ileri sürmekte ve eğer nükleer yeteneğe ulaşırsa bu silahları söz gelimi Hamas veya Hizbullah'a vermeyeceğinin bir garantisinin bulunmadığını ileri sürmektedir. Bu mantığın dayandığı temelse, bazı devletlerin nükleer gücün sorumluluğunu taşıyacak olgunluğa sahip olduğu, diğerlerinin ise "ser-seri devletler" olmaları itibarıyla davranışlarının istikrarsız ve rasyonelliklerinin kuşkulu olduğu argümanıdır. Bu nokta da İran'ın gibi bir rejimle yönetilen bir devletin nükleer caydırıcılık sınırları içinde tutulup tutulamayacağı tartışması öne çıkmaktadır.

Akla gelen diğer bir soru da devletlerin hangi ölçüte göre ayrılacaklarıdır: Örneğin, ABD yakın ilişki içinde olduğu Hindistan'a NSYÖA'nı imzalamamış olmasına rağmen nükleer işbirliği teklif etmiş¹⁶² tir ki bu NSYÖA'nın 1. maddesinin açık ihlalidir. Öte yandan antlaşmanın tarafı olan İran'a nükleer yatırımlarından ötürü önleyici müdahale senaryoları gündemdedir. Açıktır ki burada, hukuki değil siyasi kriterler yürürlükte. Zaten, Hindistan' benzer şekilde NSYÖA im-

¹⁶² "ABD-Hindistan Nükleer Ortak", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/12/061218_us_india.shtml [3.12.2007].

zacısı olmadığı halde nükleer silah sahibi olan İsrail'e gösterilen tolerans da bunu kanıtlamaktadır.

Nükleer silahların yayılmasının devletler arası ilişkilere belli bir istikrar getirdiği argümanı da çeşitli ekollerde dile getirilmiştir. Buna göre karşılıklı mahvolma teorisinden dolayı iki nükleer devlet asla savaşılamaz. Ancak sınırlı sayıda nükleer başlık sahibi iki devlet için karşılıklı yıkım senaryosu işlemeyebileceğinden nükleer silahların yayılması istikrarsızlık kaynağı da olabilir. Nükleer silahlara uluslararası reel politikanın perspektifinden değil de insani, moral, ahlaki perspektiften bakan görüş ve akımlar önümüzdeki bölümde irdelenecektir.

3.8. Nükleer Silahlanma Karşısı Sosyal Akımlar

Nükleer silahlar daha deneme aşamasından itibaren yoğun itirazlara konu olmuştu¹⁶³. Bilim insanları bu silahların savaşta kullanılmasına muhalefet etmiş, ancak 2. Dünya Savaşı'nın zorlamaları bunların kullanılmasını gündeme getirmişti. Soğuk Savaş'ta nükleer dehşet dengesinin kurulması ve nükleer silahlanma çılgınlığı, sorumlu ve duyarlı bilim insanları öncülüğünde bir anti-nükleer hareketin oluşmasına yol açmıştı. Bu bilim insanlarından biri dünya pasifist hareketinin sembol isimlerinden Bertrand Russel diğeryse yaptığı teorik buluşlarla istemeden de olsa bombanın yapımına katkıda bulunmuş olan Albert Einstein'dır. Russel-Einstein manifestosu¹⁶⁴ olarak da bilinen muhtırada nükleer savaşın yol açabileceği

¹⁶³ "Report of the Committee on Political and Social Problems", <http://www.atomicarchive.com/Docs/ManhattanProject/FranckReport.shtm> 1 [1.3.2008].

¹⁶⁴ "Russell-Einstein Manifestosu 60 Yıl Sonra", <http://www.mavidalga.com/2005/08/13/russell-einstein-manifestosu/> [1.3.2008]. Bkz. Ek 3.

dehşetengiz ve trajik sonuçlar irdelenmiş ve kamuoyuna basit bir dille anlatılmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesinden bir kaç yıl önce NATO'nun Avrupa'ya yerleştirmek istediği nükleer füzeler de Avrupa halkı tarafından tepkiyle karşılanmış ve tabanda muhalefet hareketlerine neden olmuştur. Çünkü bu füzelerin kıtaya konuşlandırılması olası bir nükleer alışverişte Avrupa'yı birincil hedef konumuna sokmaktaydı.

Soğuk Savaş'tan sonraki dünya dengesinde büyük devletlerin taraf olduğu bir nükleer savaş olasılığı iyice azalmıştır ancak bu sefer de ikinci kuşak nükleer devletlerin ortaya çıkmasıyla gündeme gelen "yatay nükleer yayılma" nükleer karşıtı hareketlerin gündemini olmaktadır.

Bu arada Soğuk Savaş'ın bitmesine rağmen Nükleer Kulüp'ün dikey yayılmaya devam etmesi, özellikle demokratik ülkelerde anti-nükleer hareketleri teşvik eden bir unsur olmuştur.

Nükleer silahlara olan muhalefet genel olarak iki bölümde incelenebilir. Birincisi, zaten çok yıkıcı olan 20. yüzyıl savaşlarının bir de nükleerin eklenmesiyle aldığı akıl almaz yıkım potansiyeli ve buna gösterilen insani, ahlaki, etik, dinsel tepkilerdir. İkincisi, nükleer enerjinin doğası gereği ortaya çıkardığı atıklar ve bunların doğa, çevre ve toplum üzerinde yarattığı tahribattır. Bu da, dünya çevreci hareketinin pale-tindeki anti-nükleer bir renk olarak yerini almaktadır.

3.8.1. Pasifizm

Savaş karşıtlarının nükleer silahlara karşı geliştirdiği argümanlar çok esaslı ve asla gözden uzak tutulamayacak sağlamlıktadır. Aslına bakılacak olursa, tarih boyunca, savaşlara muhalefet etmiş olan pasifizmin en haklı ve meşru olarak görüldüğü dönem 20.yüzyıl olmalıdır. Çünkü insanoğlunun ta-

rihin başından beri birbirine karşı sürdürdüğü savaşlarda birbirine ve çevreye zarar verme potansiyeli modern çağ ile tırmanmış ve 20. yüzyılla da zirveye tırmanmıştır.

Pasifizmin nükleer silahlara karşı geliştirdiği argümanlardan ilki, bu silahların kullanılması durumunda çatışmayla hiç bir ilgileri olmayan tarafsız ülkelerin bunun sonuçlarından ciddi bir şekilde etkilendiği gerçeğidir¹⁶⁵. İkincisi, nükleer silah üretim komplekslerinin savaş kültürünü beslemesidir. Üçüncüsü, nükleer silahların askeri ve sivil hedefler arasında hiç bir ayırım gözetmemesi, kullanılması durumunda çok gereksiz insani acılara neden olmasıdır. Dördüncüsü, konvansiyonel bir savaşta yapılacak bir hatanın düzeltilebilecek olmasının yanında nükleer savaşta yapılacak bir hatanın ulusların bütünüyle yıkımına yol açabilme potansiyelidir. Beşincisi, uluslararası hukuka göre nükleer silahların kullanılmasının tıpkı Holokost gibi bir tür soykırım ve insanlığa karşı bir suç olmasıdır. Altıncısı, kaynağını Hristiyanlıktan alan pasifist görüşler, atom silahlanmasının ulus-devlete putperestçe bir bağlılık olarak görürler ve bunu dinen günah olarak görürler. Bu konudaki Vatikan görüşü şehirlere ve sakinlerine girilmiş bir saldırının Tanrı'ya ve insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğunu savunur. Bir başka problem de nükleer silahların kontrolü ve olası kullanımının dar bir bürokratik zümre tarafından gerçekleştirilmesine karşın olası etkilerinin tüm toplumca hissedilmesinin yarattığı sorumluluk dengesizliğidir.

Uluslararası hukuka göre, örneğin Nuremberg Şartı'nın 6. maddesinin c fıkrasına göre kısmen ya da tamamen sivil bir nüfusu yok etmek insanlığa karşı bir suç teşkil eder. Bu sebeple, nükleer silahların yasallığını kabul etmek, sivil nüfusu

¹⁶⁵ Terrence Edward Paupp, J.D., "The Nuclear Crucible: The Moral and International Law Implications of Weapons of Mass Destruction", http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/ethics/issues/political/paupp_nuclear-crucible.htm [1.3.2008].

terörize etme ve yok etme kapasitesi göz önüne alındığında, pratik olarak savaşı sınırlamaya yönelik hukuki çabaları ortadan kaldıracaktır¹⁶⁶. Yine Cenevre Protokolü'nün 51. maddesinin 2. fıkrası "sivil nüfus ve sivil bireyler saldırı hedefi olmayacak, sivil nüfusta terör yaratmaya yönelik tehdit veya eylemler yasaklanmıştır" hükmü de nükleer silahların kullanılmasının ve kullanılması tehdidinin yasa dışılığını kanıtlamaktadır¹⁶⁷.

Son olarak pasifistler, nükleer silahlanma projelerinin kısır ve pahalı silahlanma yarışlarını teşvik ettiğini ve ülkelerin kaynaklarının bu yolla tüketildiğini savunurlar.

"Russell-Einstein Manifestosu 60 Yıl Sonra",
<http://www.mavidalga.com/2005/08/> [1.3.2008].

¹⁶⁶ Paupp, age.

¹⁶⁷ Paupp, age.

“Russell-Einstein Manifestosu 60 Yıl Sonra”,
<http://www.mavidalga.com/2005/08/> [1.3.2008].

3.8.2. Çevreciler

Çeşitli çevreci örgütler, çeşitli platformlarda nükleer enerji ve silahlanma konusunda muhalefetlerini dile getirmişlerdir. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz Greenpeace’dir. Örgüt, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasına da karşıdır. Çünkü Greenpeace’in görüşüne göre nükleer atıklar sorununa inandırıcı ve sürdürülebilir bir çözüm getirilememiştir. Nükleer atıklar, uranyum madenciliğinde, zenginleştirmede ve nükleer yakıt çevriminde, reaktörün işletilmesinde kısacası her aşamada ortaya çıkar. Bu atıklar yüz binlerce yıl radyoaktif kalarak gelecek kuşaklara zehirli bir miras bırakır¹⁶⁸. Ayrıca tüketilmiş, yakıtların ne yapılacağı sorunu çözülememiştir. Bu atıkları, dağların altına inşa edilecek depolarda toplamak teklif edilmiştir. Ancak jeolojik yer hareketleri bu metodu da şüpheli kılmaktadır.

¹⁶⁸ “Waste”, <http://www.greenpeace.org/international/campaigns/nuclear/waste> [1.3.2008].

Greenpeace'e göre güvenli bir nükleer reaktör bir efsaneden ibarettir. Alındığı iddia edilen bütün önlemlere karşın her zaman Çernobil tipi bir kaza olma olasılığı vardır. Nükleer santraller depremlerden ötürü zarar görebilir ve çevreye radyasyon sızdırabilir. Ayrıca, soğutma sistemlerinde olabilecek bir arıza Çernobil'den çok daha korkunç kazalara yol açabilir. Özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra daha da ağırlık kazanan bir argümana göreyse nükleer santraller sabotaj ve terör saldırılarına karşı korunaksız durumdadır¹⁶⁹.

Greenpeace'e göre sera gazlarını azaltmak ve iklim değişikliğini durdurmak için nükleer santrallere ağırlık vermek nükleer endüstrinin iddia ettiği gerçekdışı bir önermedir. Çünkü sera gazı salınımlarında anlamlı bir azaltma yapabilmek için trilyonlarca dolarlık yatırım yapılması gerekmektedir ki pratikte bu imkânsızdır. Üstelik bu, ister istemez nükleer silahların yayılmasına yol açacak ve ortalama her on yılda bir Çernobil tipi bir kazaya davetiye çıkaracaktır¹⁷⁰.

Greenpeace'in yanı sıra, küresel Yeşiller hareketi de tüzüklerinde bu konuya yer vermektedir. Yeşiller, nükleer enerji ve silahların tümüne karşıdır ve bunları dünyadan kaldırmak için çalışacaklarına dair sözleri programlarına koymuşlardır¹⁷¹. Ayrıca, Yeşiller uzun vadede uluslararası silah ticaretini ve nükleer, biyolojik ve kimyasal silahları, ayrıca seyreltilmiş uranyum silahlarının ve anti-personel mayınlarının yasaklanmasını da hedeflemektedirler¹⁷².

¹⁶⁹ "Safety", <http://www.greenpeace.org/international/campaigns/nuclear/safety> [1.3.2008].

¹⁷⁰ "End the nuclear age", <http://www.greenpeace.org/international/campaigns/nuclear> [1.3.2008].

¹⁷¹ "The Charter of Global Greens, Canberra 2001", http://www.european-greens.org/cms/default/dokbin/147/147171.charter_of_the_global_greens_canberra_20@en.pdf [11.3.2008].

¹⁷² "The Charter of...",

4.

BİR BÖLGE DEVLETİ OLARAK İRAN'IN NÜKLEER SİLAHLANMAYA İLİŞKİN POLİTİKASI

İran, Şah Muhammed Rıza Pehlevi döneminde Batı Bloku'nun sadık bir destekçisi ve Batı ittifakının güçlü bir üyesidir. CENTO üyesi olarak SSCB'yi güneyden çevreleme politikasının önemli bir uygulayıcısıdır. Şah'ın ABD'yle ilişkileri çok yakındır; öyle ki Washington İran'ı nükleer konularda 'en çok gözetilen ülke' statüsüyle ödüllendirmiştir. Bu dönemde İran'ın teknik destek aldığı ülkeler arasında ABD ve Avrupa ülkeleri ön sırada gelmektedir.

Ne var ki, Ayetullah Humeyni önderliğindeki İslami rejimin iktidara gelmesiyle İran'ın dünyaya bakışında ve dış politikasında köklü bir kayma yaşanmıştır. Yeni rejim ABD'yi ve Batı'yı en büyük düşman olarak algılamakta İsrail'e düşmanlık beslemektedir. Ayrıca, "Ne Doğu, ne Batı" sloganıyla SSCB'ye de mesafe koymuştur. ABD'nin Tahran elçiliğinin basılarak Amerikalı diplomatların rehin alınması bardağı taşıran son damla olur. Batı, nükleer işbirliğini sonlandırır.

İran 1979 sonrası dönemde bir yalnızlaşma ve deyim yerindeyse, "paryalaşma" süreci yaşamaktadır. Saddam Hüseyin'in devrimin karışıklıklarından faydalanma isteğiyle İran'a saldırması İran açısından bir ölüm-kalım mücadelesinin başladığının işaretiydi. Savaşta Irak birliklerinin kimyasal silahlar kullandığı ancak İran'ın buna gereken cevabı vere-

mediği anlaşılır, bunun üzerine nükleer programa hız verilir. Doğaldır ki bu dönemde İran'ın teknik ortağı SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti'dir.

Ayrıca bu dönemde, İran'ın Müslüman nüfusa sahip ülkelere İslam Devrimi'ni ihraç etme çabasında olduğu da gözlemlenmektedir. Her yeni kurulan rejim gibi İran'daki teokratik rejim de ideolojik bir dış politika sürdürmektedir. Bu bağlamda nükleer program da önemli bir koz olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca İranlı yetkililer nükleer programlarını meşrulaştırmak için düşmanları İsrail'in de bu silahlara sahip olduğunu kendilerinin ise sadece bir denge kurma çabası içinde olduklarını çeşitli platformlarda dile getirmişlerdir. İran'ın özgün jeopolitik konumu ve çevrelerinde nükleer güçlerin bulunması karşısında bir tepki olarak nükleer programı yürüttükleri çeşitli kereler dile getirilmiştir. Tabi burada hiç unutulmaması gereken, en büyük düşmanları Saddam Hüseyin'in Irak'ının da 1980'lerde bir nükleer program yürüttüğü olgusudur.

ABD'nin Afganistan'ı 2001'de ve 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi İran'da bir çevrelenme endişesi yaratmıştır¹⁷³. Doğaldır ki ABD'nin 1979'dan beri uygulaya geldiği çevreleme politikası artık İran'ın Doğu ve Batı sınırlarında belirmiştir. Üstelik ABD'nin Irak'ta bulunduğu iddia ettiği KİS'lerin bir türlü bulunamaması ve Irak'ın ABD için gerçekten 'kolay bir av' olduğu gerçeği İran'ın da nükleer caydırıcılık edinmesi gerektiği görüşünü yönetim çevrelerinde güçlendirmiştir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise, İran'ın nükleer programının karmaşık iç ve dış dinamiklerin bir sentezi

¹⁷³ Hossein Seifzadeh, *Iran's Middle East Policy: A Strategic Asset or an Ideological Liability*, 64, Proceedings of the International Conference on the The Prospects of Stability in the Middle East, editör. Nurşin Ateşoğlu Güney, (İstanbul: OBİV Pub. , 2006)

olduğudur. İran'daki mevcut rejim, nükleer programlarını 'ulusal bir dava' olarak kamuoylarına sunarken, popülaritesi düşük olan rejimlerinin etrafında İran halkını birleştirmeye çalışmaktadır. Ancak, burada bir kısır döngü vardır. Nükleer programında ilerleme kaydetmesi, Batı dünyasında kaygılara neden olurken İran üzerinde diplomatik baskılara zemin hazırlanmakta, İran'ın giderek daha da yalnızlaşmasına yol açmaktadır. Özellikle Washington'un askeri seçeneği dışlamayan açık tehditleri, İran'ın daha büyük bir azimle nükleer programına sarılmasına yol açmakta, buysa kısır döngüyü tamamlamaktadır.

4.1. İran'ın Nükleer Çalışmalarının Tarihçesi

İran'ın nükleer programı iki dönemde incelenebilir. İlk dönem, İran'ın Batı Bloku'nun yakın müttefiki olduğu Şah dönemidir. İkincisi, 1979'daki İslam Devrimi'yle gelen İslami rejimin yürüttüğü nükleer programdır.

4.1.1. Şah Dönemi

İran'ın nükleer alandaki çalışmaları 1950'li yılların sonuna dek geriye götürülebilir. İran'da Şahlık rejiminin hüküm sürdüğü bu dönemde, 1957 yılında ABD ve İran 'Barış İçin Atom Programı' kapsamında sivil bir nükleer işbirliği antlaşması imzalarlar¹⁷⁴. Aynı yıl CENTO himayesinde Nükleer Bilim Enstitüsü Bağdat'tan Tahran'a taşınır ve Şah Muhammed Rıza Pehlevi nükleer programı bizzat yönetmeye başlar.

İran 1 Temmuz 1968 tarihinde NSYÖA'nı imzaya açıldığı gün imzalar, 2 Şubat 1970 tarihinde de söz konusu antlaşma-

¹⁷⁴ "Iran Profile, Nuclear Chronology, 1957-1985", www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1826.html [10.11.2007].

yı onaylar¹⁷⁵. 1974 yılında Şah Muhammed Rıza Pehlevi İran Atom Enerjisi Organizasyonu'nu kurar¹⁷⁶ ve İran'ın 1994 yılına kadar 23000 MW'lık nükleer santral kuracağı ilan edilir¹⁷⁷. Kurumun başına İsviçre'de öğrenim görmüş nükleer bilimci Dr. Akbar Etemad getirilir ve kuruma 1975 yılı için 30,8 milyon \$'lık bütçe ayrılır.

Bu yıllarda İran'ın programının en önemli destekleyicileri Batılı ülkelerdir; örneğin reaktörler ABD, Fransa ve Batı Almanya'dan satın alınmıştır¹⁷⁸. İranlı bilim insanları Britanya, İtalya, Belçika, Kanada ve Arjantin gibi ülkelerde eğitim görür. Yine 1974 yılında İran, Fransız Atom Enerjisi Komiserliği'ne (Commisariat l'Energie Atomique) 1 milyar \$ vererek Eurodif şirketler birliğine % 10 oranında ortak olur¹⁷⁹. Aynı yıl İran Alman Kraftwerke Union (KWU) firmasıyla anlaşıp 2 adet 1200 MW'lık basınçlı su reaktörünü Buşehr'e kurmayı planlar, ayrıca Fransız Framatome'dan 2 adet 900 MW'lık reaktör satın alınıp Bender Abbas kentine kurulacaktır¹⁸⁰. 1976'da İran Güney Afrika Cumhuriyeti ile gizli bir antlaşma imzalayıp 700 milyon \$ değerinde 'sarı pasta'¹⁸¹ almayı sağlar¹⁸².

Şah'ın yönetiminin hüküm sürdüğü bu dönemde İran'ın tehdit algılamaları kuzeydeki güçlü komşusu SSCB'den ve bölgesel hegemonya için rekabet ettikleri komşusu Irak'dan ve

¹⁷⁵ "Iran Profile, Nuclear...", *age*.

¹⁷⁶ Chris Quillen, "Iranian Nuclear Weapon Policy Past, Present and Possible Future", <http://meria.idc.ac.il/journal/2002/issue2/jv6n2a2.html>

¹⁷⁷ "Iran Profile, Nuclear..."

¹⁷⁸ Quillen, *age*.

¹⁷⁹ "Iran Profile, Nuclear..."

¹⁸⁰ "Iran Profile, Nuclear..."

¹⁸¹ "Uranyum cevherinin işleme tabi tutulması sonucu elde edilen, % 80-90 civarında uranyum oksit (U₃O₈) içeren uranyum konsantresidir." <http://www.taek.gov.tr/mevzuat/yonetmelikler/nukleerterimler.html> [27.2.2008].

¹⁸² Anthony H. Cordesman, "Iran and Nuclear Weapons-Background Paper for the Senate Foreign Relations Committee", www.csis.org [25.02.2008].

daha az ölçüde de Arap dünyasının bölgesel güçleri olan Mısır ve Suudi Arabistan'dan kaynaklanıyordu¹⁸³. Tahran, CENTO ittifakının güçlü bir üyesi olarak, SSCB'nin Orta Doğu'ya nüfuz etmesinin önünde bir engel olarak görülüyordu.

Şah döneminde İran-İsrail ilişkilerinin 'dostane' olduğu bilinen bir gerçektir, gerçekten de son yıllardaki İran yöneticilerinin İsrail'e yönelik tehdit edici açıklamaları o dönemde gündemde değildir; ancak yine de Tahran'ın İsrail'i bölgede potansiyel bir rakip olarak gördüğü ve gücünün dengelenmesini istediği de iddia edilmiştir. Özellikle İsrail'in 1967 ve 1973'de Arap devletlerine karşı kazandığı savaşlar bu görüşü güçlendirmiş olmalıdır¹⁸⁴.

Şah Muhammed Rıza Pehlevi doğaldır ki nükleer gücün uluslararası arenada sağladığı imkânların farkındaydı. Gerçekten de Eylül 1974'deki bir konuşmasında; "Günümüz dünyası nükleer güçler ile nükleer olmayan güçlerin oluşturduğu bir problematikle karşı karşıyadır. Biz (İran) nükleer silah sahibi olmayan güçler kategorisindeyiz, bu yüzden ABD gibi nükleer yeteneği olan bir ülkenin dostluğu mutlak ölçüde elzemdir"¹⁸⁵demıştır. Gerçekten de 1976 yılında İran Atom Enerjisi Organizasyonu'na ayrılan ödenek miktar bir yıl önceki 30,8 milyon \$'dan 1 milyar \$'a çıkarılmıştır¹⁸⁶. İran nükleer bilim alanında zamanın en ileri teknolojilerine ilgi duymuş, örneğin 1978 yılında lazer teknolojisine yatırım yapmıştır¹⁸⁷.

ABD ise bu dönemde İran'a nükleer enerji teknolojisi konusunda tam destek vermiştir. Öyle ki Ocak 1978'de ABD baş-

¹⁸³ Quillen, *age*.

¹⁸⁴ Quillen, *age*.

¹⁸⁵ Quillen, *age*.

¹⁸⁶ "Iran Profile, Nuclear...",

¹⁸⁷ "Iran Profile, Nuclear...",

¹⁸⁷ "Iran Profile, Nuclear...",

kanı Jimmy Carter ve Şah ikili bir antlaşmayla işbirliğini güçlendirmişler hatta ABD daha da ileri giderek İran'a 'nükleer teknolojide en çok gözetilen ülke' statüsü vermiştir¹⁸⁸. Günümüzde iki ülke ilişkilerinin aldığı şekil göz önüne alındığında 30 sene önceki bu yakınlık tarihin garip bir ironisi olarak göze çarpmaktadır. ABD ile İran'ın 1979 öncesi nükleer alandaki yakın işbirliği ile devrimden sonraki düşmanca ilişkiler çelişkisi düşünüldüğünde, ABD'nin İran'ın nükleer bir güç olmasına *a priori* itiraz etmediği, fakat kendisiyle ideolojik açıdan uyumsuz ve kendisine düşmanlık güden bir dini rejimin elinde bu silahların bulunmasını istemediği gözlenmektedir. Konumuz açısından önemli olan bu nokta, ABD'nin gelecekte takınacağı tutumun da ipuçlarını vermektedir. Şöyle ki, Tahran'daki İslami rejimin yerine ABD'ye sempati ile bakan Batı yanlısı bir demokrasinin gelmesi durumunda, Washington'un nükleer programa göz yumabileceği düşünülebilir.

4.1.2. Devrim Sonrası Dönem

1979'daki devrimin sebepleri ve dinamikleri elbette bu tezin konusu dışındadır. Ancak, Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin hırslıca yürüttüğü nükleer programı ve yoğun silahlanma masrafları devrimi hazırlayan etkenlerden biri olarak sayılmaktadır. Şah devrilip de Humeyni iktidara geldiğinde nükleer program da bundan doğrudan etkilenmiştir. Devrimin getirdiği ekonomik güçlükler ve maddi darboğazlar birçok önemli nükleer yatırımın iptal edilmesini gündeme getirmiştir. Örneğin, Buşehr'de Alman KWU firmasının inşa etmekte olduğu nükleer santral yarım bırakılmıştır¹⁸⁹. Birçok gözlemci ilk başlarda Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin kişisel ola-

¹⁸⁸ "Iran Profile, Nuclear...",

¹⁸⁹ Quillen, *age*.

rak kitle imha silahlarına ahlaki ve dinsel gerekçelerle olumlu gözle bakmadığı ve bu nedenle de Şah'ın nükleer programının takipçisi olmadığını öne sürer¹⁹⁰. Nedeni ne olursa olsun yeni rejim ilk iki senesinde nükleer programı askıya almıştı. Örneğin İran Dışişleri Bakanı Kutubzade, İran'ın Fransız Eurodif şirketler birliğinden çekildiğini ve daha önceden yatırmış olduğu 1 milyar \$'ı geri istediğini söylemiştir. İran Başbakanı 2 Haziran 1991'de radyodan yaptığı açıklamada nükleer santrallerin ekonomik olmadığını ve nükleer çalışmaların sadece araştırma- geliştirmeye odaklanacağını söylemiştir¹⁹¹.

Bu arada rehineler kriziyle bozulan ABD-İran ilişkileri nükleer alana da yansımış ve Reagan yönetimi nükleer teknoloji transferinin sıkı gözetim altına alınması gereken 63 ülkelik listeye İran'ı da eklemiştir¹⁹². ABD'nin bu hamlesi önemli bir politika değişikliğinin dönüm noktasıdır.

İran-Irak savaşı sürerken, Irak ordusu birkaç defa Buşehr'deki santrali savaş uçaklarıyla bombalayıp yıkmış ve İran'ın nükleer malzeme üretme yeteneğine zarar vermiştir¹⁹³. Bu hava akınları, sırasıyla 24 Mart 1984, 12 Şubat 1985, 4 Mart 1985, 12 Temmuz 1986, 17 Kasım 1987 ve 19 Temmuz 1988 tarihlerinde yapılmıştı¹⁹⁴. İran-Irak savaşının hız ve yoğunluk kazanması İran hükümeti İran'ın nükleer programını tazelemesini gündeme getirmiş, hükümet Amirabad'daki Nükleer Araştırma Merkezi'ne yeni fonlar ayırmıştır. Ayetullah Muhammed Hüseyin Beheştî, nükleer araştırmaları ya-

¹⁹⁰ Quillen, *age*.

¹⁹¹ "Iran Profile, Nuclear...",

¹⁹² "Iran Profile, Nuclear...",

¹⁹³ Quillen, *age*.

¹⁹⁴ Cordesman, *age*.

pan kadroya İran'ın nihai amacının nükleer silah geliştirmek olduğunu söylemiştir¹⁹⁵.

1987 yılında İran ve Pakistan arasında nükleer işbirliği antlaşması imzalanmış, İran Atom Enerjisi Organizasyonu'ndan uzmanlar Pakistan'da eğitime başlanmış, 'Pakistan nükleer programının babası' olarak bilinen Dr. Abdülkadir Han Tahran ve Buşehr'e Şubat 1986 ve Ocak 1987'de ziyaretler yapmıştır¹⁹⁶. Irak savaşı İran'da büyük bir sosyal travma yaratmış, Irak'ın kimyasal silah kullandığı bu savaşta İran'ın yetersizliği anlaşılmıştır. Meclis başkanı ve silahlı kuvvetlerin komutanı sıfatıyla subaylarla konuşan Ali Ekber Haşimi Rafsancani 'İran-Irak savaşının kendilerine uluslararası hukukun sadece kâğıt parçalarından ibaret olduğunu öğrettiğini' ve İran'ın da kimyasal biyolojik silahlara sahip olmayı düşünmesi gerektiğini söylemişti¹⁹⁷. İran-Irak savaşı, olası bir savaşta İran'ın diğer uluslardan yardım göremeyebileceğini, yalnız kalabileceğini anımsatmıştır ve tam da bu nedenden ötürü İran, gerek konvansiyonel olarak gerekse kitle imha silahları yönünden kendi kendine yetmelidir inancı giderek yöneticiler arasında daha fazla destek bulmuştur¹⁹⁸.

Devrim sonrası dönemin bir diğer özelliği de Şah döneminde nükleer ortaklar olarak görülen Batılı ülkelerin yerini Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerin almış olmasıdır. 10 Eylül 1992 tarihinde Rafsancani'nin Pekin'e yaptığı bir ziyarette iki adet 300-330 MW'lık nükleer reaktörün satın alınması konusunda antlaşmaya varılmıştır. 20 Kasım 1994'deyse İran, Rusya Federasyonu ile 780 milyon \$'lık bir anlaşma imzalayarak, Alman firmalarının yarım bıraktığı

¹⁹⁵ Cordesman, *age*.

¹⁹⁶ Cordesman, *age*.

¹⁹⁷ "Iran Profile, Nuclear Chronology 1988", www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1858.html [11.11.2007].

¹⁹⁸ Quillen, *age*.

Buşehr'deki nükleer santralin Rus firmaları tarafından tamamlanacağını açıklamıştır¹⁹⁹. Ayrıca Ocak 1999'da varılan bir diğer antlaşmayla İranlı uzman mühendis ve bilim insanlarının Rusya'da eğitim alması kararlaştırılmıştır. Rusya Atom Enerjisi Bakanı Yevgeniy Adamov bir basın toplantısında İran'la işbirliğinin Rusya için hem politik hem de ekonomik anlamda önemli olduğunu vurgulamıştır. 2000 yılında da Rusya Savunma Bakanı Igor Sergeyev İran Güvenlik Konseyi Sekreteri Hasan Ruhani ile buluşmasında Rusya olarak İran'la ikili ilişkilerinde askeri, askeri-teknik, bilimsel-teknik ve enerji alanında işbirliği yapacaklarını belirtmiştir²⁰⁰.

4.2. İran'ın Nükleer Çalışmalarını Sürdürdüğü Tesisler

Bir ülkenin nükleer silah kapasitesine yerli imkânlarıyla ulaşabilmesi için o ülkenin gerekli nükleer tesis altyapısına ulaşp gerekli nükleer maddeyi üretebilmesi gerekir. Günümüzde İran'ın nükleer programında ulaştığı nokta henüz bir nükleer silah üretimi için yeterli görünmemektedir.

İran, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetiminde olan bir düzine nükleer tesis işletmektedir. Bunlar, Buşehr, Bonab, Darkovin (Karun ve Ahfaz), Isfahan, İstiglal, Gorgan, Karaj, Muallem Kalaye (Kazvin), Tahran ve Yezd tesisleridir.²⁰¹ Buşehr reaktöründe daha önce söz edilmiştir. Bonab Tebriz'in 80 kilometre güneyinde yer alan bir yerdir. Bonab'daki tesis tarımsal ve tıbbi amaçlar için açılmıştır. Darkovin, Karun Nehri üzerinde Ahvaz şehrinin güneyinde bir bölgedir. Çin'in teknik yardımıyla 300 MW'lık 2 adet reaktör inşa edilmiştir. Isfahan'daki Nükleer Teknoloji Merkezi 1984'de

¹⁹⁹ Cordesman, age.

²⁰⁰ Cordesman, age.

²⁰¹ Greg J.Gerardi ve Maryam Aharinejad, "Report: An Assesment of Iran's Nuclear Facilities" <http://cns.miis.edu/pubs/npr/iranuc23.htm> [11.11.2007].

Çin'in yardımıyla açılmıştır. 27 kilowattlık Minyatür Nötron Kaynağı Reaktörü ve kalutron işler haldedir²⁰². İstiglal nükleer reaktörü iki adet Qinshan türü 300 MW'lık bir tesistir ve yine Çin'in teknik desteğiyle inşa edilmiştir. Karaj Tarımsal ve Tıbbi Araştırma Merkezi Çin'den getirtilen bir kalutron ve 30 MW'lık Belçika orijinli iyon ışını uygulamaları siklotronu içerir. Muallem Kalayeh (Kazvin) ise Çinli ve Pakistan'lı uzmanların uranyum zenginleştirme santrifüjleri kurduğu bir merkezdir²⁰³. Aynı zamanda İran Atom Enerjisi Ajansı için bir eğitim merkezidir. Tahran (Amirabad²⁰⁴) Nükleer Araştırma Merkezi, ABD'nin 1960'larda sağladığı 5 MW'lık termal araştırma reaktörünü içerir. Merkez, 1992'de İran Atom Enerjisi Ajansı'nın Lazer Araştırma Merkezi'ne bağlı olarak, ibn-Heysem Araştırma Laboratuvarını kurmuştur. Yezd ili ise İran'ın uranyum rezervlerinin bulunduğu bölgedir. 1985'de İAEO yaklaşık 5000 ton iyi kalite uranyum bulunduğunu açıklamıştır²⁰⁵. Daha az miktarda olmak üzere Isfahan, Azerbaycan, Horasan, Sistan ve Belucistan illerinde de uranyum rezervleri bulunmuştur.

4.3. İran'ın Balistik Füze Programı

Soğuk Savaş döneminde önceleri iki süper gücün tekelinde olan balistik füze yeteneği giderek yayılmaktadır. İki süper gücün ardından nükleer kulübün diğer üyeleri de bu silahları edinmiş, son yıllarda ise üçüncü dünya ülkelerinin balistik füze edinme çabaları göze çarpmaktadır.

Balistik füze roketle hareket eden ve bir tür güdüm sistemine sahip olan, daha çok yer hedeflerine yönelik kullanılan ve

²⁰² Gerardi ve Aharinejad, *age*.

²⁰³ Gerardi ve Aharinejad, *age*.

²⁰⁴ Eski adıyla Tahran Politeknik Okulu.

²⁰⁵ Gerardi ve Aharinejad, *age*.

uçuş süresinin büyük bir kısmını serbest düşüş aşamasında geçiren silah olarak tanımlanabilir²⁰⁶. Balistik füzeler kendi başlarına bir KİS değildir ama özellikle nükleer savaş başlıklarıyla kullanıldıkları zaman bir stratejik silah haline gelirler. Füzeler, uzun menzilleri, karşı savunmanın güçlükleri ve nükleer başlık da taşıyabilmeleri nedeniyle kendilerine özgü güvenlik problemleri yaratır²⁰⁷. Teknolojik bir gelişmişlik düzeyi gerektirdiklerinden ve nispeten az sayıda devlet bu imkâna sahip olduğu için bir itibar unsuru olarak kabul edilmektedir²⁰⁸.

Balistik füzelerin geçmişi Nazi Almanyası'nın II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında İngiltere'yi hedef alan V-1 ve V-2 füzelerine dayanmaktadır. Gerçi bu silahlar savaşın sonucuna bir etkide bulunmamıştı ama yarattığı terör ve panik etkisi Müttefikler'de psikolojik bir yıkım yaratmıştı²⁰⁹.

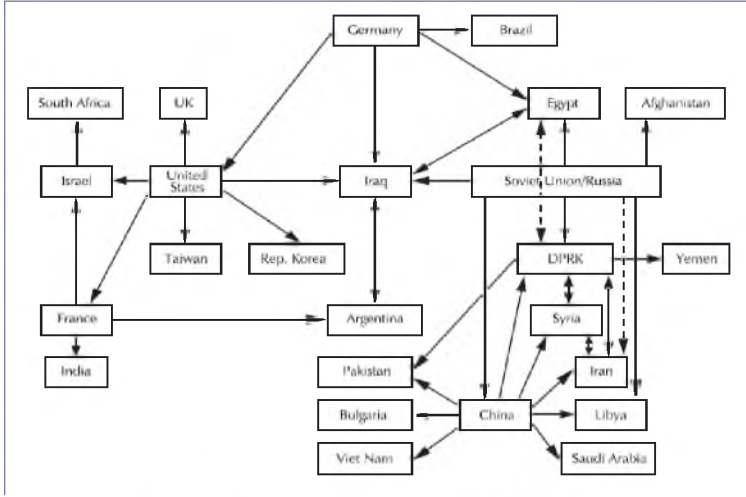
Bu teknolojiyi II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'dan ABD'ye göç eden bilim insanlarından sağlayan ABD ve Sovyetler Birliği kaynak ülkeler durumundadır. Geline nokta itibariyle az gelişmiş/3.dünya ülkelerinin de bu teknolojiyi kendilerine mal etmeye başladıkları gözlemlenmektedir.

²⁰⁶ "Report No. 2000/09: Ballistic Missile Proliferation", www.csis-scrs.gc.ca/en/publications/perspectives/200009.asp [16.12.2007].

²⁰⁷ Michael Vannoni, Kent Biringer, "Missile Control Agreements: A General Approach to Monitoring and Verification.", <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2598.pdf> [3.04.2008].

²⁰⁸ "Report No. 2000/09...",

²⁰⁹ Jürgen Scheffran, "Missiles in Conflict: the Issue in all its Complexity", <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2596.pdf> [3.04.2008].

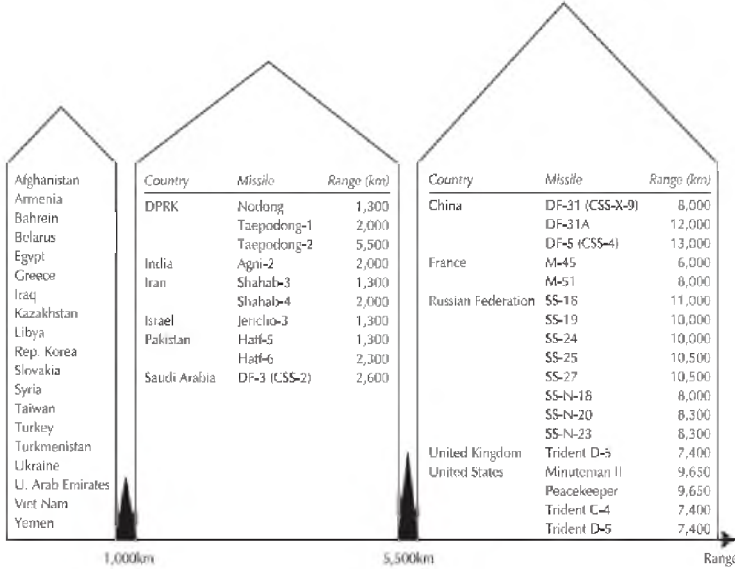

Şekil 4.1: Balistik Füze Teknolojisinin Yayılma Şeması

Jürgen Scheffran, "Missiles in Conflict: the Issue of Missiles in all its Complexity", <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2596.pdf> [3.04.2008].

Balistik füzeler genellikle menzillerine göre gruplanır: 1100 km'ye kadar *kısa menzilli*, 1100–2750 km arası *orta menzili*, 2750–5550 km arası *orta üzeri menzilli* ve 5550 km'den uzun menzilli olanlarına da *kıtalararası menzilli* adı verilmektedir²¹⁰.

²¹⁰ "Report No. 2000/09...", age.

Şekil 4.2: Menzil Kategorisine göre Balistik Füze Sahibi Devletler

Jürgen Scheffran, "Missiles in Conflict: the Issue of Missiles in all its Complexity", <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2596.pdf> [3.04.2008].

Ayrıca kullandıkları yakıt türlerine göre de sıvı veya katı yakıtlı olarak gruplandırılabilir²¹¹. Dünyada nükleer güç olarak bilinen devletlerin hepsinin aynı zamanda balistik füze kapasitesi vardır.

Konumuz açısından düşünüldüğünde, nükleer programda belli bir aşamaya gelmiş bir bölgesel güç olarak İran'ın da balistik füze kabiliyetine sahip olması/balistik füze programı yürütmesi şaşırtıcı değildir.

İran'ın balistik füze programının tarihi Şah'ın devrildiği ve İran İslam Cumhuriyeti'nin ilan edildiği 1979'a dek geri gitmektedir²¹². Yeni rejimin büyük bir gizlilik içinde başlattığı program 1980'li yılların ortasında meyvelerini vermiş ve İran, Irak'a karşı 600 civarında füze fırlatmıştır²¹³.

Son yıllarda İran'ın envanterinde bulunan balistik füzeleri geliştirmeye çalıştığı, menzillerini uzatmak için teknik çalışmalarda bulunduğu gözlemlenmektedir. Kasım 2007'de İran İslami Devrim Muhafızları Ordusu Komutanı General Yahya Rahim Safevi, televizyona verdiği bir mülakatta, İran'ın 2000 km menzilli Shahab-3 füzelerini denediğini söylemiştir²¹⁴.

Kuzey Kore'nin İran'ın balistik füze çalışmalarında işbirliği yaptığı ülkelerden biri olduğu, nitekim Shahab-3 füzelerinin Kore'nin ürettiği Nodong füzelerinin bir yeniden üretimi olduğu belirtilmektedir²¹⁵. Nitekim Safevi de Tahran'ın envanterinde bulunan Scud-B ve Scud-C füzelerine ilişkin teknolojinin 1980'lerde Kuzey Kore'den elde edildiğini belirtmiştir. 2004 tarihli bir CIA raporuna göre, Kuzey Kore'nin yanı sıra Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti de İran'ın bu konuda işbirliği yaptığı ülkeler arasındadır²¹⁶. Ancak, İran artık füze teknolojisi ve üretiminde kendine yeterli bir hale gelmeye başlamıştır.

Shahab-3 füzelerinin Shahab-3a, Shahab-3b, Shahab-4 ve BM-25 adlı menzilleri 1500 ila 2500 km arasında değişen türevleri bulunmaktadır²¹⁷. Bu füzeler, Orta Doğu, Türkiye ve

²¹² Steven A. Hildreth, "Iran's Ballistic Missile Programs: An Overview" www.fas.org/sgp/crs/nuke/RS22758.pdf [16.12.2007].

²¹³ Hildreth, *age*.

²¹⁴ Paul Kerr, "Iran, North Korea Deepen Missile Cooperation", www.armscontrol.org/act/2007_01-02/IranNK.asp [16.12.2007].

²¹⁵ Kerr, *age*.

²¹⁶ Kerr, *age*.

²¹⁷ Hildreth, *age*.

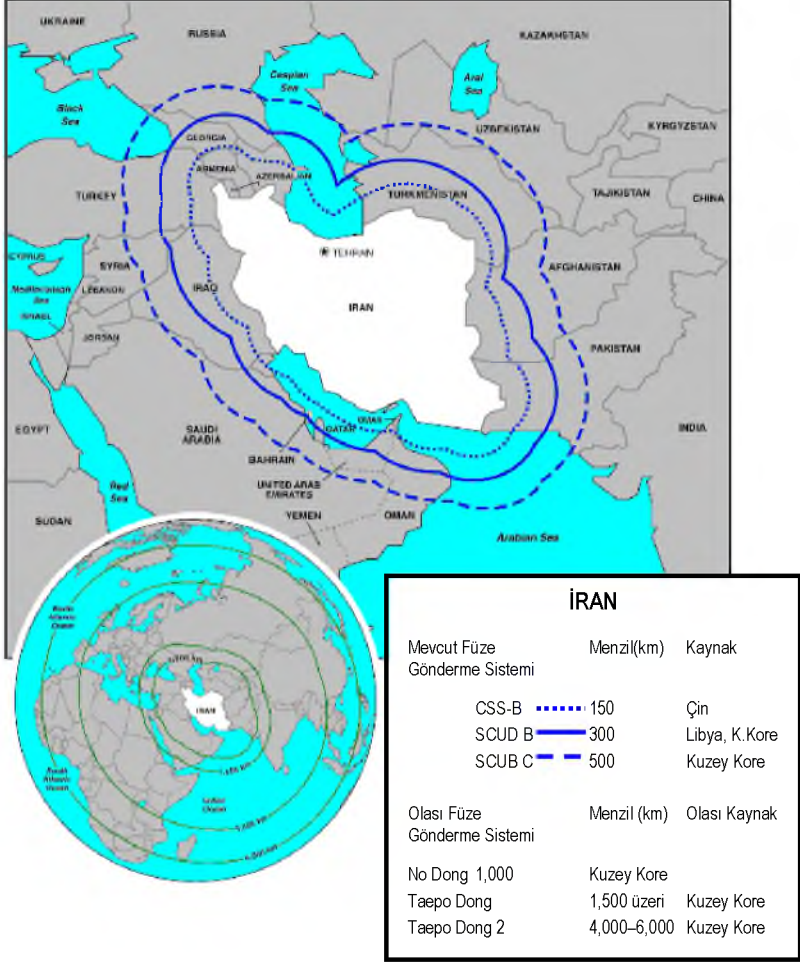

hatta Güney Avrupa'daki potansiyel hedefleri vurma kapasitesine de sahiptir, hatta bazılarının İran ordusunca konuşlandırılıp operasyonel hale getirildiği iddia edilmektedir²¹⁸. Ayrıca İran'ın daha uzun menzilli füzeler geliştirdiği, hatta 'uzay taşıma aracı' olarak Shahab-5 füzesi geliştirdiği de iddialar arasındadır²¹⁹.

²¹⁸ Hildreth, *age*.

²¹⁹ Hildreth, *age*.

İran'ın Mevcut ve Olası Balistik Füze Sistemlerinin Tahmini Menzili

“Estimated Ranges of Current and Potential Iranian Ballistic Missiles”,
<http://www.fas.org/irp/threat/prolif97/meafira.html#figureiran>
 [14.3.2008].

İran'ın nükleerleşme çabaları ve hâlihazırda envanterinde bulunan kimyasal ve biyolojik cephanelikle beraber düşünlüğünde de bu füze imkânlarının İran'a bölgede önemli bir ağırlık verdiği yadsınamaz bir gerçektir.

Füze teknolojisinin yayılması özellikle barışın kırılgan olduğu Ortadoğu bölgesinde önemli bir bölgesel sorundur²²⁰. ABD açısından düşünüldüğündeyse, Washington'un 'haydut devletler' adını verdiği bazı 3. dünya ülkelerinin özellikle kıtalararası balistik füze kabiliyeti edinmesi istenmeyen bir durumdur. Washington, tıpkı nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusunda da olduğu gibi bir çaba içerisinde. Ancak, daha gerçekçi bir tutumla, kendini 3. dünyadan gelebilecek olası füze saldırılarına karşı korumak için 'ulusal füze kalkanı' projesini yürürlüğe sokmuştur. Son zamanlarda, Doğu Avrupa'da kurmayı tasarladığı radar üsleri bu bağlamda değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır.

4.4. İran Liderliğinin Nükleer Programları Hakkındaki Söylemi

İran liderliğinin çeşitli zamanlarda ve tarihsel dönemlerde yaptığı açıklamalar genelde İran nükleer programının barışçıl ve sivil amaçlı olduğu yönündedir. Daha önceden de belirtildiği gibi, İran Şahı Pehlevi Eylül 1974'de dünyanın nükleer kulüp ve ondan mahrum olanlar tarafından ikiye bölündüğünü, İran'ın bu yeteneğe sahip olan ABD'yle dost geçinmesinin önemine vurgu yaptığı bir konuşma kayıtlara geçmiştir²²¹. Ayetullah Humeyni'nin ise devrimin ertesindeki günlerde 'ahlaki' gerekçelerle nükleer silahlara sıcak bakmadığı biliniyor. 1982 yılında İranlı yetkililerin kullandığı söylemse,

²²⁰ Scheffran, age, 19.

²²¹ Quillen, age.

“İran’ın nükleer teknoloji geliştirmesinin sebebini enerji üretimin-den çok nükleer teknoloji konusunda ilk elden deneyimi kazanmak olduğunu, zaten İran’ın dünyanın toplam gaz rezervlerinin %18’ine sahip olduğunu” belirtiyordu²²². Bu söylemse İran’ın yıllar boyu savunduğu elektrik üretme argümanının oldukça dışında olmasıyla dikkati çekmektedir.

Ekim 1988’de İran Parlamento Sözcüsü Ali Ekber Haşimi Rafsancani, Devrim Muhafızlarına yaptığı bir konuşmada İran’ın konvansiyonel olmayan silahlar geliştirmesi gerektiğini, İran-Irak savaşının bu gerçeği gösterdiğini belirterek, İran’ın savunma ve saldırı amaçlı kimyasal, bakteriyolojik ve radyolojik silahlarla donanması gerektiğini söylemiştir²²³. Bu açıklama İran’ın genel nükleer söylemiyle çelişiyorsa da İran-Irak savaşı atmosferinde yapıldığı anımsanmalıdır.

Rafsancani’nin konuşmasıyla tam çelişen bir açıklama da İran Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Muhammet Cevat Laricani’den gelmişti. Laricani ‘nükleer silahların İran siyasetinden silindiğini’ söylemiştir ve başkan Rafsancani’nin nükleer silahlardan arındırılmış Orta Doğu bölgesine atıfta bulunmuştur²²⁴. Bunlara ek olarak, İran’ın çeşitli tip ve menzillerde kısa menzilli füzeler geliştirilip konuşlandığı bilinmektedir. Çin yapımı CSS-8 (Tondar-69), Fateh A-110

(Mershad/Zelzal-2), Çin yapımı M-11, CSS-7, SCUD-B ve türevleri, SCUD-C ve türevleri, 800 km menzilli M-9, DF-15, CSS-6 füzeleri bunlar arasındadır²²⁵.

²²² “Iran Profile, Nuclear...”, www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1826.html [11.11.2007].

²²³ “Nuclear Chronology,1988”, www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1858.html [11.11.2007].

²²⁴ “Nuclear Chronology,1991”, http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1864.html [11.11.2007].

²²⁵ “Nuclear Chronology,1991...,”

İran Devlet Başkan Yardımcısı Ayetullah Muhacirani, Ekim 1991’de İran’ın diğer İslam ülkeleriyle ortaklaşa çalışarak bir ‘İslami atom bombası’ üretmesi gerektiğini söylemiştir²²⁶. Ocak 1992’de İran’ın nükleer programını yönettiği düşünülen Hamian Vahdeti, nükleer araştırma programsız hiçbir ülkenin ciddiye alınmadığını, İran’ın bu teknoloji ve bilgiye sahip olması gerektiğini ve gerektiğinde bu silahları yapabilmesi gerektiğini söylemiştir²²⁷. İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Ali Ekber Beşerati ise 27 Kasım 1992’de yaptığı açıklamada ülkesinin nükleer silahlanma peşinde olduğu dedikodularının yalan olduğunu ve İslam Devrimi’nin düşmanları tarafından yayıldığını belirtmiştir. Bakan Yardımcısı, “bizim silahlarımız bölgenin askeri kaynaklarıyla gerek niceliksel gerekse niteliksel yönden karşılaştırılmaz”, demiştir²²⁸.

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Genel Konferansı’nda yaptığı bir konuşmada İAEO’nun başkanı Rıza Emrullahi, ülkesinin nükleer programının tamamen barışçı olduğunu, İran’ın nükleer silahsızlandırılmış bir Orta Doğu bölgesinin savunuculuğunu yaptığını ve bu bölgeyi İsrail ile işbirliği yapmadan kuramayacaklarını söylemiştir. Ayrıca Emrullahi, İran’ın UAEA güvencelerine bağlılığının açık olduğunu ve İran’ın kurum temsilcilerini ülkeye davet edip tesisleri ziyaret etmesi konusunda inisiyatif aldığını belirtmiştir²²⁹.

İran Savunma Bakanı Ekber Torkan, daha değişik bir mantık yürütmüştür; “Bizim hava kuvvetlerimiz Amerika’nın hava kuvvetleriyle, donanmamız Amerika’nın donanmasıyla baş edebilir mi? Eğer ülkemizin tüm bütçesini böyle bir savaşa yatırırsak, sadece paramızı sokağa atmış oluruz... Böyle bir

²²⁶ Cordesman, **age**.

²²⁷ “Nuclear Chronology,1992”,www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1869.html [12.11.2007].

²²⁸ “Nuclear Chronology,1992...”,

²²⁹ “Nuclear Chronology,1992...”,

tehditle başa çıkma yolu tamamıyla değişik bir çözüm gerektirir,”²³⁰diyerek İran’ın ABD’den algıladığı tehdidi asimetrik yolla karşılması gerektiğini ima etmiştir.

19 Ağustos 1997 tarihinde İAEA, başka bir açıklamada bulunarak İran’daki tüm nükleer faaliyetlerin barışçı olduğunu, İran’ın NSYÖA, nükleer güvenlik programı antlaşması ve test yasağı antlaşmalarının imzacısı olduğunu, İran’ın tüm faaliyetlerinin UAEA’nın gözetiminde olduğunu, yapılan denetim raporlarının İran’ın kurumla işbirliği içinde olduğunu gösterdiğini, İran’a yönelik iddiaların Siyonist komplo olduğunu deklare etmiştir²³¹.

Aynı yıl hükümetin kontrol ettiği “İslam Cumhuriyeti’nin Sesi”nde, yapılan suçlamaların temelsiz olduğu, konuyla ilgili yapılan yorumların “*Siyonist rejime bağlı Batılı medya organlarının bir propaganda hilesi olduğunu*” belirtmiş ve İran’ın nükleer enerji çabalarının ülkenin gelişen sanayisinin ihtiyaçları için elektrik üretimine yönelik ve tarımsal/tıbbi amaçlara yönelik olduğu vurgulamış, UAEA’nın İran’ın nükleer programının nükleer silahların yayılmasını önleme çabalarının tüm teknik ve hukuki yönlerine saygı gösterdiğini söylediğini ifade etmiştir. Açıklamada, “Siyonist rejim’in 200’den çok nükleer savaş başlığı olduğu” da ifade edilmiştir²³².

Yine aynı yıl gelen bir başka yalanlama İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi tarafından yapılmıştır. 5 Ekim 1997 tarihinde ki açıklamada şu görüşlere yer verilmiştir:

“Biz kesinlikle atom bombası geliştirmiyoruz, çünkü nükleer silahlara inanmıyoruz. Biz Orta Doğu’nun

²³⁰ Gregory Giles, “A Framework For Assessing the Threat of Iranian WMD Terrorism Against the United States”, http://www.nti.org/e_research/official_docs/congress/senate090805Giles.pdf [12.11.2007].

²³¹ Cordesman, age.

²³² Cordesman, age.

nükleer silahlar ve diğer kitle imha silahlarından arındırılmış bir bölge olması gerektiği fikrine inanıyor ve savunuyoruz. Öyleyse neden nükleer teknoloji geliştiriyoruz? Çünkü enerji kaynaklarımızı çeşitlendirmek istiyoruz. Birkaç on yıl içinde bizim petrol ve doğalgaz rezervlerimiz bitecek ve bu yüzden diğer enerji kaynaklarına ulaşmalıyız. Dahası, nükleer teknolojinin tıpta ve tarımda başka faydaları da var. ABD'nin petrol rezervleri durumu İran'dan farklı değil. ABD'nin de çok büyük petrol kaynakları var. Sonuç olarak nükleer teknolojiye ulaşmanın bir kötülüğü yok tabii eğer barışçıl amaçlar içinse..."²³³

Yukarıdaki örneklerden görüldüğü gibi İranlı yetkililerin genel söylemi, İran'ın nükleer programının barışçıl amaçlı olduğu yolundadır. Ancak zaman zaman bazı yetkililerin nükleer yeteneği ABD'yle asimetrik bir denge sağlamak için elde etmek istediğini ifade ettiği de görülmektedir. Bu nokta da asıl sorulması gereken soru, İran'ın zengin hidro-karbon kaynakları, ucuz ve verimli bir elektrik üretme olanağı sağlarken İran'ın niçin çok pahalı olan nükleer teknolojiye yatırım yaptığıdır. İran'ın hidrokarbon kaynaklarının birkaç on yılda tükeneceği argümanı pek inandırıcı gelmemekle beraber²³⁴ incelenmesi gereken bir mesele olup tezimizin konusunun dışındadır.

²³³ Cordesman, **age**.

²³⁴ İran OPEC içinde Suudi Arabistan'dan sonra ikinci büyük petrol üreticisidir. Doğal gaz konusunda da dünyanın rezerv bakımından sayılı ülkelerinden biridir. Ayrıca, İran'ın sahip olduğu hidro-karbon kaynaklarının yenilenebilir türden olduğunu uzmanlar dile getirmektedir.

4.5. İran'ın Nükleer Güç Olma Tarihine Yönelik Batı Kaynaklı Tahminler

1980'li ve 1990'lı yıllarda Batı medyasında ve konuyla ilgili teknik içerikli dergilerde İran'ın ne zaman nükleer güç olabileceği konusunda çok sayıda tahmin yer aldı. Bu tahminlerin hiç birinin gerçekleşmemiş olmaması oldukça düşündürücüdür. Daha çok Amerika, Alman ve İsrail kaynaklı olan bu haberlerin çoğunun ilgili devletler tarafından basına sızdırıldığı anlaşılmaktadır. Bir fikir vermesi bakımından aşağıda bunlardan bazı örnekler derlenmiştir.

1982 yılında Jane's Defence Weekly dergisi İran'ın bir nükleer silaha doğru çok hızlı ilerlediğini ve 1986 yılında bile bu güce erişebileceğini duyuruyordu²³⁵. Nisan 1984'de yine söz konusu dergi Batı Alman istihbaratına dayandırdığı iddiasında İran'ın 2 yıl içinde nükleer silah sahibi olacağını duyurdu. Haziran 1990'da ABD Ulusal İstihbarat Tahmini'nde İran'ın nükleer silah kapasitesi hedeflediği bildirildi.²³⁶ Kasım 1991'de İsraili yetkililer, Pakistan'ın da yardımıyla İran'ın 2000 yılından önce bir nükleer silah sahibi olabileceğini iddia ettiler. Amerikan tahmini ise 10 ila 15 yıl arasındaydı²³⁷.

1992 yılında ismi açıklanmayan bir ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilisi, "İran'ın Saddam Hüseyin'in Irak'ı gibi hızlı ve acele bir şekilde davrandığını sanmıyoruz. Onların programı daha kurnazca ve uzun vadeli" açıklamasını yaptı²³⁸. 1992 yılında

²³⁵ Quillen, age.

²³⁶ "Nuclear Chronology, 1990", www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1860.html [12.11.2007].

²³⁷ "Nuclear Chronology, 1991", www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1864.html [12.11.2007].

²³⁸ "Nuclear Chronology 1992", http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1869.html [12.11.2007].

Ocak ayında CIA Direktörü Robert Gates²³⁹ İran'ın nükleer silahlanma yolunda olduğunu ve eğer Batı dünyası müdahale etmezse 2000 yılına kadar amacına ulaşacağını iddia etti²⁴⁰.

30 Kasım 1992'de The New York Times'da çıkan bir raporda İran'ın nükleer silah programında ilerleme kaydettiği ve 2000 yılında bir nükleer silah geliştirebileceği iddia edildi²⁴¹. Yine aynı yıl 'Proliferation Issues' dergisinin haberine göre İsrail Savunma Kuvvetleri Başkanı General Uri Saqi, İran'ın 10 yıl içinde nükleer silah yeteneğine ulaşacağını iddia etti. Üst düzey bir İsrail hükümet yetkilisi de İsrail'in İran nükleer programını geliştirirken pasifçe olan biteni seyretmeyeceğini ve engellemek için elinden gelen her şeyi yapacağını söyledi²⁴². 1993'de başka bir CIA direktörü, James Woolsey, İran'ın nükleer silaha 8 ila 10 yıl uzaklıkta olduğunu iddia etti²⁴³.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, Batılı ülkelerin istihbarat analizcileri İran konusunda "yanılma"yı bir gelenek haline getirmişlerdir. Diğer yandan, belki de İran, çok yavaş, dikkatli ve ihtiyatlı bir program izleyerek şimşekleri üzerine çekmemek istemektedir. Hangisi doğru olursa olsun, bugün de benzeri tahminlerin yapıldığı dikkate alındığında bu tür spekülâtif haberlere temkinli yaklaşmak gerektiği anlaşılmaktadır. Bu tür tahminlerin dünya kamuoyunda bir acillik ve alarm duygusu yaratmak için kullanıldığı gözlemlenmektedir.

²³⁹ Şimdiki ABD Savunma Bakanı.

²⁴⁰ "Nuclear Chronology 1992...."

²⁴¹ "Nuclear Chronology 1992...."

²⁴² "Nuclear Chronology 1992...."

²⁴³ "Nuclear Chronology,1993", http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1870.html [12.11.2007].

4.6. İran'ın Nükleer Politikasının Dinamikleri

İran'ın nükleer programına etki eden faktörler iki grupta incelenebilir: Birincisi dış politikayla ilgili olup İran'ın nükleer caydırıcılık kazanmasının teknik altyapısının sağlanmasıyla ilgilidir. İkincisi, ise İran'ın iç politikasıyla ilgili olup İran'ın kurulu düzenin kendini meşrulaştırma çabalarıyla ilgilidir.

4.6.1. İç Dinamikler

İran siyasetinde gerek İran'ın İslami rejimi popülaritesini sağlamak için halka nükleer programı sunmakta, gerekse de siyasi aktörler milliyetçilik kartını oynamak yoluyla oy kazanmaya çalışmaktadırlar. Bu bölümde bu gibi faktörler incelenecektir.

4.6.1.1. İran milliyetçiliği ve 'nükleer dava'

İran bilindiği gibi köklü bir tarihe ve imparatorluk geçmişine sahip bir ülkedir. Pers ve Sasani imparatorluklarının mirasıdır. Ne var ki geçen yüzyılda Batı karşısında düşülen zayıf konum bununla tezat oluşturmaktadır. Geçtiğimiz yüzyılda İran diğer İslam uluslarından farklı olarak hiçbir zaman sömürge haline gelmemiştir. Ancak Batılı güçler etkilerini ve nüfuzlarını İran'ın "ensesinde hissettirmiş"lerdir. Örneğin 2. Dünya Savaşı sırasında SSCB ve Britanya ülkenin kuzeyini ve güneyini bir süre işgal altında tutmuştu. Savaş sonrası dönemdeyse ABD'nin İran'da büyük bir ağırlığı olmuş, petrol sanayisinin ulusallaştırılmasını öneren Başbakan Musaddık iktidardan CIA'in desteklediği bir darbeyle düşürülmüştü²⁴⁴.

²⁴⁴ A Special Report On Iran, *The Economist*, 21/27 Temmuz 2007, 8.

İran'ın Batı karşısında son yüzyılda aldığı savunmacı tutum İran'daki milliyetçiliğin de savunmacı bir hal almasına yol açmıştır. İslamcı söylemle de zaman zaman birleşen bu milliyetçilik İran'ın en az Batı kadar teknolojik yönden gelişmiş olmasını savunuyor. Buna ek olarak, İran köklü medeniyetlerin ve imparatorlukların mirasçısı olarak, modern dünyada çıkarlarının ve haklarının korunması için güçlü ve caydırıcı olması gerektiğine inanmıştır²⁴⁵. İşte İran'ın nükleer programının bir devlet politikası olarak sürdürülmesinin temelinde yatan da budur. Ayrıca, İran nükleer programını bir 'milli dava' haline getirmiş²⁴⁶, banknotların üzerine atom simgesi basılmış, 'Milli Nükleer Enerji Günü' kutlanmaya başlanmıştı. Amerikan karşıtlığıyla da beslenen yeni bir İran milliyetçiliği projesi gündeme alınmıştır²⁴⁷.

Nükleer krizin yarattığı gergin ortam toplumun İslami rejime muhalefetini kırmak ve demokrasi taleplerini baskılamak için de kullanılmaktadır.

4.6.1.2. Mahmud Ahmedinecad'ın iktidara gelişi

Hatemi döneminde (1997-2005) İran, Batı'yla sürtüşme yerine uzlaşma siyaseti gütmüştür. Bunda Hatemi'nin kişiliği ve Avrupa'da eğitim almasının rolü olduğu bilinmektedir. Hatemi 'Medeniyetler Uyumı' söylemiyle ülkesiyle Batı dünyası arasındaki tansiyonu düşürmüştür. Hatemi dönemi genelde bir diyalog dönemidir. Hatta söz konusu dönemde bazı gözlemciler İran'ın rejiminin artık liberalleşme sinyalleri verdiğini dahi öne sürmüşlerdi. Ne var ki Mahmud Ahme-

²⁴⁵ Arif Keskin, "İran Nereye", *Stratejik Analiz*, Temmuz 2007, www.asam.org.tr/temp/temp432.pdf [20.11.2007].

²⁴⁶ "İran'da nükleer program, ders kitaplarına giriyor", <http://www.milliyet.com.tr/2007/09/11/son/sondun23.asp> [20.11.2007].

²⁴⁷ Keskin, "İran Nereye"...,

dinecad'ın 2005'de iktidara gelmesi bu politikadan bir 'U dönüşü' başlatmıştır. Ahmedinecad sertlik yanlısı "yeni muhafazakâr"ların bir sözcüsüdür. Yeni cumhurbaşkanı, Hatemi döneminde AB'nin inisiyatifiyle askıya alınan uranyum zenginleştirme programını tekrar başlatacağını açıkladıktan sonra krizin tansiyonu yükselmeye başlamıştır²⁴⁸. Ahmedinecad tam da krizin yükseldiği günlerde tepki çeken bir açıklama yaparak "İsrail'in haritadan silinmesi" gerektiğini ve Holokost'un tartışmaya açılması gerektiğini söylemiştir²⁴⁹. İran'ın atom bombası üretmek istediği iddialarının ifade edildiği böyle bir dönemde bu kadar radikal bir söylem dünyaya kamuoyunda şaşkınlık yaratmıştır. Kısacası, Ahmedinecad'ın kişiliğinde değişen İran'ın dış politikası Hatemi dönemindeki uyum ve diyalog söyleminden sert ve tehdit edici bir retoriğe kaymıştır. Nükleer programın hızlandırılması kararı da bu politika değişikliğinin bir tezahürü olarak gözlenmektedir.

4.6.1.3. İslami ideoloji

İslamcı siyaset çevrelerinde sık sık İsrail'in nükleer kapasitesine karşı İslam ülkelerinin de bir nükleer kapasite geliştirmesi gerektiği ifade edilmektedir. Aslına bakılacak olursa Pakistan'ın yanı sıra nükleer bir güç olacak bir başka Müslüman ülkenin ortaya çıkması şüphesiz siyasal İslami çevrelerde arzulanan bir durumdur.

İran açısından bakıldığında, nükleer güç olmak Orta Doğu'da çok etkin bir bölgesel güç olmanın yanı sıra, daha geniş bir İslam coğrafyasında İran'a itibar ve güç kazandıracaktır.

²⁴⁸ Arzu Celalifer, "İran ve Yeni Cumhurbaşkanı Ahmedinecad", www.turkishweekly.net/turkce/vazarlar.php?type=13&id=43 [20.11.2007].

²⁴⁹ "İsrail haritadan silinsin", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051027_iran.shtml [20.11.2007].

İran İslam Cumhuriyeti gibi 1979'dan bu yana İslam'ın sözcülüğünü üstlendiği iddiasındaki bir ülkenin nükleer güç olması, ona iddialarını onaylayan bir statü verebilecektir. İran'ın özellikle 1979'dan sonraki nükleer programının motivasyonlarından biri de budur.

4.6.1.4. İslami rejimin kendini meşrulaştırma aracı olarak nükleer kriz

İran'daki İslami rejimin radikal kanadı demokrasiyi bir Batı icadı ve "güvenlik sorunu" olarak algılamaktadır²⁵⁰. Devrimden sonraki rejim İslam'ın Şia mezhebine dayalı bir "ideal toplum, ideal devlet, ideal birey" oluşturma amacıyla yola çıkmış, bu nedenle toplumun tüm alanlarını kontrol etmeye çalışan totaliter bir özellik kazanmıştı²⁵¹. Doğal olarak bu otoriterliğe karşı halkta bir takım tepkiler oluşmaktadır. Özellikle kadınlar, batı yanlıları, gençler ve öğrenciler rejime muhalefet etmeye başlamışlardır.

Ayrıca, İran'ın ekonomik göstergeleri de pek olumlu sinyaller vermemektedir. The Economist dergisine göre, ülkedeki gerçek işsizlik % 20, gerçek enflasyon oranı % 25'tir²⁵². Bu ekonomik şartlar altında Tahran yönetiminin Batı'yla nükleer krizi, halkı rejim etrafında toplamak için bir araç olarak kullandığı ileri sürülmektedir. Nükleer kriz gündemde kaldıkça ve özellikle ABD'nin olası bir müdahalesi söz konusuysen, Tahran'ın bu ekonomik sorunları ve demokratikleşme istemlerini 'unutturması' daha kolay olmaktadır.

²⁵⁰ Keskin, "İran Nereye"...,

²⁵¹ Keskin, "İran Nereye"...,

²⁵² "A Special Report on Iran", The Economist, July 21st-27st, 9.

4.6.2. Dış Dinamikler

Özellikle 11 Eylül 2001 sonrası dünya durumunda olan köklü değişimler, İran'ın nükleer programının ivme kazanmasında etken olmuştur. Aşağıda bu faktörler analiz edilecektir.

4.6.2.1. ABD'nin İran'a yönelik politikaları

ABD'nin 11 Eylül 2001'de maruz kaldığı saldırılar dünya gündemini değiştirdiği gibi ABD'nin güvenlik ve dış politikasında da köklü etkilerde bulunmuştur. ABD olayın hemen ertesinde 'teröre karşı savaş' ilan etmiş ve 'önleyici müdahaleyi' esas alan "Bush Doktrini"ni yürürlüğe sokmuştur. Saldırıların arkasındaki El Kaide örgütünü barındıran Afganistan'ı işgal etmiştir. Doğaldır ki İran'ın doğu komşusu olan Afganistan'a ABD ve NATO güçlerinin yerleşmesi İran'da da yakından izlenmiştir. Bu harekât bir yandan İran'ın düşmanı olan koyu Sünni bir rejimi yıkmış ama öteki yandan da ABD'nin İran'a komşu olması sonucunu doğurmuştur.

ABD Başkanı G.W. Bush'un 2002'deki tarihi açıklamasında, kitle imha silahlarına sahip olmakla suçladığı İran, Irak ve Kuzey Kore gibi ülkeleri ABD'nin hedef tahtasına oturttuğu görülmüştür²⁵³. 1979'dan bu yana ABD'yle sürekli sorunlar yaşayan ve ABD'yi 'Büyük Şeytan' olarak karikatürize eden İranlı yöneticiler hiç şüphesiz bu açıklamayı kendilerine yönelik önemli bir uyarı olarak algılamışlardır. Ancak, ABD'nin sözleri retorik düzeyinde kalmamıştır. 'Şer Eksen'i'nden Irak 2003 yılında ABD tarafından işgal edilmiştir. Paradoksal bir biçimde tıpkı Afganistan'ın ABD tarafından işgali gibi Irak'ın işgali de İran'ın ezeli düşmanı Saddam Hüseyin'in rejiminin ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Hüseyin'in devrilmesi

²⁵³ "Bush's 'evil axis' comment stirs critics", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1796034.stm> [20.11.2007].

İran'ın jeopolitik nüfuz alanını hayli genişletmiş, özellikle Irak Şii'leriyle bölgede etkinlik sağlamıştır. Ancak ABD bu kez de İran'la Batı yönünden komşu olmuş, buysa İran'ın çevrenin endişesini gerçeğe dönüştürmüştür. Irak savaşı'nın gerekçesi olarak gösterilen kitle imha silahlarının Irak'da bulunamaması da İranlı yöneticilerde soru işaretlerine yol açmıştır. Şöyle ki 'ABD kitle imha silahı kapasitesine sahip bir Irak'ı bu kadar kolayca işgal edebilir miydi?' sorusu İran liderliği tarafından düşünülmüş olmalıdır. Nükleer programın ivmelendirilmesinde uluslararası politikanın bu katı gerçeği de göz önünde tutulmuş olmalıdır.

Öte yandan, yine 'şer eksen' ülkelerinden Kuzey Kore'nin 2006 yılında yaptığı nükleer denemeden sonra *de facto* bir nükleer güç olması ve ABD'nin Kuzey Kore'yle uğraşırken diplomasiden başka bir metodu gündeme al(a)maması da Tahran'da not edilmiş olmalıdır. Eğer, Tahran ABD'yle kendine uygun koşullarda bir 'büyük pazarlık'²⁵⁴ masasına oturacaksa nükleer güç statüsünde olması da kendisine çok yararlı olacaktır.

4.6.2.2. Petrol fiyatlarının yüksek seyretmesi

İran ekonomisi petrol ve doğalgaz ihracatına bağımlıdır. The Economist dergisine göre petrol gelirleri ülkenin dışsatım kalemlerinin %80'ini oluşturmaktadır.²⁵⁵ İran devriminin üzerinden çeyrek yüzyıldan fazla zaman geçmesine rağmen ülke

²⁵⁴Arzu Celalifer Ekinci, "İran'a Karşı ABD'nin Güçlendirilmiş Tecrit Politikası", <http://www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=13&id=289> [20.11.2007]. "ABD ve İran'ın karşılıklı olarak masaya oturması ve tüm sorunlarını masaya koyarak çözüm bulmaya çalışmaları seçeneğine verilen isim büyük pazarlıktır."

²⁵⁵ "A Special Report...", 10.

devrim öncesinin 2/3'ü oranında petrolü dünya pazarlarına sunabilmektedir²⁵⁶.

Her şeye rağmen son 5 yılda, petrol fiyatlarının yükseliş eğiliminde olması İran için önemlidir. Petrol fiyatları 2002'de 20\$, 2003'de 30 \$, 2004'de 40 \$, 2005'de 50\$, 2006'da 60 \$ civarında oluşmuş ve 2008'de 100\$'a kadar yükselmiştir²⁵⁷. Kısacası son beş yılda beş kat artarak yılda ortalama %100 civarında bir artış kaydetmiştir. İran'ın da bunun keyfini süren ülkelerden biri olduğu bir gerçektir. İran hazinesi, pahalı silahlanma projeleri ve nükleer programı için gerekli kaynağı bu şekilde finanse etmiştir. Artışın bir sebebi arzın talebi yeterince karşılayamaması²⁵⁸ olsa bile artışın spekülasyon yanı olduğunu da ekonomistler dile getiriyorlar. Özellikle İran'ın önemli bir oyuncu olduğu Orta Doğu bölgesinde barış ve istikrarın bir türlü sağlanamaması da petrol fiyatlarını yukarı çeken unsurlardandır. Konumuz açısından bakıldığında, ABD'nin İran'ın nükleer tesislerine yapacağı olası bir saldırının petrolün fiyatını daha da artırması, hatta dünya ekonomisini enflasyonist bir baskıyla resesyona sürüklemesi olasılığı dile getirilmektedir. Bu durum, ABD'nin İran'a karşı yapabileceği olası hamleleri sınırlamaktadır.

4.7. İran'ın Nükleer Güç Olma Çabaları ve Diğer Güçler

İran gibi gerek jeo-politik konumu ve enerji kaynakları gerekse de İslami rejimiyle dikkatleri üzerinde toplayan bir ülkenin nükleerleşme çabaları tüm devletler tarafından yakından takip edilmektedir. Özellikle günümüzdeki nükleer güç statüsündeki devletler aralarına yeni bir üyenin gelmesi ko-

²⁵⁶ Bu konuda bkz.; "A Special Report...",

²⁵⁷ "Petrol 100 Dolara Koşuyor", *Radikal Gazetesi*, 8 Kasım 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=238150> [20.11.2007]

²⁵⁸ "Petrol 100 Dolara...",

nusunda dikkatlerini İran' a yöneltmişlerdir. Bu devletlerden bazıları İran'ın bu politikasına şiddetle muhalefet ederken, bazıları da zımnen desteklemektedirler. Bazıları ise İran'ın nükleerleşmesini gerektiğinde kuvvet kullanılarak önlenmesi gereken bir durum olarak algılamaktadırlar. Nükleer olmayan devletlerin ise İran'ın nükleerleşmesini kuvvet dengesini bozucu bir unsur olarak değerlendirdiği görülmektedir.

4.7.1. Bölge Devletleri

Doğaldır ki İran'ın nükleerleşmesinin en çok ve doğrudan etkileyeceği ülkelerin başında Orta Doğu bölgesindeki ülkeler gelmektedir. Bu ülkelerin bazılarının İran'la sınırı olup daha da çok etkilenecek devletler arasında yer almaktadır.

4.7.1.1. Türkiye

Türkiye-İran ilişkileri bağlamında İran'ın nükleer hırsları nereye oturmaktadır? Bu soruyu yanıtlayabilmek için öncelikle Türkiye-İran ilişkilerinin tarihçesine biraz değinmek gerekir. Türkiye'nin mirasçısı olduğu Osmanlı İmparatorluğu ve İran'ın mirasçısı olduğu Safevi İmparatorluğu tarihte farklı mezhep davalarını güden rakip devletlerdi²⁵⁹. Ancak, Irak açık rekabetlerini bir yana bırakan iki ülke Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla sınırlarını günümüze dek süren bir istikrara kavuşturmuşlardı. İki ülkenin çeşitli güç unsurları arasındaki denge nedeniyle bu tarihten beri savaşımadıkları tarihi bir gerçektir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Atatürk'le İran Şahı arasındaki dostluk da bu bağlamda anımsanmalıdır. Soğuk Savaş döneminde, iki ülke CENTO organizasyonu şemsiyesi altında aynı blokta yer almıştır. İki ülke arasındaki

ilişkilerin aşınmaya başlaması 1979'daki devrimden sonra olmuştur. İran'da iktidara İslamcı bir rejimin gelmesi ve devrimden sonraki dönemde İran'ın rejim ihracı arayışında olması iki ülke ilişkilerini germiştir²⁶⁰. İran açısından bakıldığında, Türkiye'nin NATO üyeliği, ABD ve İsrail'le yakın ilişkileri Tahran'da rahatsızlık yaratan bir unsur olarak algılanmaya başlanmıştır²⁶¹. Hatemi'nin iktidara gelmesiyle ilişkiler yumuşamış ve ilişkiler tekrardan büyükelçilik düzeyine çıkarılmıştır²⁶².

Günümüzde Türkiye ve İran birçok alanda işbirliği yapmaktadır. Bu alanların en başında güvenlik ve terörizmle mücadele gelir. Türkiye, PKK ile mücadelesinde İran'sa PEJAK ile mücadelesinde birbirlerinin ortağı durumundadırlar. Özellikle ABD'nin 2003 sonrasında izlediği Kürt politikaları iki ülkeyi birbirine yöneltmiştir²⁶³. Temelde iki ülkede de önemli sayıda etnik Kürt yaşadığından oluşması olası bir Pan-Kürdizm hareketi iki ülkeyi de rahatsız etmektedir. Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında basına sızdırılan ABD kaynaklı haritalar²⁶⁴ hem Türkiye'nin hem de İran'ın küçültülmesine işaret etmektedir. Bu gibi sebeplerden dolayı Türkiye ve İran bölgede ABD'den bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır. İşbirliği alanlarından biri de ekonomidir. İran'la Türkiye arasında 2007 yılında doğalgaz antlaşması imzalanmıştır²⁶⁵. İran açısından, ABD'nin İran'ı ekonomik açıdan izole etmek politikasını Türkiye üzerinden kırmak anlamına

²⁶⁰ Atay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkcüoğlu, "İran'la İlişkiler", *Türk Dış Politikası*, ed. Baskın Oran, (İstanbul: İletişim, 2005, 8.baskı.),153, cilt II.

²⁶¹ Arzu Celalifer, "Türkiye - İran İlişkilerindeki Dönüm Noktaları ve Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi", www.turkishweekly.net/turkce/vazarlar.php?type=13&id=92 [20.11.2007].

²⁶² Celalifer, *age*.

²⁶³ Celalifer, *age*.

²⁶⁴ Murat İlem, "Yunanistan Haritayı Sevdii", *Cumhuriyet*, 20 Eylül 2006.

²⁶⁵ "İran Gazı Yatırımı 2008'de Başlıyor", www.millivet.com.tr/2007/07/19/ekonomi/aeko.html [20.11.2007].

gelmekte, Türkiye açısındansa doğalgaz kaynaklarını çeşitlendirmek demektir.

Bu çok boyutlu işbirliği bağlamında İran'ın nükleerleşme çabaları nasıl yorumlanabilir? Her şeyden önce Türkiye kitle imha silahlarına sahip değildir ve gelecekte de sahip olmayı düşünmemektedir²⁶⁶. Türkiye KİS'lerin yayılmasını ve bunların fırlatma araçlarının yayılmasının önlenmesi sözleşmelerine de taraftır. Türkiye, BM çerçevesinde yapılan NSYÖA'nı 1980 yılında, Nükleer Denemelerin Kapsamlı Yasaklanması Antlaşması'nı 1999'da onaylamıştır²⁶⁷.

Türkiye İran'ın nükleer bir güç olması durumunda ne yapacaktır? İran'la nükleer dengeyi kurmak için daha önceki politikalarından saparak nükleer teknoloji peşine mi düşecektir? Bunlar şu anda belirsizliğini koruyan konulardır. Türkiye, devlet politikası olarak İran'ın barışçıl nükleer çalışmalarını kabullenmekte, konunun askeri müdahaleye dönüş(türül)mesini arzulamamakta ve İran'la ilişkilerinde sorun yaratmamasına dikkat etmektedir²⁶⁸. Özellikle, 2003'deki Irak faciasından sonra, Türkiye bölgede yeni bir sıcak çatışma, belirsizlik ve istikrarsızlık istememektedir.

Öte yandan da, nükleer güç haline gelmiş bir İran'ın Türkiye'nin Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkaslardaki çıkarlarına zarar vermesi olasıdır. Hatta, İran'ın nükleer silahlarının da verdiği bir özgüvenle Türkiye'ye teokratik rejimini ihraç etme politikasını daha rahatlıkla ve çekinmeksizin uygulayabileceği gerçeği de üzerinde durulması gereken bir noktadır. Kısacası, İran'ın nükleer programının Türkiye-

²⁶⁶ "Kitle İmha Silahları (KİS) ve Bunların Fırlatma Vasıtalarının Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Genel Politika", www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_20_Kitle_Imha_Silahlari/Kitle_Imha_Silahlari_hm [2.3.2008].

²⁶⁷ "Kitle İmha Silahları...",

²⁶⁸ Keskin, "İran Nereye"...,

İran ikili ilişkilerini nasıl etkileyeceği şu anda belirsizliğini korumaktadır.

4.7.1.2. Pakistan

Pakistan-İran ilişkileri Pakistan devleti kurulduğundan beri dostane ve barışçı olmuş, örneğin İran Pakistan kurulduğunda onu ilk tanıyan ülke olmuştur²⁶⁹. Soğuk Savaş yıllarında iki ülke aynı blokta yer almış, SSCB'nin 'sıcak denizler'e inmesini engelleyen CENTO'nun üyeleri olmuşlardır. İran, Hint-Pakistan savaşları sırasında komşusunu desteklemiş, Pakistan da 1979'da İran İslam Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan ülke olmuştur²⁷⁰.

Bununla beraber, İran'ın Şii, Pakistan'ın Sünni mezhebinden olması bazı yüzeye çıkmamış sürtüşmeleri gündeme getirmiştir. Özellikle Taliban'ın Afganistan'da iktidara gelmesi ikili ilişkilerde negatif bir faktör olmuştur.

Bu tarihi arka plana dayanarak Pakistan'ın İran'ın nükleer programına olan tutumu nedir? Bir defa reel politikanın gerekleri nedeniyle Pakistan'ın komşusunun da kendisi gibi nükleer bir güç olmasını tercih etmeyeceği açıktır. Ancak iki ülkenin sınır ve toprak güvenliğinin birbirine bağlı olması sebebiyle Pakistan, ABD'nin İran'a bir askeri müdahalesine karşıdır ve sorunun diplomatik kanallar ve uluslararası kurumlar eliyle çözülmesinden yanadır²⁷¹.

Pakistan İran nükleer ilişkilerinde bir noktanın da mutlaka altı çizilmelidir. İran'ın nükleer teknoloji arayışındaki ortaklarından biri de Pakistan'dır. Gerçi Pakistan, Benazir

²⁶⁹ Cavid Veliev, "Pakistan İran İlişkileri", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=649&savfa=21> [20.11.2007].

²⁷⁰ Veliev, *age*.

²⁷¹ Veliev, *age*.

Butto'nun nükleer doktrini çerçevesinde üçüncü ülkelere nükleer teknoloji ihraç etmeyeceği konusunda dünya kamuoyuna güvence vermiştir²⁷² ama Müşerref dönemindeki uygulamalar bunun yeterince titizlikle uygulanmadığı izlenimini vermiştir. 'Pakistan nükleer bombasının babası' addedilen Dr. Abdülkadir Han'ın uranyum zenginleştirme teknolojisini potansiyel nükleer güçlere sattığı iddia edilmiştir²⁷³. Bu, İran'ın UAEA'na sağladığı bilgilerde Pakistan'ın bilim insanlarının İran'a hassas nükleer sırları sattığı yolundaki şüpheleri de artırmıştır²⁷⁴.

4.7.1.3. İsrail

İsrail Orta Doğu'nun nükleer güç sahibi tek devletidir. Nükleer çalışmalarının tarihçesi ve nükleer kapasitesine Bölüm 2'de detaylı olarak değinildiğinden burada bu konuya girilmeyecektir.

İsrail, İran'ın nükleer programını nasıl algılamaktadır? İran'ın nükleer bir güç olması İsrail'in ulusal güvenliğini nasıl etkiler? İsrail'in İran'ın nükleer programı hakkındaki politikası nedir? Bu bölümde bu sorular tartışılacaktır.

İsrail, Orta Doğu'da rakipsiz nükleer tekeli devamlı tutmak istemektedir. Bunun için gerekirse önleyici müdahalelerde de bulunabileceğini 1981'deki Irak'ın Osiraq nükleer santralini vurarak göstermişti.

İsrail ulusal güvenliğini her şeyin üzerinde tutan bir politik kültüre sahiptir. Bu da hiç şüphesiz halkının geçmişte yaşa-

²⁷² "Pakistan Nuclear Weapons", [www.globalsecurity.org / wmd/world/pakistan/nuke.htm](http://www.globalsecurity.org/wmd/world/pakistan/nuke.htm) [20.11.2007].

²⁷³ Scott Sagan, "Keeping the Bomb Away from Tehran", *Foreign Affairs*, Eylül Ekim 2006, 51.

²⁷⁴ "Pakistan Nuclear Weapons...",

dığı acı deneyimlerin etkisi vardır. Özellikle de II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da yaşanan Holokost İsrail'in kurulmasında ve dünyayı algılamasında belirleyici olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

İsrail'in nükleer silah seçeneğine yönelmesinde diğer bir unsur da çevresindeki Arap devletleriyle kalıcı bir barışa imza atamamasıdır. Unutulmamalıdır ki Suriye'yle hala 1973 Yom Kippur savaşı sonrasında yapılan ateşkes antlaşması yürürlükte olup henüz kalıcı bir barış antlaşması imzalanamamıştır. Kurulduğu günden bu yana Arap devletleriyle 4 kez savaşmış olan İsrail kendini güvende hissedememektedir.

Nükleer silahları İsrail'e konvansiyonel bir savaşta yenilmesi durumunda başvuracağı bir 'son çare' olanağı vermektedir. Nitekim 1973 Yom Kippur savaşında nükleer alarm verilmiş ve bunların kullanılmasına ramak kalmıştır.²⁷⁵ İsrail'in bir başka özelliği de topraklarının ve yüzölçümünün hayli dar olması, kuzeyden güneye uzanan bir şerit şeklinde olması dolayısıyla stratejik derinliğinin olmamasıdır. Dolayısıyla bir savaşta yenilmesi demek, geriye çekilecek art bölgesi olmaması dolayısıyla onun sonu olabilir. Bu nedenle İsrail'in nükleer silahlarına yüklediği önem de artmaktadır.

İsrail'le İran'ın ilişkilerinin Şahlık döneminde çok yakın olduğu bir gerçektir. İsrail, kurucusu Ben Gurion'un 'çevresel pakt' stratejisi gereğince Arap olmayan devletlerle ittifak ilişkisi içindeydi²⁷⁶. İran da İsrail'in 'doğal müttefik'lerinden biri olarak algılanıyordu çünkü İran'ın da Araplarla ilişkileri sorunluysa. Ancak, 1979'da Ayetullah Humeyni'nin rejiminin iktidara gelmesi Orta Doğu'da dengeleri değiştirmişti. Siya-

²⁷⁵ Warner D. Farr, *The Third Temple's Holy of Holies: Israel's Nuclear Weapons*, <http://www.fas.org/nuke/guide/israel/nuke/farr.htm>

²⁷⁶ Gencer Özcan, *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, (İstanbul: TESEV Yayınları, 2005), 30.

sal İslamcı yeni İran rejimi ABD ve İsrail'i baş düşman ve 'Büyük Şeytan' olarak algılıyordu. İsrail'in bölgede varlığı meşru kabul edilmiyor, İsrail 'Siyonist oluşum' olarak adlandırılıyordu.

İsrail, günümüzde, İran'ı, İsrail'in kurulduğu günden bu yana karşılaştığı 'en büyük tehdit' hatta nükleer güç olması durumunda 'varoluşsal bir tehdit' olarak algılamaktadır²⁷⁷. Stratejik hesaplamalara göre İran nükleer güç olduğu an, iki devlet arasında bir dehşet dengesi kurulacak ve pratikte İsrail, 'son çare' olarak gördüğü nükleer seçeneğinden mahrum kalacaktır. İsrail, kendisine karşı savaşan Hizbullah, Hamas ve İslami Cihat gibi grupları İran'ın 5. kolu olarak görmekte ve Orta Doğu'daki asıl mücadeleyi İran ve İsrail arasındaki bir rekabet olarak algılamaktadır²⁷⁸. Şayet İran nükleer bir güç olursa, İran'ın nüfuzunun Orta Doğu'da iyiden iyiye hissedileceği, Lübnan'da, Gazze'de, Suriye'de İran etkisinin katlanacağından endişe etmektedir. Kısacası, İsrailli yöneticiler İran'ın bölgede hegemonya peşinde koşmakla itham etmekte, nükleer programını bu çerçevede değerlendirmektedir²⁷⁹. Hatta İran'ın son yıllardaki ortağı Suriye'yi de 'nükleer şemsiyesi' altına alması olasılığı son zamanlarda dile getirilmektedir.

Kısacası, İsrail, İran'ın nükleer güç olmasını engellemeye karar vermiş görünmektedir. Nitekim son yıllarda İsrailli ve İranlı yetkililer adeta bir 'söz düellosu'na girişmişlerdir²⁸⁰. İran cumhurbaşkanı Ahmedinecad'ın İsrail'in haritadan si-

²⁷⁷ "The Iran Phenomenon in the Middle East-An Israeli Perspective", <http://www.brookings.edu/~media/Files/events/2006/1019iran/20061019.pdf> [2.3.2008].

²⁷⁸ "The Iran Phenomenon ...",

²⁷⁹ "Peres: Elimizde İran'ın Nükleer Kanıtları Var", <http://www.milliyet.com.tr/2007/10/18/son/sondun50.asp> [20.11.2007].

²⁸⁰ "Peres: Elimizde İran'ın Nükleer Kanıtları Var", <http://www.milliyet.com.tr/2007/11/11/son/sondun21.asp> [20.11.2007].

linmesi gerektiğine ilişkin sözleri ve Holokost'u tartışmaya açarak Tahran'daki konferansa İsrail aleyhtarı Yahudileri de davet etmesi olaya egzotik bir boyut katmıştır.

İsrail aradaki coğrafi uzaklığa rağmen bir hava saldırısına yönelecek midir? Yoksa bu tehlikeli operasyonu yapmak için en büyük müttefiki ABD'yi mi ikna etmeye çalışacaktır? İran'la İsrail arasında yer alan Suriye, Lübnan, Ürdün, S.Arabistan, Irak ve Türkiye gibi hepsi Müslüman nüfusun yaşadığı ülkelerin İsrail'e böyle bir hava operasyonu için hava sahalarını açmaları mümkün müdür? Eğer böyle bir saldırı söz konusu olursa İran'ın buna karşı misillemesi nerede ve nasıl olacaktır. Bunlar şu an için belirsizliğini koruyan konulardır.

4.7.1.4. Hindistan

Hindistan, Asya'nın alt kıtasında 1 milyarı aşkın nüfusu, büyüyen ekonomisi ve köklü kültürüyle önemli bir güçtür. Hindistan'ın dış politikasında da doğaldır ki en belirleyici unsur onun jeopolitik konumudur. Hindistan, Jammu Keşmir nedeniyle 3 kez savaştığı komşusu Pakistan'ın çevresindeki bir ülke olarak İran'la doğal bir müttefiktir. Nitekim Hindistan, Pakistan'a karşı yakın tarihte İran'la bir stratejik yakınlaşma içine girmiştir²⁸¹. Ayrıca İran büyük bir doğalgaz ihracatçısı olarak Hindistan'ın büyüyen ekonomisinin enerji ihtiyacını karşılayacak ideal bir kaynaktır. İran-Pakistan-Hindistan boru hattı projesi son yıllarda gündemdedir²⁸².

²⁸¹ "Intelligence Brief: U.S.-India Nuclear Deal", http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=452&language_id=1 [20.11.2007].

²⁸² Noam Chomsky, "Hint Amerika Antlaşmasına Taş Koymalı", www.zmag.org/Turkey/nc09102007.htm [20.11.2007]

Hindistan'ın ilişkilerinde sorunlar yaşadığı hatta 1962'de yaşadığı komşusu Çin'le olan ilişkileri düşünüldüğünde, bu gücü dengelemek için ABD'yle olan stratejik ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. ABD açısından bakıldığında, Hindistan Asya'da yükselen bir güç olan Çin'i dengelemenin bir aracıdır²⁸³.

ABD Hindistan'a enerji ihtiyacı için 'sivil amaçlı nükleer işbirliği' önermiş ve 18 Temmuz 2005'de ABD'yle söz konusu antlaşma imzalanmıştır²⁸⁴. Ancak ABD, İran'ı tecrit etme politikası doğrultusunda Hindistan'a İran'la ilişkilerini gözden geçirmesi için baskı yapmaktadır. Buysa, Hindistan'ın izlediği dış politikayı güçleştirmekte, ülkeyi bir tercihe zorlamaktadır²⁸⁵. Hindistan bilindiği gibi NSYÖA'nı imzalamayı reddettiği halde fiilen bir nükleer güç olmuştur. Nükleer güç sahibi olan 6. ülkedir. Gerekçesi de, "Çin gibi bir diktatörlük nükleer silahlara sahip olabilirken dünyanın en kalabalık demokrasisi olan Hindistan'ın bu haktan mahrum bırakılmasının kabul edilemeyeceği" argümanıydı²⁸⁶.

ABD'nin Avrasya politikası gereğince Hindistan'ı Çin ve Rusya'ya karşı yanına çekmek taktiği güttüğü ve bunun için nükleer işbirliği "havaç"unu kullandığı gözlemlenmektedir. Ancak bu işbirliğinin hukuki boyutu son derece tartışmalıdır. Çünkü NSYÖA antlaşmaya taraf olan devletlere antlaşmaya taraf olmayan devletlere nükleer teknoloji transferinden men

²⁸³ "Intelligence Brief: U.S...",

²⁸⁴ Cavid Veliev, "Hindistan Sırat Köprüsünde", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=603&savfa=23> [20.11.2007].

²⁸⁵ SiddarthVaradarajan, "India, Iran and the Nuclear Challenge/India Sides with the U.S. in the Illegal Pressure on Iran", <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=VAR20060116&articleId=1729> [21.11.2007].

²⁸⁶ İlter Türkmen, "Nükleer Kulübe Yeni Bir Ülke Daha mı Katılıyor?", <http://www.hurriyet.com.tr/vazarlar/4981965.asp?vazarid=23&gid=61> [21.11.2007].

etmektedir²⁸⁷. Bu durumda ABD hayati stratejik çıkarları uğruna uluslararası hukuku ihlal etmiş olmaktadır. Bu davranışysa NSYÖA'na taraf olduğu halde nükleer teknoloji den mahrum etmeye çalıştığı İran'a karşı olan politikasıyla karşılaştırıldığında tam bir çifte standarttır²⁸⁸. Bu olgu, dünyadaki tarafsız gözlemciler tarafından da fark edilmekte ve ABD'nin inandırıcılığına, 'yumuşak gücüne' ve son tahlilde dünyaya liderlik etme iddiasına zarar vermektedir.

4.7.2. Uluslararası Güçler

4.7.2.1. ABD

ABD'nin Orta Doğu bölgesine ilgi duymaya başlamasının geçmişi II. Dünya Savaşı'nın ertesine dek uzanır. Bu dönemde ABD'nin Orta Doğu politikası iki ana esasa dayanıyordu. Birincisi, bölgeye olası bir Sovyet yayılmasının önüne geçmek, ikincisi yeni kurulmuş olan İsrail devletinin güvenliğini garanti altına almaktır. Zaman içinde, bölgeden petrol arzının Batı pazarlarına düzenli akışını sağlamak da önemli bir Amerikan amacı haline gelmiştir.

Soğuk Savaş döneminde İran ABD'nin yakın bir müttefikiydi ve Sovyetler Birliği'nin güneyden çevrelenmesinde anahtar ülkelerden biriydi. Bu ilişki şekli 1979'daki devrimle son bulmuş, iktidara gelen İslami rejim ABD'yi 'Büyük Şeytan' olarak algılamaya başlamış ve İran bölgede ABD'nin kararlı bir düşmanı olmuştur. ABD-İran ilişkilerini zehirleyen olay hiç şüphesiz 'rehineler krizi' adı verilen olaydır. Olay 4 Kasım 1979'da İranlı öğrencilerin Tahran'daki ABD Büyükelçi-

²⁸⁷ Bkz. Ek 1.

²⁸⁸ Türkmen, age.

liği'nde 63 kişiyi rehin almasıyla başlamıştı²⁸⁹. Rehineleri kurtarmak için yapılan ABD operasyonu sonuç vermemiş, nihayet 20 Ocak 1981'de İran elindeki 52 Amerikalı rehineyi 444 gün sonra serbest bırakmıştır²⁹⁰. Ayrıca, devrimci rejimin her fırsatta ABD'yi lanetlemesi, 'Amerika'ya ölüm!' sloganları devrimin sembolü haline gelmiştir.

ABD günümüzde İran'ın nükleer programını bir diplomatik sorun haline getiriyorsa bunun nedeni sözü edilen arka plandaki çeyrek yüzyılı aşan karşılıklı düşmanlık ilişkisidir.

ABD'nin 11 Eylül 2001 miladı sonrasında, Orta Doğu'ya yönelik ilgisinin artması da İran'ın giderek hızlanan nükleer programıyla çakışmıştır. ABD güvenlik çevrelerinde, nükleer silahların da kullanılabileceği bir terör saldırısı olasılığının masaya yatırıldığı bir konjonktürde İran'ın nükleer teknolojiyi elde etme yolunda mesafe kat etmesi soru işaretlerini gündeme getirmiştir. İran'ın Hizbullah gibi terör örgütlerine cömert maddi desteği²⁹¹ yanı sıra silah yardımı da yapmasıyla nükleer hırsları arasında bağlantı kurulmuştur. İran rejiminin teokratik doğası düşünülerek, İran'ın nükleer bir güç olması durumunda demokratik devletlerin uyduğu nükleer silahları yalnızca caydırıcılık unsuru olarak kullanma normuna ne kadar uyacağı, İran devlet davranışının ne ölçüde rasyonel olduğu tartışması çeşitli çevrelerde tartışılmaktadır²⁹². İran'ın nükleer bir güç olması durumunda Orta Doğu'da Kafkasya'da, Orta Asya'da ağırlığını ciddi ölçüde arttı-

²⁸⁹ Zbigniew Brzezinsky ve Robert M. Gates, *İran'ın Zamanı Geldi*, 1. baskı, (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2006), 95.

²⁹⁰ Brzezinsky ve Gates, *age*, 95.

²⁹¹ Brzezinsky ve Gates, *age*, 57.

²⁹² Bu konuda ilginç bir münazara için Bkz. Scott Sagan, Kenneth Waltz ve Richard K. Betts, "A Nuclear Iran, Promoting Stability or Courting Disaster", http://www.ifpa.org/pdf/Iran_102307/Nuclear_Iran_Promoting_Stability_or_Courting_Disaster.pdf [25.02.2008].

racağı gerçeği de Amerikan yönetimlerini düşündürmeye başlamıştır.

ABD’de günümüzde Savunma Bakanı olan Robert Gates ve ABD devletinin en önemli stratejistlerinden Zbigniew Brzezinsky’nin eşbaşkanlığında hazırlanan rapor ABD’nin İran algılamasını aydınlatması açısından önemlidir:

“Bugüne kadar ABD’nin Ortadoğu’da çözilemeyen siyasi sorunu, komşularındaki değişikliği garip bir şekilde kabul etmeyen İran’dır. Çağdaşlaşmakta olan bir krallığı, Washington’la yakın müttefikliğini lağvederek radikal bir devlete dönüştüren devrimden yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra, ABD İran ilişkileri geçmişin mirası ve günümüzü son derece gerçek anlaşmazlıkları arasında kapana kısılmış durumdadır. Bu anlaşmazlıklar çoğunlukla İran’ın açıkça gösterdiği nükleer silah gücü elde etme çabaları ve Filistin İsrail çatışmasını da içeren çeşitli bölgesel çatışmalara katılan militan gruplara vermekte olduğu destekle ilgilidir. Ancak, ABD’nin İran’la ilgili çıkarları her ne kadar önemli olsalar da bu anlaşmazlıklar ötesinde, Ortadoğu’da demokrasi ve refahın teşvik edilmesini ve İran Körfezi’nden istikrarlı petrol akışını temin etmeyi içermektedir²⁹³.

Bu alıntıdan da görüldüğü gibi, İran’ın nükleer programı, petrol akışının güvence altına alınması ve İsrail’in güvenliğinin sağlanmasıyla bağ kurularak değerlendirilmiştir. Rapor-da:

“...İran bugün Kuzey Kore gibi haydut devletler tarafından yürütülen büyük çaplı itaatsizlik ve yalnızcılık lüksüne sahip olamaz. Aynı şekilde İran’ın komşularıyla ve *global siyasi ve finansal düzenle doğal olarak var*

²⁹³ Brzezinsky ve Gates, *age*, 25.

olan bağı, ABD'nin herhangi bir tam bir izolasyon veya basit bir ilgisizlik politikasının etkisini sınırlamaktadır.”²⁹⁴

Burada ‘global siyasi ve finansal düzenle doğal olarak var olan bağ’ ifadesini biraz açmak gerekmektedir. Metinde kapalı olarak ima edilen İran’ın zengin hidrokarbon rezervleri ve onun ABD için taşıdığı jeo-politik ve jeo-ekonomik önemdir. İran 90 milyar varille dünya petrol toplamının %7’sini 22.99 trilyon metreküple de dünya kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin % 15’ini elinde bulundurmaktadır²⁹⁵. İran OPEC içinde de önde gelen oyunculardan biridir.

ABD’nin dünya-sistemindeki hegemonyasını sürdürme araçlarından biri de hiç kuşkusuz ulusal para birimi olan doların dünyada rezerv para birimi²⁹⁶ olma özelliğidir. ABD, Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra, ABD hazinesi altın karşılığı olmasa bile karşılıksız dolar basabilmekte ve bununla ikiz açıklarını finanse edebilmekteydi. Ancak, bu durum dünyada stratejik bir meta olan petrolün uluslararası ticaretinin dolar cinsinden yapılmasıyla yakından ilişkileridir. Petrol ithalatçısı ülkeler petrol ihraç eden ülkelere satın almak için merkez bankalarında büyük dolar rezervleri tutmaktalar. Buysa, ABD hazinesine karşılıksız kredi açmakla eşdeğerdir.

Son zamanlarda İran dolar yerine avro ile işlem yapan bir petrol borsası kurma tasarısı²⁹⁷ ve Venezuela ile İran liderle-

²⁹⁴ Brzezinsky ve Gates, *age*, 26. (İtalikler bana ait, E. İ.)

²⁹⁵ Brzezinsky ve Gates, *age*, 108

²⁹⁶ Rezerv para kavramı ile ilgili açıklayıcı makaleler için Bkz:

Taner Berksoy, “Doların Hâkimiyeti”, *Radikal*, 13 Ekim 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=235580> [30.11.2007]

Taner Berksoy, “Dolar ve Hâkim Para Sorunu”, *Radikal*, 6 Ekim 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=234956> [30.11.2007]

²⁹⁷ Bülent Gökay, Paul Rogers, *Irak İran ve Petrodoların Sonu*, çev. Gamze Erbil (İstanbul: Versus Yayınları, 2006), 39.

rinin ‘dolar imparatorluğu’ hakkındaki dikkat çekici açıklamaları²⁹⁸bu gerçeğin bütün aktörlerce anlaşıldığının ve uluslararası ilişkilerde stratejik bir kart olarak kullanılmaya başlanılmasının işareti olarak yorumlanabilir.

Unutulmaması gereken bir diğer ilginç nokta da devrik Irak diktatörü Saddam Hüseyin’in Irak’ının 2003’deki işgalden önce ülkesinin petrol satışlarını avro ile yapma kararını açıklaması ve sürecin sonunda yaşanan işgaldir. Doğaldır ki Irak’ın işgali tek bir nedene indirgenemez ama işgal kararında bu etken de rol oynamış olmalıdır. İşin ilginç işgalden sonra kurulan yönetim Hüseyin’in bu kararını geri almış ve dolar düzenine geri dönmüştür²⁹⁹.

Konumuz açısından bakıldığında, İran’ın nükleer güç olması durumunda bu tür ekonomik-stratejik kartlarını oynama imkânının artacağı kesindir. İran’ı sık sık köktendencilik ve insan hakları ihlalleri konusunda eleştiren ABD yönetimlerinin, bölgede daha şeriatçı bir rejimle yönetilen Suudi Arabistan’a gelince hiçbir eleştiride bulunmaması dikkati çeken bir noktadır. Zira Suudi Arabistan petro-dolar siyasetinde ABD’nin yakın bir müttefikidir³⁰⁰.

Kısacası İran, ABD açısından asla kendi başına bırakılamayacak denli önemli bir ülkedir. Petrol kaynaklarının kıtlaştığı, petrol fiyatlarının tarihi rekorlar kırdığı, ABD dolarının istik-

²⁹⁸ “Dolar İmparatorluğu Çöküyor, Sıra ABD’de”, *Radikal*, 20 Kasım 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=239357> [1.12.2007].

²⁹⁹ Gökay ve Rogers, *age*, 35.

³⁰⁰ “1972-74 arası ABD yönetimi Suudi Arabistan’la bir dizi anlaşma imzaladı. Henry Kissenger’in kişisel girişimi ve ABD devlet başkanının onayıyla gerçekleşen ve ‘ABD Suudi Arabistan Ortak Ekonomik Komisyonu Anlaşmaları’ adı altında bilinen anlaşmalara göre ABD Suudi Hanedanının iktidarına askeri yardım ve teknik destek sağlayacak, buna karşılık Suudi Yönetimi kendi ürettiği petrolü sadece ABD doları üzerinden satacaktı.” Gökay ve Rogers, *age*, 29.

rarlı bir düşüş trendinde olduğu bir tarihsel dönemde İran'ın nükleer güç olarak bölgesinde ağırlığını artırması ABD için önlenmesi gerek bir durumdur.

Ancak yapılan stratejik senaryo analizleri, İran'ın, eğer tercih ederse, bir nükleer güç olmasının uzun vadede önlenemeyeceği yolundadır. Zira İran nükleer teknolojide belli bir eşiği geçmiş, sanayi ölçeğinde uranyum zenginleştirme işlemini başarmıştır. Nükleer tesislerinin çoğunun yeri tam olarak bilinmemekte, bilinen tesisler ise yeraltında inşa edilerek korumaya alınmıştır. İran'a karşı ABD'nin yapacağı olası bir hava operasyonun başarı şansı kuşkuludur³⁰¹. Ayrıca uluslararası normlara göre kuvvet kullanma yetkisini meşrulaştıran odağın BM Güvenlik Konseyi olduğu ancak bu konseyde kararların oybirliği ile alındığı, Rusya ve Çin gibi ülkelerin sorunun barışçı yollarla çözümünden yana olduğu ve veto kullanacakları düşünüldüğünde Güvenlik Konseyi'nden değil bir operasyon kararı, esaslı bir yaptırım kararı bile çıkmayaacağı kesin gibidir. Her şeye rağmen, ABD tek taraflı olarak böyle bir müdahalede bulunursa bunun çok daha başka siyasi-ekonomik-tarihsel yansımaları olacaktır. Şöyle ki, 2001 yılından bu yana 3. kez bir İslam ülkesine saldırma durumunda olacak olan ABD bu durumu özellikle İslam coğrafyasında izah edemeyecektir. 'Terörle Savaş' projesinin de bundan zarar göreceği kuşkusuzdur. Ayrıca, dünyada 'uygarlıklar arası çatışma' senaryolarının gündeme getirilmek istendiği bir tarihsel dönemde, bu olay Batı ile İslam dünyası arasında gerilimleri had safhaya çıkaracaktır.

³⁰¹ Bütün bunlara ek olarak İran'ın hava sahasının korumasını güçlendirmek amacıyla Rusya Federasyonu'ndan S-300 füzeleri alacağı iddiaları da dile getirilmiştir. Bu konuda bkz.; Doug Richardson, "Iran May Have Lined up S-300 SAM Systems", *Jane's*, http://www.janes.com/news/defence/imr/jmr080109_1_n.shtml [8.04.2008].

Tüm bu nedenlerden ötürü, her ne kadar 'tüm seçenekler masada' yaklaşımı içinde görünse de ABD şu anda kuvvet gösterisi yoluyla yapılan bir 'zorlayıcı diplomasi' yaklaşımını tercih eder görünmektedir. Körfez bölgesinde yapılan yığınak da bunun bir unsuru olarak algılanmaktadır.

Buna ek olarak, saldırıya uğraması durumunda İran'ın da elinde kozlar vardır: Lübnan Hizbullah'ını saatler içerisinde İsrail'e karşı harekete geçirme yeteneğinin yanı sıra, Irak'taki Şii partileri/milis güçleri aracılığıyla zorlukla sağlanan istikrarı bir günde bozma yeteneğine de sahip olduğu görülmektedir. Aynı şey, Afganistan'daki durum içinde söylenebilir. Her şeyden önce de, dünya petrol sevkiyatının %40'ın geçtiği Hürmüz Boğazı'nda kurabileceği bir ablukanın bile dünya petrol fiyatlarını katlamaya yeterli olduğu uzmanlar tarafından dile getirilmektedir. Zaten çok yüksek seyreden petrol fiyatlarının böyle bir durumda 2-3 misline çıkması doğal karşılanmalıdır. Böyle bu durumun dünya ekonomisini felç etmesi olasılığı, kuşkusuz ABD yönetiminin beyinlerini İran'a karşı ihtiyatlı olmaya sevk etmektedir.

4.7.2.2. Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu'nun İran'ın nükleer programına ilişkin politikası gerek kısa vadeli Rus ticari çıkarlarına gerekse de uzun vadeli Rus jeopolitik çıkarlarına ve Rusya'nın dünyada oynamak istediği role endekslidir.

Doğaldır ki, Rusya Federasyonu, güney sınırlarında nükleer güç olmuş ve balistik füzelerle donanmış bir İran görmek istememektedir. Eylül 2003'de Başkan Vladimir Putin'le yapılan mülakatta Rusya Devlet Başkanı, Rusya'nın NSYÖA'nın imzacısı ve antlaşmanın uygulanmasının en aktif takipçisi olduğunu ve Rus ulusal çıkarları açısından güneyde yeni bir

nükleer gücün ortaya çıkmasının istenilir bir durum olmadığını söylemiştir³⁰². Fakat Rusya Federasyonu için İran aynı zamanda Batılı firmaların kolayca iş yapamadığı cazip ve korunmuş bir pazardır. Putin, yine 2003’de verdiği bir mülakat-
ta,

“İran bizim komşumuz ve geleneksel ortağımızdır. İki ülke arasında sistemik ve yüksek düzeyde ilişkiler bulunmaktadır. Biz İran’daki pozisyonumuzu kaybetmek istemeyiz. Biliyoruz ki, bazı Batı Avrupalı ülkeler İran’a nükleer donanım satmak için İran’la temasta bulunuyorlar. İran’ın nükleer silah üretimi bahane edilerek Rus firmalarının İran pazarından dışlanmasına şiddetle muhalefet edeceğiz,”³⁰³ demiştir.

Rusya Federasyonu, 90’lı yıllardan bu yana İran’ın nükleer teknoloji konusundaki başlıca tedarikçisidir. İran-İrak savaşında büyük hasar gören ve İran’ın her ne pahasına olursa olsun tamamlamak istediği Buşehr nükleer santralini tamamlama işini 1995’de imzalanan bir antlaşma³⁰⁴ ile Rus firmaları yükümlenmiştir³⁰⁵. Görüldüğü gibi Rusya, İran nükleer programının ‘olmazsa olmazı’ durumundadır. Ancak Rusya’nın İran’a verdiği destek teknik alanla sınırlı kalmamaktadır. Rusya Federasyonu, İran’ın barışçıl nükleer enerji geliştirmesinin haklı ve meşru olduğunu kabul eden tek uluslararası aktör olmasının yanında İran’ın tezlerini uluslararası forumlarda savunmaktadır³⁰⁶. Bu destek, Rusya Federasyonu’nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Daimi Üye-

³⁰² Bülent Aras ve Fatih Özbay, “Dances With the Wolves: Russia, Iran and the Nuclear Issue”, *Middle East Policy*, VOL. XIII, NO. 4, winter 2006, 134.

³⁰³ Aras ve Özbay, *age*, 135.

³⁰⁴ Rus-İran Nükleer İşbirliği Antlaşması için Bkz. Ek 3.

³⁰⁵ Michael Jasinski, “Russia’s Nuclear and Missile Technology Assistance to İran”, <http://cns.miis.edu/research/iran/rusnuc.htm> [10.12.2007].

³⁰⁶ Aras ve Özbay, *age*, 145.

si olarak veto sahibi olduğu düşünüldüğünde İran için hayati önemdedir. İran açısından bakıldığında, Rusya Federasyonu ABD'nin İran karşıtı politikalarına bir karşı ağırlık oluşturmakta buysa İran'ın diplomatik manevra alanını genişletmektedir.

Rusya Federasyonu ise İran'ın nükleer krizini, ABD tektarafilılığına ve "tek kutuplu dünya düzeni"ne meydan okumak için bir fırsat olarak görmekte³⁰⁷ ve Rusya kendini küresel meselelerden sorumlu bir uluslararası aktör olarak konumlandırmaktadır.

4.7.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin Halk Cumhuriyeti'nin İran nükleer krizindeki tutumunu değerlendirmek için Çin'in günümüzdeki ulusal çıkarlarına bakmak gerekir. Bilindiği gibi Çin 1978'de dünyaya açılmaya karar verdiğinden bu yana ekonomisi sürekli büyüyen bir ülkedir. Hatta bu büyüme oranları bazı yıllar çift haneli rakamlara ulaşmaktadır. Doğaldır ki böyle bir büyüme temposu Çin'in Orta Doğu enerji kaynaklarına olan ilgisini artırmıştır. 1993 yılında Çin tarihinde ilk defa bir petrol ihracatçısı ülke durumuna gelmişti³⁰⁸. 2004 yılında Çin 122,7 milyon ton ham petrol ithal etmiş ve Japonya'yı geçerek dünyanın ikinci en büyük petrol tüketicisi haline gelmiştir³⁰⁹. Orta Doğu, Çin'in ham petrol ihtiyacının yarısını karşıladığı bir bölge olmuş, İran ise Çin'in petrol ithalatının % 13,6'sını karşılamıştır³¹⁰. Ekim 2004'de Çin, İran'la bir Antlaşma Muhtırası imzalamıştır. Bu muhtırayla Çin'in ikinci büyük petrol devi

³⁰⁷ Aras ve Özbay, *age*, 144.

³⁰⁸ Dingli Shen, "Iran's Nuclear Ambitions Test China's Wisdom", http://www.twq.com/06spring/docs/06spring_shen.pdf[25.02.2008].

³⁰⁹ Shen, *age*, 60.

³¹⁰ Shen, *age*, 60.

Sinopec, İran'ın Yaderevan petrol sahasını işletme imtiyazını almış, ayrıca Çin gelecek 25 yıl boyunca İran'dan 10 milyon ton sıvılaştırılmış doğal gaz almayı taahhüt etmiştir³¹¹. Çin ve İran arasındaki bu ve benzeri antlaşmaların toplam ticari değerinin 70 milyar \$ gibi bir rakam olduğu belirtilmektedir³¹². Ayrıca, enerji alanı dışında Çin-İran ikili ticaret hacmi 2004 itibarıyla 7 milyar \$'a yakındır.

Kısacası, Çin ekonomik büyümesinin ve bunun sonucu olarak da uluslararası bir güç olmasının itici gücü olan enerji alanında İran'a bağımlıdır. Çin'in İran'ın nükleer programına olan bakışında bu bağımlılığın oldukça önemli bir payı vardır. Çin, İran'ın nükleer programını barışçıl sınırlar içerisinde kalmak kaydıyla desteklemektedir. Çin Dışişleri bakanı Yang Jiechi, Kasım 2007'de Kabil'de yaptığı bir açıklamada; "Çin, İran'ın nükleer enerjiyi barışçıl amaçlarla kullanmasına hakkı olduğuna inanmaktadır. Aynı zamanda, biz uluslararası nükleer silahların yayılmasının önlenmesi rejiminin korunması gerektiğinin de altını çiziyoruz,"³¹³ diyerek Çin'in bu konudaki politikasını açıklamıştır.

Doğaldır ki, Çin'in ulusal çıkar formülasyonunda başka etkenler de etkili olmaktadır. Örneğin, öteki büyük güçlerle istikrarlı ve işbirliğine dönük ilişkiler geliştirmek, komşular ve yakındaki devletlerle barışçıl ilişkiler geliştirmek bunlardan bazılarıdır³¹⁴.

Çin'in İran nükleer meselesinde bakışını biçimlendiren beş ana faktör vardır. Bunlar, İran'ın barışçıl bir nükleer programa hakkı olduğunu teslim etmek, nükleer silahların yayılma-

³¹¹ Shen, *age*, 61.

³¹² Shen, *age*, 61.

³¹³ "Iran Has Right to Peaceful Nuclear Energy Use: China", [http://afp.google.com/article/ALeqM5j0p3biK9aIVyCwC8N-QUY00t4VHQ\[11.12.2007\]](http://afp.google.com/article/ALeqM5j0p3biK9aIVyCwC8N-QUY00t4VHQ[11.12.2007]).

³¹⁴ Shen, *age*, 56.

sının önlenmesi rejimini korumak, İran'la ikili ve enerji işbirliğinin sürdürmek, ABD ile olan ilişkileri korumak ve Çin'in uluslararası imajını güçlendirmektir³¹⁵.

Kolaylıkla fark edileceği gibi bu faktörler birbiriyle çatışabilecek durumdadır. Özellikle Çin-İran ilişkileri ile Çin-ABD ilişkilerini birbirlerine zarar vermeyecek şekilde dengelemek, Çin'in politikasındaki başlıca kaygıdır. Çin'in başlıca endişesi, nükleer meselenin UAEA'nın bünyesinde Viyana'da çözümlenip konunun BM Güvenlik Konseyi'ne yani New York'a gelmemesidir³¹⁶. Zira konu Güvenlik Konseyi'ne geldiği takdirde, Çin, Konsey'in daimi üyesi olarak oy kullanmak durumunda kalacak, başka bir deyişle kartlarını açmak durumunda kalacaktır. Bu durumda, Çin çözülmesi güç bir açmazla karşı karşıya gelecek, eğer yaptırımları desteklerse İran'la olan enerji işbirliği tehlikeye girecek, eğer veto kullanırsa ABD'yle olan ilişkileri soğuyacak, yok eğer çekimser kalırsa Çin'in dünya sahnesindeki küresel aktör imajı zarar görecektir³¹⁷. Kısacası, Çin'in İran nükleer meselesindeki pozisyonu, çelişik ulusal ve uluslararası çıkar hesaplarını dengelemeye çalışarak ulusal çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktır.

4.7.2.4. Avrupa Birliği

AB'nin son yıllarda küresel siyaset sahnesinde yer almak için çaba gösterdiği ve ortak bir dış ve savunma politikası oluşturmak için faaliyetlerde bulunduğu gözlemlenmektedir. Hiç şüphesiz, dünya siyasetinin gündemine oturan İran nükleer

³¹⁵ Shen, *age*, 56.

³¹⁶ Shen, *age*, 63.

³¹⁷ Shen, *age*, 63.

krizinde AB'nin oynadığı ve oynamak istediği roller bulunmaktadır.

Her şeyden önce, genişleme sürecindeki AB açısından, Türkiye'nin olası bir üyeliğiyle beraber, İran'ın AB'nin bir sınır komşusu haline geleceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, İran'ın zengin hidro-karbon kaynakları da enerji fakiri olan Avrupa'nın ilgisini çekmektedir.

AB, 1990'ların ortalarından başlayarak İran'ı diyaloga sokmanın yollarını aramış ve İran rejiminin Batı'ya karşı olan tutumunda tedrici bir düzelme ummuştur³¹⁸. AB'nin İran'daki çıkarları hem ticari hem de stratejiktir. Avrupalılar İran gazına ve petrolüne bağımlıdır; İran'da hatırı sayılır ticari çıkarlara sahiptir ve Irak ile Afganistan'daki istikrarsızlıklar düşünüldüğünde İran'ın uluslararası sistemle bütünleştirilmesi Avrupa için taşıdığı önem açıktır³¹⁹.

Britanya, Almanya ve Fransa'dan oluşan AB üçlüsünün Ekim 2003'de başlattığı diplomatik girişim, AB'nin stratejik meselelerdeki atılgan tutumunun bir sembolü olmuştur³²⁰. AB üçlüsünün İran'a yönelik politikasında göze çarpan önemli bir nokta, ABD'nin aksine İran'a karşı askeri güç kullanımı seçeneğini kategorik olarak dışlamasıdır³²¹. Zaten AB'nin "sert güç" eksikliği ve bir strateji olarak "yumuşak güç"ü tercih ettiği bilinen bir gerçektir; belki de bu nedenle İran'a uygulanan baskı sürecinde birbirlerini tamamlamaktadırlar. Şöyle ki, ABD "kötü polis" rolünü oynarken AB "iyi polis" rolünü

³¹⁸ Walter Posch, "Dialogue with Iran, The EU Way out of the Impasse", www.iss.europa.eu/new/analysis/analy151.html [31.12.2007].

³¹⁹ Sara Kutchesfahani, "Iran's Nuclear Challenge and European Diplomacy", http://www.epc.eu/TEWN/pdf/89544050_IranIP.pdf [31.12.2007].

³²⁰ Kutchesfahani, *age*.

³²¹ Kutchesfahani, *age*.

oynamakta³²² ve İran'ı uzlaşma zeminine getirilmeye çalışılmaktadır. ABD yönetimi "bütün seçeneklerin masada" olduğunu yinelerken AB açısından müzakere edilmiş bir antlaşmadan başka rasyonel bir seçenek bulunmamaktadır³²³. AB Üçlüsü'nün diğer bir amacı da Tahran ve uluslararası toplum ve bilhassa Tahran ve Washington arasında bir güven ilişkisi oluşturmaya çalışmaktır³²⁴.

AB, İran'la 1993 yılında özellikle "Salman Rüşdi Olayı"nın ardından bir eleştirel diyalog hamlesi yapmıştır³²⁵. Buna göre, AB İran'la bir ticaret ve işbirliği antlaşmasına girecek ama karşılığında İran, ülkesinde demokrasi, insan hakları konusunda adımlar atacak, terör örgütleriyle ilişkisini kesip kitle imha silahı geliştirme hırslarından vazgeçecektir³²⁶.

Unutulmaması gereken bir noktada, AB'nin İran'ın en büyük ticari ortağı olduğudur.

2002 yılında İran'ın gizli nükleer çalışmalarının açığa çıkmasıyla beraber AB'nin İran'la ilişkilerini belirleyen en önemli faktör "nükleer sorun" olmuştur. Ekim 2003'de AB üçlüsünü temsil eden Dominique de Villepin, Joschka Fisher ve Jack Straw, İran müzakerecisi Hasan Ruhani ile bir antlaşmaya varmış, bu antlaşmaya göre İran UAEA ile tam işbirliği yapmayı ve uranyum zenginleştirme çalışmalarını askıya almayı kabul etmiştir³²⁷. Karşılığındaysa, AB İran'ı BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etmekten vazgeçmiştir. Fakat bu antlaşma İran tarafından bozulmuştur. Bunun üzerine, AB ile İran ara-

³²² Bruno Dupre, "Iran Nuclear Crisis: The Right Approach" <http://www.carnegieendowment.org/npp/publications/index.cfm?fa=view&id=19002> [31.12.2007].

³²³ Dupre, *age*.

³²⁴ Dupre, *age*.

³²⁵ Kutchesfahani, *age*, 16.

³²⁶ Kutchesfahani, *age*.

³²⁷ Kutchesfahani, *age*.

sında Kasım 2004’de yeniden bir antlaşmaya varılarak İran’ın uranyum zenginleştirme çalışmalarına bir son vermesi sağlanmıştır. Ancak bu antlaşma da 2005’de Mahmud Ahmedinecad cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle başlayan süreçte bozulmuştur.

AB’nin İran’a yönelik olarak uyguladığı politika zorlayıcı diplomasi olarak da ele alınabilir³²⁸ ancak şöyle ki tehdit unsuru olarak AB değil ABD öne çıkarılmıştır. Ancak son tahlilde nükleer silah sahibi AB üyelerinin varlığı, AB ile İran arasındaki motivasyon asimetrisi, AB’nin caydırıcı bir güç olarak algılanmaması ve birliğin zorlayıcı diplomasi alanında önceki performansının son derece düşük olması nedeniyle AB’nin girişimlerine şans tanınmamaktadır³²⁹.

Sonuç olarak, AB Üçlüsü’nün önderlik ettiği AB de İran nükleer krizinde önemli bir aktördür ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan Britanya ve Fransa’nın uluslararası güvenlik sorunlarına etkisi düşünüldüğünde, AB’nin de İran konusunda önemli bir söz sahibi olduğu söylenebilir.

4.7.3. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler “İran nükleer krizi”nde özgün bir rol oynamaktadır. Zira, uluslararası hukuka göre bir devlete ekonomik ve/veya askeri yaptırım uygulanmasına karar verecek olan mercii BM ve özellikle Güvenlik Konseyi’dir. Dolayısıyla, BM platformunda bu konuda büyük mücadelelerin verildiği gözlemlenmektedir. BM şemsiyesi altında özerk bir ku-

³²⁸ Tom Sauer, “Coercive Diplomacy Revisited: The Iranian Nuclear Weapons Crisis”, International Studies Association (ISA) 48th Annual Convention: Politics, Policy and Responsible Scholarship.

³²⁹ Sauer, *age*.

rum olarak 1957'de kurulan³³⁰ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı BM sistemi içinde sağladığı objektif, tarafsız ve bilimsel/teknik değerlendirmelerle krizin gidişatını yönlendirmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarını alırken değerlendirdiği raporlar Ajansın yönetim kurulunun hazırladığı raporlar olup çoğu zaman BM Güvenlik Konseyi'ni yönlendirmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin ise BM Şartı'nın 41. ve 42. maddeleri başta olmak üzere elinde birtakım yaptırım yetkileri mevcuttur. Ancak, İran konusunda, uluslararası aktörler arasındaki anlaşmazlıklar ve çıkar çatışmaları, kararların daimi üyelerin her birine veto hakkı veren Konsey'de oybirliğiyle alınması İran'a diplomatik kaldıraçlar ve imkânlar sağlamaktadır. Özellikle, stratejik ortağı Rusya Federasyonu'nun ve enerji alanında işbirliği yaptığı Çin'in desteğini arkasında hisseden İran, Batılı devletlere karşı güçler dengesini sağlama arayışındadır. Konsey ise, aldığı kararlarla İran'ı Ajans'la işbirliği yapmaya zorlamakta ve denetime almaya çalışmaktadır.

Bu noktada Ajans'ın 2002'den beri İran'da yaptığı denetimlerden elde ettiği sonuçlara değinilmelidir: Ajansın yönetim kurulu Eylül 2007'deki tespitinde, İran'ın deklare edilmiş nükleer materyalinin silah yapımı için saptırılmadığını teyit etmiştir³³¹. Ajansın raporuna göre İran tesislerini denetçilere açmış, deklare edilen nükleer maddeleri incelemelerine izin vermiş ve nükleer muhasebe raporlarını temin etmiştir³³². Fakat hala İran'ın programının doğası ve kapsamı konusun-

³³⁰ "Statement by IAEA Director General on New U.S. Intelligence Estimate on Iran", www.iaea.org/NewsCenter/PressReleases/2007/prn200722.html. [3.1.2008].

³³¹ "Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran", <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2007/gov2007-48.pdf>. [3.1.2008].

³³² "Implementation of the..."

da soru işaretlerinin de ortadan kalkmadığı da belirtilmektedir. Zira ajans deklare edilmemiş nükleer maddelerin ülkede bulunmadığından emin olmak istemektedir³³³. Bir diğer nokta da, İran'ın 2002'de ortaya çıkana kadar neden bazı nükleer tesislerini dünyadan gizlediğidir. Buysa, İran'ın nükleer programına gölge düşürmektedir. Yine ajansın 15 Kasım 2007 tarihli raporunda 1972-1995 arasındaki nükleer çalışmalara atfen, kurumun İran'ın o dönemdeki çalışmalarının niteliği hakkında hüküm verecek bilgiden mahrum olduğu belirtilmektedir³³⁴. Ajans 15 Kasım 2007 tarihli raporunun sonuç bildirgesinde, İran'ın 20 yıllık açıklanmamış nükleer çalışmaları da göz önünde bulundurularak, İran'a Ek Protokolü tam anlamıyla uygulayarak programının barışçıl amaçlı olduğuna dair güveni tekrardan sağlaması için çağrıda bulunulmakta ve her şeyden önce Güvenlik Konseyi'nin de şart koştuğu uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması istenmektedir³³⁵.

4.7.4. AGİT

İran'ın nükleer programının tartışıldığı uluslararası forumlardan biri de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatıdır. 2004'de AGİT'in yıllık konferansının katılanları, üye ülkeleri konvansiyonel olmayan tehditlere karşı uyarılmışlardır³³⁶. 23 Haziran 2004'de Viyana'da yapılan AGİT'in Yıllık Güvenlik

³³³ "Implementation of the..."

³³⁴ "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions 1737 (2006) and 1747(2007) in the Islamic Republic of Iran", <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/007/gov2007-58.pdf> [3.1.2008].

³³⁵ "Implementation of the NPT...",

³³⁶ "AGİT Uluslarına Konvansiyonel Olmayan Tehditlere Dikkat Çağrısı", <http://www.balkantimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2004/06/040624-SVETLA-001> [26.01.2008].

Revizyon Konferansı'na da konuşan AGİT Dönem Başkanı ve Bulgaristan Dışişleri Bakanı Solomon Passy; "Asimetrik ve konvansiyonel olmayan tehditlerde artışa işaret eden son araştırmalar ışığında, kimyasal, biyolojik, radyolojik ve nükleer materyallerin oluşturduğu tehlikelere daha fazla dikkat etmeliyiz,"³³⁷ diyerek nükleer konunun AGİT'in de gündemine girdiğini vurgulamıştır. Yine AGİT bünyesinde yapılan bir toplantıda kitle imha silahlarının terör grupları tarafından kullanılması konusunda da ciddi bir risk olduğunu, bunun da kitle imha silahlarının yayılması meselesinin bugün uluslararası toplumun önündeki en ciddi güvenlik tehditlerinden biri olduğu vurgulanmıştır³³⁸.

4.7.5. NATO

NATO örgütü, Soğuk Savaş yılları boyunca güvenlik konseptini nükleer silahlar üzerine kurmuştur. Bu dönem boyunca, ittifak Doğu Bloku ülkelerinin askeri kapasitesini tehdit olarak algılamış ve buna uygun askeri yapılanmaya gitmiştir.

NATO'nun nükleer silahların yayılmasını önleme konusunda destekleme politikası ittifak ülkelerinin güvenlik amaçlarının gerçekleştirilmesinde önemli bir rol oynar³³⁹. KİS'lerin ve bunların fırlatma araçlarının yayılmasını önlemek ittifakın temel hedeflerinden biridir³⁴⁰. İttifak, NSYÖA'nı yer kürede nükleer yayılmanın önlenmesi konusunda mihenk taşı olarak

³³⁷ "AGİT Uluslarına Konvansiyonel...",

³³⁸ Lamberto Zannier, "A Possible Role For the OSCE in Addressing WMD Proliferation." http://www.osce.org/documents/sg/2003/10/4075_en.pdf [26.01.2008].

³³⁹ "Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (CSBM'LER), Denetim, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme, Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Seçenekleri Üzerinde Rapor", <http://www.nato.int/docu/other/tr/2000/p00-121tr.pdf> [26.01.2008].

³⁴⁰ "Güven ve Güvenlik...",

görmekte ve anlaşmanın dört ülke dışında evrensel kabul gördüğünü gözlemlemektedir. Ayrıca, NATO organları periyodik olarak NSYÖA Gözden Geçirme Konferansı ve BM Birinci Komitesi ve Silahsızlanma Konferansı gibi uluslararası forumlarda silahsızlanma uzmanlarıyla bir araya gelmekte ve kitle imha silahlarının yayılmasının uluslararası istikrara yaptığı etkiyi değerlendirmektedir³⁴¹.

NATO, Soğuk Savaş'ın bitmesine rağmen, nükleer silahların barışın korunması açısından şart olduğuna inanmakta ve ittifaka karşı girişilebilecek olası saldırıların caydırılmasını amaç edinmektedir. 1994'de NATO Dış İşleri Bakanları, "İttifak Kitle İmha Silahlarının Yayılması ile İlgili Politika Çerçevesi"ni yayınlamış³⁴² ve müttefik ülkelerin stratejisinin nükleer yayılmayı diplomatik yollarla önlemek olduğunu belirtmiştir. NATO, bünyesi içinde KİS'lerin yayılmasına karşı üst düzey komiteler oluşturmuştur: Bunlar, Silahların Yayılmasını Önlemede Politik Askeri Grup, Silahların Yayılmasını Önlemede Üst Düzeyli Savunma Grubu ve Silahların Yayılmasını Önleme Ortak Komitesi'dir³⁴³.

İttifak üyeleri, NSYÖA'na rağmen devletlerin neden nükleerleşmek istediklerini araştırmış ve sonuçta devletlerin yerel tehdit algılaması, bölgesel amaçlar ve global prestij nedeniyle nükleer seçeneğe yöneldiklerini saptamıştır³⁴⁴. Günümüz itibarıyla, bütün NATO devletleri NSYÖA'nın imzacısı durumundadır. ABD, Britanya ve Fransa sözleşme uyarınca nükleer silah sahibi devlet statüsündedir.

2006 yılına ait NATO Parlamenterler Asamblesi yıllık oturumunun alt komite üyesi ve raportörü Jerome Riviere(Fransa),

³⁴¹ "Güven ve Güvenlik...",

³⁴² "Güven ve Güvenlik...",

³⁴³ "Güven ve Güvenlik...",

³⁴⁴ "Güven ve Güvenlik...",

raporunda İran'ın nükleer politikasını anatomi masasına ya-tırmaktadır. Nükleer silahların “yanlış eller”e geçmesi teh-didinin ittifaka yönelik en büyük güvenlik meydan okuması olduğu, İran'ın nükleer politikasına yönelik birleşik ve açık-seçik bir strateji oluşturulmasının önemine değinilen rapor-da, Irak'taki trajik hataların tekrarlanmaması gerektiğinin de altı çizilmektedir³⁴⁵. İran'ın nükleer yakıt çevriminin her aşamasında teknik yetkinlik kazandığı vurgulanıp bu tekno-lojinin çift kullanımlı olması dolayısıyla barışçılığı konusun-da bir belirsizlik olduğu ifade edilmektedir³⁴⁶. Ayrıca, devrim muhafızları ordusunun nükleer programla çok içli dışlı ol-masının program üzerinde ekstra soru işaretleri uyandırdığı belirtilmektedir³⁴⁷. Raporun sonuç kısmında, saf teknik yete-nek olarak değerlendirildiğinde İran'ın nükleer güce ulaşma-ya sadece birkaç yıl uzakta olduğu iddia edilmekte ve İran'ın kendisini “sınırdan” veya “sanal” bir nükleer devlet olarak konumlandırmaya çalıştığı ifade edilmektedir³⁴⁸. Raporda, krizin çözülmesi sürecinin dünyadaki nükleer yayılma-nın önlenmesi rejimine çok büyük etkide bulunacağı vurgu-lanıp İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarını durdur-masının en uygun sonuç olacağı belirtilmektedir³⁴⁹.

Sonuç olarak, İran nükleer krizinde NATO'nun rolü olarak şunlar söylenebilir: Bütün uluslararası örgütler gibi NATO da kendisini kurmuş olan üye devletlerin çıkarlarını yansıtır. Eğer İran'a bir NATO müdahalesi söz konusu olacaksa, bu NATO'nun kendi özerk girişimiyle değil başta ABD ve Britanya olmak üzere etkili üyelerinin iradesiyle gerçekleş-ecektir.

³⁴⁵ Jerome Riviere, 178 STC 06 E – Nuclear Policy of Iran, NATO Parliamentary Assembly, www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=1005 [26.01.2008].

³⁴⁶ Riviere, *age*.

³⁴⁷ Riviere, *age*.

³⁴⁸ Riviere, *age*.

³⁴⁹ Riviere, *age*.

SONUÇ

Nükleer silahların yayılması insanlık için çok ciddi bir tehlike ve uluslararası sistem için de bir istikrarsızlık kaynağıdır. Bu bağlamda, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi çabaları önem kazanmaktadır. Son yıllarda tüm bu çabalara rağmen nükleer kulübü oluşturan ülkelerin dışındaki diğer ülkelerin de nükleerleşmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Özellikle yoğun güvensizlik algılayan ve uluslararası toplumla 'çözumsuz' sorunları olan ülkelerin nükleer silahlanma ile nükleer caydırıcılık kazanmak istedikleri bilinmektedir. Uluslararası ilişkiler kuramları, bir devlet için en önemli değerini ülkenin bekası olduğunu ve devletlerin kendi güvenliklerini ve bekalarını sağlamak için tedbirler aldıklarını öngörmektedir. Silahlanma politikaları bu bağlamda dikkat çekmektedir. Nükleer silahlanma politikaları ise silahlanmanın en üst aşaması olup, ancak sınırlı sayıda devletin ulaşabildiği bir imkândır. Nükleer silahlanma söz konusu devletin yer aldığı bölgede güç dengesizliklerine ve istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Sistemin zorlaması ile bölgede bir nükleer silahlanma yarışının başlaması da mümkün görülmektedir. Öte yandan nükleer silahların yayılması bir bütün olarak dünya devletler sistemini istikrarsızlığa sürükleyen bir gelişme olarak düşünülmektedir.

Güvensizlik/silahlanma döngüsünden bir çıkış yolu var mıdır? Realistlere göre devletlerüstü bir yasa koyucunun olmadığı anarşik günümüz dünyasında her devlet kendi güvenliği için "başının çaresine" bakmaktadır. İdealistler ise uluslararası toplumu bir arada tutan bir takım değerler ve normlar

olduğunu iddia ederken, uluslararası hukuka ve uluslararası örgütlere atıf yapmışlardır. Devletlerarası ihtilafların uluslararası hukuk yardımıyla uluslararası örgütler tarafından çözülebileceği konusunda olumlu düşünülmektedirler.

Günümüzde evrensel bir temsil kabiliyeti kazanmış en etkili uluslararası kurum Birleşmiş Milletlerdir. Ancak, dikkatle bakıldığında bu kurumun da uluslararası sistemin içinde bulunduğu güç dağılımındaki eşitsizlikleri bünyesinde barındıran bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Örneğin BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyeleri'nin hepsi nükleer devletlerdir. Ayrıca BM'nin, üyelerinin güvenliklerini korumada çoğu zaman yetersiz kaldığı ve küçük devletlerin haklarının bütüklerin insafına bırakıldığı gözlemlenmektedir. İşte tüm bu gerçekler orta-ölçekli devletleri nükleer caydırıcılık kazanmaya sevk eden faktörlerin başında gelmektedir.

Konumuz açısından düşünüldüğünde, İran'ın nükleerleşme çabalarını bu bağlamda düşünmek mümkündür. İran, uzun yıllardır dünyanın en güçlü devleti olan ABD ile sorunlar yaşamaktadır. 6 yıl önce komşusu Irak, ABD tarafından işgal edilmiştir. Öte yandan doğusundaki Afganistan'da da ABD güçleri bulunmaktadır. Hâlihazırda ABD yönetimi İran'a karşı "bütün seçeneklerin masada" olduğundan söz etmektedir. Ayrıca İran uluslararası toplumla sorunları olan "devrimci" bir İslami rejimle yönetilmektedir. Bu durum onu yıllardır uluslararası toplumdan izole etmiştir. Ayrıca enerji için kıyasıya rekabetin arttığı bir dünyada, İran hatırı sayılır hidro-karbon yataklarının sahibidir. Üstelik bölgedeki hasmı olan İsrail'in nükleer kapasitesi tüm dünyaca bilinmektedir. Tüm bu öznel koşullar dikkate alındığında İran'ın da nükleer caydırıcılığa ulaşmak istemesi hiç de şaşırtıcı değildir.

İran'ın nükleer bir güç haline gelmesi her şeyden önce İran'ın bölgede ve dünyada nüfuzunu ve ağırlığını arttıracaktır. Ay-

rica, Ortadoğu’da bir nükleer silahlanma yarışını hızlandıracaktır. İsrail’in de nükleer bir güç olduğu düşünüldüğünde, İran ile İsrail arasında bir “dehşet dengesi” oluşumu çok olasıdır. Esasına bakıldığında İran ve İsrail sınırdaş olmayan ve Ortadoğu bölgesinin iki ucunda yer alan iki bölge devletidir. Ancak 1979’daki İslam Devrimi’nden bu yana aralarında ideolojik, kültürel ve siyasal nedenlerden kaynaklanan bir düşmanlık ilişkisi sürdürülmekte, dahası İran İsrail’i devlet olarak tanımamaktadır. İran’ın nükleerleşmesi bu düşmanlığı pekiştirecek bir gelişme olarak ortaya çıkacaktır. İran liderliğinin İsrail’in Ortadoğu’daki saldırganlığına karşı zaman zaman zorlayıcı söylemiyle alevlenen İran nükleer krizi, İsrail’in “her ne pahasına olursa olsun” İran’ın nükleerleşmesinin önlenmesi politikasını benimsediğini açıklamasıyla tırmanmıştır. İran nükleer bir güç olduktan sonra İsrail, İran’a önleyici bir vuruş yapabilir mi? Bu soruya olumlu cevap vermek kanımızca olanaksızdır. Daha ziyade İsrail’in 2. vuruş gücünü pekiştirerek İran’a karşı güçlendirilmiş bir caydırıcılık pozisyonu alması beklenebilir. Öte yandan İran da NSYÖA çerçevesinde kalarak ve bir nükleer deneme yapmayarak “sınırdaki” bir nükleer güç olarak kendini konumlandırmayı seçebilir. Ya da nükleer gücü olduğu halde bu konuda şeffaf bir tutum izlemeyerek, tıpkı İsrail’in yıllar boyunca uyguladığı bir politikayı benimseyebilir. Bu bağlamda İran’ın benimseyebileceği nükleer doktrin de önem kazanmaktadır. İran nükleer güce asla ilk başvuran taraf olmayacağını deklar ederek sisteme bir tür istikrar getirebilir. Bu durumda İsrail’le İran arasında gerilimli ancak istikrarlı bir durum ortaya çıkacaktır.

Türkiye’nin, İran’ın nükleerleşmesine alacağı tavır da önemlidir. Türkiye tarihsel olarak nükleer tehditten NATO şemsiyesinden yararlanarak korunmuştur. Ancak, son dönemde Ortadoğu’da aktif bir dış politika izlemeye başlayan Türkiye,

İran'ın nükleerleşmesi karşısında sessiz kalabilir mi? Kanımızca Türkiye de nükleerleşme yoluna girerek geleneksel Türkiye-İran güç dengesinin korunmasına yönelik sürecin içine girebilir³⁵⁰. Ayrıca son zamanlarda gündeme gelen “füze kalkanı” projesi bağlamında Türkiye'nin de adının geçmesi, Türkiye'nin savunma amaçlı anti-balistik teknolojiye de ilgi duyduğunun bir işaretidir.

Öte yandan bölgedeki nükleerleşme furyası Arap ülkelerine de sıçramıştır. Örneğin Mısır, Rusya Federasyonu ile nükleer santral kurma projesini gündemine almıştır³⁵¹. Mısır'ı özellikle İran'la siyasi sorunları olan diğer Arap ülkelerinin takip etmesi de beklenebilir.

İran'ın nükleerleşmesinin bölgede yaratacağı istikrarsızlık bir bütün olarak dünya sisteminin istikrarsızlığını pekiştirecektir. Gelecekte İran, ABD'nin herhangi bir saldırısına maruz kalır ve güç kullanılarak silahsızlandırılmaya çalışılırsa, bölgede çok daha büyük insani trajediler ortaya çıkacak, hâlihazırda Irak'da sürüp giden kaotik durum İran'a yayılacak, üstelik dünyada “uygarlıklararası çatışma” senaryolarının dile getirildiği bir dönemde bu müdahale İslam dünyası tarafından yeni bir “Haçlı Seferi” olarak algılanabilecektir. Bugün; İran'ın nükleer programdan kendi isteğiyle vazgeçmesi en uygun çözüm gibi görünmekle birlikte, yukarıdaki öznel koşullar düşünüldüğünde ve İran'ın yıllardır bu konuya çok yoğun yatırım yaptığı da göz önüne alındığında, bunun zayıf bir olasılık olduğu farkedilecektir.

³⁵⁰ Nitekim Mersin Akkuyu'da kurulması tasarlanan santralin bu konuda bir ön hazırlık olarak da yorumlanabileceği açıktır.

Bkz. “Nükleer Santralin Adresi Akkuyu”, [http://www.radikal.com.tr/ haber.php?haberno=240175](http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=240175) [28.03.2008].

³⁵¹ “Mısır da Nükleer Enerjiye El Atıyor”, [http://www.radikal.com.tr/ haber.php?haberno=237313](http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=237313) [28.03.2008].

EKLER

EK 1

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (1.7.1968)

"İşbu Andlaşmayı akteden ve bundan böyle "Andlaşmaya Taraf" olarak anılacak Devletler, Nükleer, bir savaşın bütün insanlığı uğratabileceği yıkıntıyı ve böyle bir savaş tehlikesini önlemek için her türlü çabayı harcamayı ve halkların güvenliğini korumayı amaçlayan önlemlerin alınması gerektiğini göz önünde tutarak,

Nükleer silahların yayılmasının nükleer savaş tehlikesini ciddi biçimde arttıracığına inanarak, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun nükleer silahların daha fazla yayılmasının önlenmesi konusunda bir anlaşma akdi için çağrıda bulunan kararlarına uygun olarak, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın güvenlik denetiminin barışçıl nükleer çalışmalara uygulanışını kolaylaştırmak için işbirliği yapmayı yükümlenerek,

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın güvenlik denetimi dizgesi çerçevesinde belirli stratejik noktalarda aygıtlar ve diğer teknik yöntemler kullanılarak kaynak ve fizyona uğrayabilen özel madde akımına güvenlik denetiminin etkili bir biçimde uygulanması ilkesini daha da geliştirmek için girişilen araştırma, geliştirme ve diğer çabaları desteklediklerini belirterek,

Nükleer silahlara sahip Devletler tarafından patlayıcı nükleer araçların geliştirilmesinden elde edilebilecek teknolojik yan ürünler de dâhil olmak üzere, nükleer teknolojinin barışçıl uygulanmasından sağlanacak yararların, nükleer silahlara sahip bulunsun veya

bulunmasın, Andlaşmaya taraf olan bütün devletlerin barışçıl amaçlarına açık tutulması ilkesini doğrulayarak,

Bu ilkenin gerçekleştirilmesi yönünden, Andlaşmaya taraf, bütün devletlerin atom enerjisinin barışçıl amaçlarla uygulanmasının daha da geliştirilmesi için, bilimsel bilgi alışverişine, mümkün olan en geniş biçimde katılmak ve tek başlarına veya diğer devletlerle işbirliği yaparak bu gelişmeye katkıda bulunmak hakkına sahip olduklarına inanarak,

Nükleer silahlanma yarışının mümkün olan en kısa zamanda durdurulmasının sağlanması ve nükleer silahsızlanma yönünde etkili önlemler almayı üstlenmek konusundaki niyetlerini açıklayarak,

Bu amaca ulaşılması için bütün devletleri işbirliğine çağırarak,

Atmosferde, uzayda ve su altında nükleer silah denemelerini yasaklayan 1963 Andlaşmasına Taraf Devletlerin, sözkonusu Andlaşması'nın önsözünde bütün deneysel nükleer silah patlamalarının süresiz durdurulmasının sağlamaya çalışmak ve bu amaçla görüşmelere devam etmek konusunda dile getirdikleri kararlılığı hatırlatarak,

Sıkı ve etkili uluslararası denetim altında, genel ve tam bir silahsızlanma Andlaşmasına bağlı olarak, nükleer silahların yapımının durdurulmasını, mevcut bütün nükleer silah stoklarının ortadan kaldırılmasını ve ulusal askeri depoların nükleer silahlardan arındırılmasını ve bunların atıcı araçlarının ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla, uluslararası gerginliğin yumuşamasını ve Devletler arasındaki güvenin güçlendirilmesinin geliştirilmesini isteyerek,

Devletlerin, uluslararası ilişkilerinde Birleşmiş Milletler yasası gereğince, herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya Birleşmiş Milletler Amaçlarıyla bağdaşmayacak başka bir şekilde kuvvet kullanmaktan veya kuvvet kullanma tehdidinden kaçınmaları ve uluslararası barış ve güvenliğin, dünyanın insan ve ekonomik kaynaklarının en az kısmının silahlanmaya ayrılarak sağlanması gerektiğini hatırlatarak,

Aşağıdaki hususlar üzerinde anlaşmışlardır;

MADDE-I

Andlaşmaya taraf nükleer silah sahibi her devlet, nükleer silahları veya diğer patlayıcı nükleer araçları ya da bu gibi silahların veya diğer patlayıcı araçların kontrolünü, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak, kime olursa olsun, devretmemeyi ve nükleer silah sahibi olmayan herhangi bir Devlete, nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı araçların kontrolünü elde etmesi için herhangi bir şekilde yardım, özendirme veya isteklendirmede bulunmamayı üstlenir.

MADDE-II

Andlaşmaya Taraf nükleer silaha sahip olmayan her Devlet, nükleer silahları veya diğer nükleer patlayıcı araçları yahut bu silahların veya patlayıcı araçların kontrolünü, kimden olursa olsun, doğrudan doğruya veya dolaylı şekilde devralmamayı; nükleer silahları veya diğer patlayıcı nükleer araçları yapmamayı veya başka şekilde elde etmemeyi ve bu silahların veya patlayıcı araçların yapımı için herhangi bir yardım aramamayı veya almamayı üstlenir.

MADDE-III

1. Andlaşmaya taraf nükleer silaha sahip olmayan her Devlet, Uluslar arası Atom enerjisi Ajansı'nın statüsüne ve Ajansın güvenlik denetimi dizgesine uygun olarak, nükleer enerjinin barışçıl amaçla kullanılmasının, nükleer silahlara veya diğer patlayıcı nükleer araçlara saptırılmasını önlemek amacıyla, sadece bu Andlaşma ile üzerine aldığı yükümlülükleri uygulayıp uygulamadığının kanıtlanması amacıyla, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile görüşmeler yoluyla akdedilecek bir anlaşmada belirtilecek güvenlik denetimini kabul etmeyi üstlenir. Bu maddenin gerektirdiği güvenlik denetimi yöntemleri, kaynak ve fizyona uğrayabilen özel madde bakımından hem bu maddelerin herhangi bir ana nükleer tesiste üretimi, işlenmesi veya kullanılması sırasında, hem de böyle bir tesisin dışında bulunduğu sırada uygulanacaktır. Bu maddenin gerektirdiği güvenlik denetimi, anılan devletin egemenliği altındaki toprakları üzerinde veya kendi kontrolü altındaki herhangi bir yerde yürütülen bütün barışçıl nükleer çalışmalarda kullanılan kaynak ve fizyona uğrayabilen özel maddelerin tümüne uygulanacaktır.

2. Andlaşmaya Taraf her Devlet (a) kaynak veya fizyona uğrayabilen özel madde veya (b) fizyona uğrayabilen özel maddenin işlenmesi, kullanılması veya üretimi için özel olarak tasarlanmış veya hazırlanmış cihaz veya maddeyi, kaynak veya fizyona uğrayabilecek özel madde, işbu maddenin maddenin gerektirdiği güvenlik denetimine bağlı kılınmadıkça, nükleer silaha sahip olmayan herhangi bir devlete, kullanma amacı barışçıl olsa da, olmasa da, sağlamamayı üstlenir.

3. İşbu maddenin gerektirdiği güvenlik denetimi, Andlaşmasının IV Maddesine uygun biçimde ve işbu madde Hükümleri ve önsözde belirtilen güvenlik denetimi ilkesi uyarınca, nükleer maddenin barışçıl amaçlarla işlenmesi, kullanılması veya üretimine ait nükleer madde ve cihazın uluslararası alışverişi dahil, tarafların iktisadi ve teknolojik gelişmesini veya barışçıl nükleer çalışmalar alanında uluslararası işbirliğini engellemeyecek şekilde uygulanacaktır.

4. Andlaşmaya Taraf nükleer silah sahibi olmayan Devletler, tek başlarına veya diğer Devletlerle birlikte, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın Statüsüne uygun olarak, bu maddenin gereklerini yerine getirmek üzere, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile anlaşmalar akdedeceklerdir. Söz konusu anlaşmaların görüşülmesi, bu Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren ilk 180 gün içinde başlayacaktır. Onay veya katılma belgelerini 180 günlük süreden sonra vermiş olan Devletler için sözkonusu anlaşmaların görüşülmeye başlanması, belgelerin sunulma tarihinden sonraya bırakılmayacaktır. Bu anlaşmalar, engeç, görüşülmelerinin başlama tarihini izleyen 18 ay içinde yürürlüğe girecektir.

MADDE - IV

1. Bu Andlaşmanın hiçbir hükmü, ayrıcalık gözetmeksizin ve I ve II. Maddelere uygun olarak, Andlaşmaya Taraf olan bütün devletlerin, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla araştırılmasının, üretiminin ve kullanılmasının geliştirilebilmesi için ile ilgili vazgeçilmez haklarını olumsuz biçimde etkiler şekilde yorumlanmayacaktır.

2. Bu Andlaşmaya Taraf bütün Devletler, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlayacak cihaz madde, bilimsel ve teknolojik bilgilerin mümkün olan en geniş ölçüde alışverişini kolay-

laştırmayı üstlenirler ve bu alışverişe katılma hakkına sahiptirler. Bunu gerçekleştirebilecek Andlaşmaya Taraf Devletler, dünyanın kalkınmakta olan bölgelerinin ihtiyaçlarını gereğince gözönünde tutarak, özellikle işbu Andlaşmaya Taraf nükleer silahlara sahip olmayan Devletlerin topraklarında, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla uygulanmasının daha da geliştirilmesine, tek başlarına veya diğer Devletlerle veya uluslararası örgütlerle birlikte, katkıda bulunmak üzere işbirliğini de yapacaklardır.

M A D D E- V

İşbu Andlaşmaya Taraf her devlet, Andlaşma gereğince, uygun uluslararası gözleme ve uygun uluslararası yöntemlerle, barışçıl nükleer patlamaların

Yararlarını, bu Andlaşmaya Taraf nükleer silahlara sahip olmayan Devletlere ayrıcalık göstermeksizin açık bulundurmayı açık bulundurmayı ve bu gibi Devletlerden, kullanılan patlayıcı araçlar karşılığı alınacak bedeli mümkün olan düşük düzeyde tutmayı ve araştırma ve geliştirme giderlerini hesaba katmamak için gerekli önlemleri almayı üstlenir.

Andlaşmaya Taraf nükleer silah sahibi olmayan devletler bu gibi yararları, özel bir uluslararası anlaşma veya anlaşmalar uyarınca ve nükleer silahlara sahip olmayan Devletlerin yeteri şekilde temsil edildikleri uygun bir uluslararası örgüt aracılığı ile sağlayabileceklerdir. Bu konudaki görüşmeler, Andlaşma yürürlüğe girdikten sonra, mümkün olan en kısa zamanda başlayacaktır. Andlaşmaya taraf nükleer silahlara sahip olmayan devletler, isterlerse ikili anlaşmalara dayanarak da bu faydalardan yararlanabilirler.

M A D D E- VI

Andlaşmaya Taraf devletlerin her biri, nükleer silah yarışının yakın tarihte durdurulması ve nükleer silahsızlanmaya ilişkin etkili önlemler ile sıkı ve etkili uluslararası denetim altında genel ve tam silahsızlanmaya ilişkin bir anlaşma akdi için görüşmeleri iyi niyetle yürütmeyi üstlenir.

M A D D E - VII

Bu Andlaşmanın hiçbir hükmü, herhangi bir devletler grubunun kendi topraklarının nükleer silahlardan tamamiyle arındırılmasını sağlamak amacıyla bölgesel andlaşmalar yapma hakkını etkilemez.

M A D D E - VIII

1. Andlaşmaya Taraf herhangi bir Devlet Andlaşmada değişiklikler yapılmasını önerebilir. Önerilen her hangi bir değişikliklik metni saklayıcı Hükümetlere sunulacak, bu Hükümetler de anılan Andlaşmanın bütün taraflarına yazıyla bildireceklerdir. Bunun üzerine, Andlaşmaya Taraf Devletlerden üçte biri veya daha fazlası istediği takdirde, saklayıcı Hükümetler böyle bir değişikliği görüşmek üzere, Andlaşmaya Taraf bütün Devletlerin çağrılacağı bir konferans toplayacaklardır.

2. Bu Andlaşmada yapılacak herhangi bir değişiklik, Andlaşmaya Taraf olan bütün Devletlerin oy çoğunluğu ile kabul edilmeli, bu çoğunlukta, Andlaşmaya Taraf nükleer silah sahibi bütün devletlerin oylarıyla, değişiklik metninin taraflara bildirildiği tarihte Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının Guvernörler meclisi üyesi olan bütün diğer Taraf devletlerin oyları da bulunmalıdır. Değişiklik, değişiklikle ilgili onay belgesini veren her Taraf devlet için, Andlaşmaya Taraf nükleer silahlara sahip bütün Devletler ve değişiklik önerisinin bildirildiği tarihte Uluslararası Atom Enerjisi Ajansının Guvernörler Meclisi üyesi olan diğer bütün Taraf devletler dahil olmak üzere, bütün Tarafların çoğunluğunun onay belgelerini vermeleri üzerine yürürlüğe girecektir. Bu tarihten sonra diğer herhangi bir Taraf Devlet bakımından değişiklik, Devletin değişiklikle ilgili onay belgesini verdiği tarihten itibaren yürürlüğe girecektir.

3. Bu Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden beş yıl sonra, önsözdeki amaçların ve Andlaşma hükümlerinin uygulama durumunu saptamak amacıyla Andlaşmanın işleyişini gözden geçirmek üzere İsviçre'nin Cenevre şehrinde Andlaşmaya taraf devletlerin katılacağı bir konferans toplanacaktır. Bundan sonra, beş yıllık aralarla Andlaşmaya taraf Devletlerin çoğunluğu yine Andlaşmanın işleyişinin gözden geçirilmesi amacıyla, saklayıcı Hükümetlere bir öneride bulunarak yeni konferanslar toplanmasını sağlayabilirler.

MADDE - IX

1. Bu Andlaşma, imza için bütün Devletlere açık olacaktır. İş bu Maddenin üçüncü fıkrasına göre, yürürlüğe girmesinden önce imzalamayan herhangi bir devlet Andlaşmaya herhangi bir zamanda katılabilir.

2. Bu Andlaşma, Andlaşmayı imzalamış Devletlerin onayından geçecektir. Onay ve katılma belgeleri, işbu Andlaşmada Saklayıcı Hükümetler olarak belirlenen Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Hükümetlerine verilecektir.

3. Bu Andlaşma, Hükümetleri Saklayıcı olarak belirlenmiş Devletlerin ve Andlaşmayı imzalamış bulunan diğer 40 Devletin onaylamasından ve onay belgelerini vermelerinden sonra yürürlüğe girecektir. İşbu Andlaşma bakımından, nükleer silah sahibi Devlet, 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer bir silah ya da diğer patlayıcı araç yapıp patlatmış olan Devlettir.

4. Onay ve katılma belgelerini Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra veren devletler bakımından Andlaşma, onay ve katılma belgelerinin verilme tarihinde yürürlüğe girecektir.

5. Saklayıcı Hükümetler, Andlaşmayı imzalamış ve Andlaşmaya katılmış bulunan bütün devletlere, her bir imza tarihini, her bir onay veya katılma belgesinin verilme tarihlerini, Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihini ve bir konferans toplanması için yapılan istemlerin veya diğer bildirimlerin alınış tarihlerini vakit geçirmeden bildireceklerdir.

6. İşbu Andlaşma, saklayıcı Hükümetlerce Birleşmiş Milletler yasasının 102. Maddesi uyarınca tescil edileceklerdir.

MADDE -X

1. Taraflardan herbiri, ulusal egemenliğini uygulayarak, Andlaşmanın konusuna giren olağan üstü olayların ülkesinin yüksek çıkarlarını tehlikeye düşürdüğüne karar verirse, Andlaşmadan çekilme hakkına sahip olacaktır. Bu durumda, çekilme kararı hakkında, üç ay önceden Andlaşmayı bütün taraflarına ve birleşmiş Mil-

letler Güvenlik Konseyine bildirimde bulunacaklardır. Bu bildirim, Taraf devletin yüksek çıkarlarını tehlikeye sokmuş saydığı olağüstü olaylar hakkında bir açıklamayı içerecektir.

2. Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden yirmibeş yıl sonra, Andlaşmanın süresiz olarak yürürlükte kalıp kalmayacağını veya belirli bir ek süre veya süreler için uzatılıp, uzatılmayacağını kararlaştırmak üzere bir konferans toplanacaktır. Bu karar Andlaşmaya taraf Devletlerin çoğunluğunca alınacaktır.

M A D D E -X I

İngilizce, Rusça, Fransızca, İspanyolca ve Çin'ce metinleri eşit derecede geçerli olan işbu Andlaşma saklayıcı Hükümetlerin arşivlerinde saklanacaklardır. İşbu Andlaşmanın usulüne uygun olarak onaylanmış nüshaları, Saklayıcı Hükümetler tarafından Andlaşmayı imzalamış ve Andlaşmaya katılmış Devletlerin Hükümetlerine iletilecektir.

Bu hususları bildirerek, aşağıda imzaları bulunan yetkili temsilciler, Andlaşmayı imzalamışlardır.

Bindokuzyüzaltmışsekiz yılının Temmuz ayının birinci günü Londra, Moskova ve Vaşington'da üç nüsha olarak düzenlenmiştir.”,

Kaynak: Anti-Nükleer Cephe,

[http://www.antinukleer.org/arsiv.php?m=6\[11.3.2008\]](http://www.antinukleer.org/arsiv.php?m=6[11.3.2008]).

EK 2.

Russell-Einstein Manifestosu

“İnsanlığın karşı karşıya kaldığı bu trajik durumda, bilim insanlarının kitle imha silahlarının geliştirilmesi sonucunda ortaya çıkan tehlikeleri değerlendirmek üzere bir konferansta bir araya gelmesi ve ekteki taslağın ruhuna uygun bir kararı tartışması gerektiğini düşündük. Biz burada bugün; o veya bu ulusun, kıtanın veya insanın üyeleri olarak değil, birer insan olarak, varlığının devamı şüpheye düşen İnsan türünün üyeleri olarak konuşuyoruz. Dünya çatışmalarla dolu ve tüm küçük çatışmaların üzerinde Komünizm ile Komünizm karşıtları arasındaki o büyük mücadele var. Siyasi bir bilinci olan hemen herkes bu konuların biri veya daha fazlası hakkında kuvvetli fikirlere sahiptir; ancak sizden, yapabilirsiniz şayet, söz konusu düşünceleri bir kenara koyup kendinizi dikkate değer bir geçmişi bulunan ve yok oluşunu hiç birimizin arzu etmeyeceği biyolojik türün üyeleri olarak düşünmenizi istiyoruz. Herhangi bir tarafı kayıracak tek bir söz bile söylememeye çalışacağız. Hepsi, aynı oranda tehlike içerisindeler ve şayet bu tehlike anlaşılabilirse bunu işbirliğiyle önlemek için umut olabilir. Yeni bir şekilde düşünmeyi öğrenmemiz lazım. Kendimize, hangi grubu tercih edersek edelim askeri zaferi sağlayacak hangi adımların atılması gerektiğini değil, tarafların tümü için yıkıcı olabilecek bir askeri mücadeleyi önlemek için hangi adımların atılması gerektiğini sormayı öğrenmek zorundayız. Kamuoyunda ve hatta yönetimde çeşitli kademelerde bulunan insanlar bile nükleer bombalarla gerçekleştirilecek bir savaşın neler getireceğinin farkında değil. Kamuoyu hâlâ sadece basitçe şehirlerin yok edileceğini düşünüyor. Yeni bombaların eskisinden daha güçlü olduğunu ve bir Atom bombasının Hiroşima’yı yok edebildiğini düşünürsek, Hidrojen bombasının Londra, New York ve Moskova gibi en büyük şehirleri yok edebileceği anlaşılıyor. Hidrojen bombalarıyla yapılacak bir savaşta büyük şehirlerin yok edileceğine şüphe yok. Ancak bu karşı karşıya kalınacak fela-

ketlerin en küçüğü olacaktır. Londra, New York ve Moskova'daki herkes ortadan kaldırılsa dünya kendini birkaç yüzyılda toparlayabilir. Ancak, özellikle Bikini testinden beri artık biliyoruz ki bu nükleer bombalar, yıkımı öngörülen bölgenin dışına, daha geniş bir alana aşamalı olarak yaymaktadır. Bir yetkilinin belirttiğine göre yeni nesil bir bomba Hiroşima'yı yıkan bombadan 2,500 kat daha güçlü bir şekilde üretilebilmektedir. Böyle bir bomba yerde veya su altında patlatıldığında üst hava katmanlarına radyoaktif parçacıklar göndermektedir. Daha sonra yavaş yavaş çökerek dünyanın yüzeyine öldürücü toz ve yağmurlar olarak inmektedirler. Japon balıkçıları ve yakaladıkları balıkları zehirleyen işte bu tozdur. Böyle öldürücü radyoaktif parçacıkların ne kadar geniş bir alana yayılacağını kimse bilmiyor ancak saygın yetkililerin tümü Hidrojen bombalarının kullanılacağı bir savaşın insanlığın sonunu getirebileceği konusunda hemfikirler. Birçok Hidrojen bombasının kullanılmasının, küçük bir azınlık için mutlak ve ani bir ölüm, çoğunluk içinse hastalıklar ve çürümeyle gelen yavaş bir azap olacağından korkuluyor. Seçkin bilim adamları ve askeri strateji alanındaki yetkililer tarafından birçok uyarıda bulunuldu. Hiç biri en kötü sonuçların kesin olduğunu söylemiyor. Söyledikleri bu sonuçların mümkün olduğu ve hiç kimse bunların gerçekleşmeyeceğinden emin değil. Uzmanların bu soruyla ilgili görüşlerinin kendi siyasi görüşleri veya ön yargısıyla herhangi bir düzeyde ilgisi olup olmadığını bilmiyoruz. Şimdiye kadar yürüttüğümüz araştırmalara göre görüşler o belirli uzmanın bilgisiyle sınırlıdır. En çok bilenlerin en ümitsiz olanlar olduğunu anladık... Şimdi size sunacağımız soru kati, ürkütücü ve kaçınılmazdır: İnsan ırkının sonunu mu getireceğiz? Yoksa insan ırkı savaşmaktan vazgeçecek mi? İnsanlar bu alternatifle yüzleşemez çünkü savaşmaktan vazgeçmek çok zordur. Savaşmaktan vazgeçmek ulusal hâkimiyet üzerinde tatsız sınırlamalar gerektirir. Ancak durumun anlaşılmasını her şeyden daha çok engelleyecek olan, "insan türü" ifadesindeki belirsizlik ve soyutluktur. İnsanlar sadece belli belirsiz tarif edilmiş insanlığın değil kendilerinin ve çocuklarının ve torunlarının da tehlikede olduğunu ancak farkına vardılar. Kendilerinin ve sevdiklerinin ıstıraplı bir ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduğu fikrini ancak idrak edebiliyorlar. Bu sebeple, modern silahların yasaklanması şartıyla belki savaşların devam et-

mesine izin verilebileceğini umuyorlar. Bu umut yanıltıcıdır. Barış zamanında hidrojen bombalarının kullanılmayacağına dair hangi anlaşma yapılırsa yapılsın savaş zamanında bunların hiç bir bağlayıcılığı olmaz ve savaş patlak verir vermez her iki taraf da Hidrojen bombası üretmeye girişir; bir taraf bombayı üretir diğer taraf üretmezse bombayı üreten taraf kaçınılmaz olarak galip gelecektir. Genel olarak silahların azaltılması kapsamında nükleer silahlardan vazgeçmek için yapılacak bir anlaşma kesin çözüm sunmasa da bazı önemli amaçlara hizmet edebilir. İlk olarak Doğu ile Batı arasında yapılacak herhangi bir anlaşma gerilimi azaltacağı için iyidir. İkinci olarak termonükleer silahlardan vazgeçilmesi, taraflar birbirlerinin samimi olduğuna inanırsa, Pearl Harbour tarzı ani bir saldırı olacağı korkusunu azaltacaktır ki, hâlihazırda bu durum her iki tarafı da gergin bir bekleyiş durumunda tutmaktadır. Bu nedenle böyle bir anlaşmayı ancak bir ilk adım olarak hoş karşılanabilir.

Birçoğumuz duygularımız söz konusu olduğunda tarafsız olamayız ancak birer insan evladı olarak unutmamalıyız ki Doğu ile Batı arasındaki sorunlar; Komünistlere veya Komünizm karşıtlarına, Asyalılara veya Avrupalılara veya Amerikalılara, Beyazlara veya Siyahılara; herhangi birine olası herhangi bir tatmin sağlayacak şekilde çözülecekse bu sorunlar savaşla çözülmemelidir. Bunun hem Doğu’da hem de Batı’da anlaşılmasını umut ediyoruz.

Önümüzde; seçmemiz durumunda mutluluk, bilim ve ilimde sürekli gelişim yatıyor. Kavgalarımızı unutamadığımız için bunun yerine ölümü mü seçeceğiz? Biz birer insan olarak insanlığa sesleniyoruz: İnsanlığınızı hatırlayın ve gerisini unutun. Bunu yapabilirsiniz önümüzde yeni cennete uzanan bir yol açılacak; yapamazsanız önümüzde evrenin ölümü riski duracak.

Sonuç: Kongreyi ve aracılığıyla dünyadaki bilim adamlarını ve kamuoyunu aşağıdaki kararın altına imza atmaya çağırıyoruz:

“Gelecekte yapılacak herhangi bir savaşta nükleer silahların kesinlikle kullanılması ve söz konusu silahların insanlığın devamını tehdit ettiği gerçeği karşısında, dünya hükümetlerinden, amaçlarını bir dünya savaşıyla gerçekleştiremeyeceklerini anlamalarını ve kabul etmelerini ve sonuç olarak

tüm ihtilafların çözümü için barışçıl yöntemler bulmalarını talep ediyoruz."

Manifesto'da imzası bulunan bilim insanları: Max Born, Percy W. Bridgman,

Albert Einstein, Leopold Infeld, Frederic Joliot-Curie, Herman J. Muller,

Linus Pauling, Cecil F. Powell, Joseph Rotblat, Bertrand Russell, Hideki Yukawa

Kaynak: <http://www.mavidalga.com/category/ss-ile-gezi>

EK 3.

Rusya Federasyonu ile İran İslam Cumhuriyeti Arasındaki Nükleer İşbirliği Protokolü

Rusya Federasyonu Atom Enerjisi Bakanı Profesör V. N Mikhailov ile İran İslam Cumhuriyeti Başkan Yardımcısı ve İran Atom Enerjisi Ajansı Başkanı R. Emrullahi arasındaki müzakerelerin protokolüdür.

5-8 Ocak 1995 tarihleri arasında, Rusya Federasyonu Atom Enerjisi Bakanı Prof. VN Mikhailov, İran İslam Cumhuriyeti Başkan Yardımcısı ve İran Atom Enerjisi Ajansı Başkanı R. Emrullahi'nin daveti üzerine İran'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında atom enerjisinin barışçıl kullanımı konusunda işbirliği hakkında müzakereler yürütülmüştür. İki taraf da ziyaretin sonuçları hakkında memnuniyet duyarak aşağıdaki antlaşmalara ulaşmışlardır.

1. Bu protokol, Buşehr 'deki nükleer enerji santralının 1. no'lu ünitesinin inşa edilmesi konusunda mukaveleyi oluşturur ve Rus firması Zarubezhatomenergostroy ve Atom Enerjisi Organizasyonu tarafından 8 Ocak 1995'de imzalanmıştır.
2. Taraflar Buşehr nükleer santralının birinci ünitesinin tamamlanması konusunda işbirliğine dair konular hakkında mektuplar teati etmişlerdir.
3. Buşehr nükleer santralının tamamlanmasında mümkün olduğu ölçüde İran'lı personel kullanılacaktır.
4. Buşehr nükleer santrali için yakıt teslimatı şart koşulduğu gibi ve dünya fiyatları üzerinden yapılacaktır.
5. Bir ay içerisinde, Rus tarafı sözü geçen Rus kurumuna talimat vererek, İran'lı personelin eğitimi için teklif verecektir. Öyle ki, belli bir hazırlık süresinden sonra, Buşehr nükleer enerji santralının 1. ünitesi sadece İran'lı personel tarafından işletilecektir.
6. Taraflar, yetkili kurumlarına gerekli talimatları verecek ve aşağıdaki antlaşmalar imzalanacaktır.

- * 3 ay içerisinde, 30-50 megawattlık bir hafif su reaktörünün teslimi için mukavele imzalanacaktır.
- * 1995'in ilk çeyreğinde Rusya'dan 2000 ton doğal uranyum teslimatı mukavelesi imzalanacaktır.
- * 1995'in ilk çeyreğinde, İran Atom Enerjisi bilimsel personelinin eğitimi için 10 ila 20 kişilik (mezun öğrenciler ve doktora öğrencileri için) kadro tahsisi ve Rus akademik kurumlarında eğitim için mukavele imzalanacaktır.
- * Altı ay içinde, İran'da bir uranyum madeni inşasına dair bir mukavele ve uranyum zenginleştirmek için bir santrifüj tesisi kurulmasına dair bir mukavele imzalanacak, bu mukavelelerin koşulları Rus kurumlarının diğer ülkelerdeki şirketlerle yaptığı mukaveleler ile mukayese edilebilir olacak.

7. Taraflar aşağıdaki konularda antlaşmaya varmıştır.

- * İran'da, düşük güçle çalışan (1 megawatttan daha az) araştırma reaktörlerinin inşa edilmesi konusunda işbirliği. 6 ay içinde, Rus tarafı teknik-ticari teklifi İran tarafına transfer edecek.
- * İran'da bir desalinizasyon tesisinin kurulması konusunda işbirliği hususlarının incelenmesi
- * Bir seneden az olmamak koşuluyla Rusya Minatom'u ve İran Atom Enerjisi Organizasyonu arasında toplantılar gerçekleştirilmesi. Özellikle, Buşehr'deki nükleer güç ünitesinin tamamlanması konusunda kurumsal işbirliği yapılması.

Tartışmalar dostane bir havada gerçekleştirilmiştir.

Rusça ve Farsça olmak üzere bu protokol 2 kopya hazırlanarak 8 Ocak 1995'de imzalanmıştır.

VN Mikhailov

R. Emrullahi

Rusya Federasyonu Atom Enerjisi Bakanı

İran Atom Enerjisi Organizasyonu Başkanı

Kaynak: <http://www.iranwatch.org/government/Russia/russia-iran-protocolofnegotiations.htm> [11.3.2008].

EK 4.

NÜKLEER SİLAHLARIN YAYILMASININ ÖNLENMESİ ANTLAŞMASI'NA TARAF OLAN DEVLETLER

Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons

COUNTRY	Date Signature	Deposited Ratification	Accession/ Succession
Afghanistan	01 Jul 68	04 Feb 70	
Albania			12 Sep 90
Algeria			12 Jan 95
Andorra			07 Jun 96
Angola			14 Oct 96
Antigua and Barbuda			17 Jun 85
Argentina			10 Feb 95
Armenia			15 Aug 93
Australia	27 Feb 70	23 Jan 73	
Austria	01 Jul 68	27 Jun 69	
Azerbaijan			23 Sep 92
Bahamas			11 Aug 76
Bahrain			03 Nov 88
Bangladesh			31 Aug 79
Barbados	01 Jul 68	21 Feb 80	
Belarus			22 Jul 93
Belgium	20 Aug 68	02 May 75	
Belize			09 Aug 85
Benin	01 Jul 68	31 Oct 72	
Bhutan			23 May 85
Bolivia	01 Jul 68	26 May 70	
Bosnia and Herzegovina			15 Aug 94
Botswana	01 Jul 68	28 Apr 69	
Brazil		13 Jul 98	
Brunei Darussalam			26 Mar 85
Bulgaria	01 Jul 68	05 Sep 69	
Burkina Faso	25 Nov 68	03 Mar 70	
Burundi			19 Mar 71
Cambodia			02 Jun 72
Cameroon	17 Jul 68	08 Jan 69	
Canada	23 Jul 68	08 Jun 69	
Cape Verde			24 Oct 79
Central African Republic			25 Oct 70
Chad	01 Jul 68	10 Mar 71	
Chile			25 May 95
China			09 Mar 92
Colombia	01 Jul 68	08 Apr 86	
Comoros			04 Oct 95
Congo			23 Oct 78
Congo (Democratic Republic of)	22 Jul 68	04 Aug 70	
Cook Islands			
Costa Rica	01 Jul 68	03 Mar 70	
Cote d'Ivoire	01 Jul 68	06 Mar 73	
Croatia			29 Jun 92

COUNTRY	Date <i>Signature</i>	Deposited <i>Ratification</i>	Accession/ <i>Succession</i>
Cuba			04 Nov 02
Cyprus	01 Jul 68	10 Feb 70	
Czech Republic	01 Jul 68		01 Jan 93
Denmark	01 Jul 68	03 Jan 69	
Djibouti			16 Oct 96
Dominica			10 Aug 84
Dominican Republic	01 Jul 68	24 Jul 71	
Ecuador	09 Jul 68	07 Mar 69	
Egypt	01 Jul 68	26 Feb 81	
El Salvador	01 Jul 68	11 Jul 72	
Equatorial Guinea			01 Nov 84
Eritrea			16 Mar 95
Estonia			07 Jan 92
Ethiopia	05 Sep 68	05 Feb 70	
Fiji			14 Jul 72
Finland	01 Jul 68	05 Feb 69	
France			03 Aug 92
Gabon			19 Feb 74
Gambia	04 Sep 68	12 May 75	
Georgia			07 Mar 94
Germany	28 Nov 69	02 May 75	
Ghana	01 Jul 68	04 May 70	
Greece	01 Jul 68	11 Mar 70	
Grenada			02 Sep 75
Guatemala	26 Jul 68	22 Sep 70	
Guinea			29 Apr 85
Guinea-Bissau			20 Aug 76
Guyana			19 Oct 93
Haiti	01 Jul 68	02 Jun 70	
Holy See			25 Feb 71
Honduras	01 Jul 68	16 May 73	
Hungary	01 Jul 68	27 May 69	
Iceland	01 Jul 68	18 Jul 69	
India			
Indonesia	02 Mar 70	12 Jul 79	
Iran (Islamic Republic of)	01 Jul 68	02 Feb 70	
Iraq	01 Jul 68	29 Oct 69	
Ireland	01 Jul 68	01 Jul 68	
Israel			
Italy	28 Jan 69	02 May 75	
Jamaica	14 Apr 69	05 Mar 70	
Japan	03 Feb 70	08 Jun 76	
Jordan	10 Jul 68	11 Feb 70	
Kazakhstan			14 Feb 94
Kenya	01 Jul 68	11 Jun 70	
Kiribati			18 Mar 85
Korea (Democratic People's Republic of) ¹			12 Dec 85
Korea (Republic of)	01 Jul 68	23 Apr 75	
Kuwait	15 Aug 68	17 Nov 89	
Kyrgyzstan			05 Jul 94
Lao (People's Democratic Republic of)	01 Jul 68	20 Feb 70	

Nükleer Satrang

COUNTRY	Date <i>Signature</i>	Deposited <i>Ratification</i>	Accession/ <i>Succession</i>
Latvia			31 Jan 92
Lebanon	01 Jul 68	15 Jul 70	
Lesotho	09 Jul 68	20 May 70	
Liberia	01 Jul 68	05 Mar 70	
Libyan (Arab Jamahiriya)	18 Jul 68	26 May 75	
Liechtenstein			20 Apr 78
Lithuania			23 Sep 91
Luxembourg	14 Aug 68	02 May 75	
Macedonia (Former Yugoslav Republic of)			12 Apr 95
Madagascar	22 Aug 68	08 Oct 70	
Malawi			18 Feb 86
Malaysia	01 Jul 68	05 Mar 70	
Maldives	11 Sep 68	07 Apr 70	
Mali	14 Jul 69	10 Feb 70	
Malta	17 Apr 69	06 Feb 70	
Marshall Islands			30 Jan 95
Mauritania			26 Oct 93
Mauritius	01 Jul 68	08 Apr 69	
Mexico	26 Jul 68	21 Jan 69	
Micronesia (Federated States of)			14 Apr 95
Moldova			11 Oct 94
Monaco			13 Mar 95
Mongolia	01 Jul 68	14 May 69	
Morocco	01 Jul 68	27 Nov 70	
Mozambique			04 Sep 90
Myanmar			02 Dec 92
Namibia			02 Oct 92
Nauru			07 Jun 82
Nepal	01 Jul 68	05 Jan 70	
Netherlands	20 Aug 68	02 May 75	
New Zealand	01 Jul 68	10 Sep 69	
Nicaragua	01 Jul 68	06 Mar 73	
Niger			09 Oct 92
Nigeria	01 Jul 68	27 Sep 68	
Norway	01 Jul 68	05 Feb 69	
Oman			23 Jan 97
Pakistan			
Palau			14 Apr 95
Panama	01 Jul 68	13 Jan 77	
Papua New Guinea			13 Jan 82
Paraguay	01 Jul 68	04 Feb 70	
Peru	01 Jul 68	03 Mar 70	
Philippines	01 Jul 68	05 Oct 72	
Poland	01 Jul 68	12 Jun 69	
Portugal			15 Dec 77
Qatar			03 Apr 89
Romania	01 Jul 68	04 Feb 70	
Russian Federation	01 Jul 68	05 Mar 70	
Rwanda			20 May 75
Saint Kitts and Nevis			22 Mar 93
Saint Lucia			28 Dec 79

COUNTRY	Date Signature	Deposited Ratification	Accession/ Succession
Saint Vincent/Grenadines			06 Nov 84
San Marino	01 Jul 68	10 Aug 70	
Sao Tome and Principe			20 Jul 83
Saudi Arabia			03 Oct 88
Senegal	01 Jul 68	17 Dec 70	
Serbia and Montenegro	10 Jul 68	04 Mar 70	
Seychelles			12 Mar 85
Sierra Leone			26 Feb 75
Singapore	05 Feb 70	10 Mar 76	
Slovakia			01 Jan 93
Slovenia			07 Apr 92
Solomon Islands			17 Jun 81
Somalia	01 Jul 68	05 Mar 70	
South Africa			10 Jul 91
Spain			05 Nov 87
Sri Lanka	01 Jul 68	05 Mar 79	
Sudan	24 Dec 68	31 Oct 73	
Suriname			30 Jun 76
Swaziland	24 Jun 69	11 Dec 69	
Sweden	19 Aug 68	09 Jan 70	
Switzerland	27 Nov 69	09 Mar 77	
Syrian Arab Republic	01 Jul 68	24 Sep 69	
Tajikistan			17 Jan 94
Thailand			02 Dec 72
Timor-Leste			05 May 03
Togo	01 Jul 68	26 Feb 70	
Tonga			07 Jul 71
Trinidad and Tobago	20 Aug 68	30 Oct 86	
Tunisia	01 Jul 68	26 Feb 70	
Turkey	28 Jan 69	17 Apr 80	
Turkmenistan			29 Sep 94
Tuvalu			19 Jan 79
Uganda			20 Oct 82
Ukraine			05 Dec 94
United Arab Emirates			26 Sep 95
United Kingdom	01 Jul 68	27 Nov 68	
United Republic of Tanzania			31 May 91
United States	01 Jul 68	05 Mar 70	
Uruguay	01 Jul 68	31 Aug 70	
Uzbekistan			02 May 92
Vanuatu			24 Aug 95
Venezuela	01 Jul 68	25 Sep 75	
Viet Nam			14 Jun 82
Western Samoa			17 Mar 75
Yemen	23 Sep 68	14 Mar 86	
Zambia			15 May 91
Zimbabwe			26 Sep 91
Membership Totals:		188 ²	
Updated: 05/27/2003			

“Appendix II- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”,
<http://cns.miis.edu/pubs/inven/pdfs/apmnpt.pdf> [3.04.2008].

KAYNAKÇA

Yazarlanılan Kaynaklar

- Akdeveliöğlu, Atay ve Kürkçüoğlu, Ömer. "İran'la İlişkiler". **Türk Dış Politikası**. C. 1. ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim, 2005.
- Albright, David ve Brannan, Paul. "The North Korean Plutonium Stock, February 2007". **Institute for Science and International Security**. http://www.isis-online.org/publications/dprk/DPRK_plutoniumFEB.pdf [11.3.2008].
- Allison, Graham. **Nükleer Terörizm Önlenebilir Nihai Felaket**. 1.bs. çev. O.Güneş Ayas. İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2006.
- Aras, Bülent ve Özbay, Fatih. "Dances With the Wolves: Russia, Iran and the Nuclear Issue". **Middle East Policy**, VOL. XIII, NO. 4, winter 2006.
- Berksoy, Taner. "Dolar ve Hâkim Para Sorunu". **Radikal**. 6 Ekim 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=234956> [30.11.2007].
- . "Doların Hâkimiyeti". **Radikal**. 13 Ekim 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=235580> [30.11.2007].
- Brito, Dagobert L. ve Intriligator, Michael D. "Deterring Nuclear Weapons Proliferation". *Economic Affairs*. Volume 17. Issue 4. (Aralık 1997): 5.
- Brzezinski, Zbigniew. **Büyük Satranç Tahtası**. çev. Yelda Türedi. 1.bs. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2005.
- Brzezinsky, Zbigniew, Robert Gates. **İran'ın Zamanı Geldi**. çev. Sermin Karakale. 1.bs. İstanbul: Profil Yayınevi, 2006.
- Çağlayan, Selin. **İsrail Sözlüğü**. 1. bs. İstanbul: İletişim, 2004.
- Cankara, Yavuz. **Yeni Oyun İran'ın Nükleer Politikası**. 1. bs. İstanbul: IQ Yayıncılık, 2005.
- Celalifer, Arzu. "İran ve Yeni Cumhurbaşkanı Ahmedinecad". **The Journal of Turkish Weekly**. www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=13&id=43 [20.11.2007].
- . "Türkiye - İran İlişkilerindeki Dönüm Noktaları ve Son Gelişmelerin Değerlendirilmesi". **The Journal of Turkish Weekly**.

- www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=13&id=92 [20.11.2007].
- Chomsky, Noam. "Hint Amerika Antlaşmasına Taş Koymalı". **ZNET**.www.zmag.org/Turkey/nc09102007.htm [20.11.2007].
- Cordesman, Anthony H. "Iran and Nuclear Weapons-Background Paper for the Senate Foreign Relations Committee". **CSIS**. www.csis.org [25.02.2008].
- Dallek, Robert. **John F. Kennedy: An Unfinished Life**. England: Penguin Books, 2003.
- Dannen, Gene. "Einstein to Roosevelt, August 2, 1939". <http://www.dannen.com/ae-fdr.html> [29.10.2007].
- _____. "Harry S. Truman, Diary, July 25, 1945". www.dannen.com/decision/hst-jl25.html [29.10.2007].
- _____. "Report of the Committee on Political and Social Problems Manhattan Project 'Metallurgical Laboratory' University of Chicago, June 11, 1945 (The Franck Report)". www.dannen.com/decision/franck.html [29.10.2007].
- _____. "Setting the Test Date, July 2, 1945". www.dannen.com/decision/testdate.html [29.10.2007].
- _____. "Trinity Test, July 16, 1945, Eyewitness Accounts - Enrico Fermi". www.dannen.com/decision/fermi.html [29.10.2007].
- _____. "Official Bombing Order, July 25, 1945". www.dannen.com/decision/handy.html [29.10.2007].
- _____. "Truman Tells Stalin, July 24, 1945". www.dannen.com/decision/potsdam.html [29.10.2007].
- Dişbudak, Haydar-Günel, İlhan. "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi". **TAEK**. http://www.taek.gov.tr/bilgi/pdf/nukleer_silahlarin_yayilmasinin_onlenmesi.pdf [2.04.2008].
- Ekinci, Arzu Celalifer. "İran'a Karşı ABD'nin Güçlendirilmiş Tecrit Politikası".
- The Journal of Turkish Weekly**. <http://www.turkishweekly.net/turkce/yazarlar.php?type=13&id=289> [20.11.2007].
- Farr, Warner D. "The Third Temple's Holy of Holies: Israel's Nuclear Weapons". <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/farr.pdf>. [1.3.2008].
- Feis, Herbert. **The Atomic Bomb and the End of the World War II**. Princeton University Press, 1966.

- Fontaine, Andre. **History of the Cold War**. çev. Renaud Bruce. New York: Pantheon Books, 1968.
- Gerardi, Greg J. ve Aharinejad, Maryam. "Report: An Assesment of Iran's Nuclear Facilities". <http://cns.miis.edu/pubs/npr/iranuc23.htm> [11.11.2007].
- Giles, Gregory. "A Framework For Assessing the Threat of Iranian WMD Terrorism Against the United States". **NTI**. http://www.nti.org/e_research/official_docs/congress/senate090805Giles.pdf [12.11.2007].
- Giovanitti, Len, Fred Freed, **The Decision to Drop the Bomb**. New York: Coward-McCann, 1965.
- Gökay, Bülent, Paul Rogers, **Irak, İran ve Petrodoların Sonu**. 1.bs. çev. Gamze Erbil. İstanbul: Versus Yayınları, 2006.
- Goldstein, Lyle J. "When China was a rogue state, the impact of China's nuclear weapons programme on US-China relations during the 1960's". **Journal of Contemporary China**. Vol 12, 37, (November 2003): 739-764.
- Golovnin, Vasilii. "Aum Cult Implicated in Nuclear Information Stealing". **Itar-Tass News Agency**. March 29. 2000. www.fas.org/sgp/news/2000/03/aum.html [3.12.2007].
- Hildreth, Steven. "A. Iran's Ballistic Missile Programs: An Overview." **CRS Report for Congress**. www.fas.org/sgp/crs/nuke/RS22758.pdf [16.12.2007].
- İlem, Murat. "Yunanistan Haritayı Sevdi". **Cumhuriyet**, 20 Eylül 2006.
- Iseda, Tetsuji. "Japanese Society and a Religious Cult -- The Case of the Poison Gas Attack in Tokyo Subways". <http://www.human.nagoya-u.ac.jp/~iseda/works/Aum.html> [3.12.2007].
- Jasinski, Michael. "Russia's Nuclear and Missile Technology Assistance to İran". **CNS**. <http://cns.miis.edu/research/iran/rusnuc.htm> [10.12.2007].
- Kerr, Paul. "Iran, North Korea Deepen Missile Cooperation". **Arms Control Association**. <http://www.armscontrol.org/act/> 2007_01-02/IranNK.asp
- Keskin, Arif. "İran Nereye?". **Stratejik Analiz**. Temmuz 2007. <http://www.asam.org.tr/temp/temp432.pdf> [25.02.2008].
- Kissinger, Henry. **Diplomasi**. çev. İbrahim H. Kurt. 4.bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004

- Kompanik, Michael P. "The Strategic Defense Initiative: Star Wars Becoming A Reality". **Global Security**. [http://www. Global-security.org /space/library/report/1992/KMP.htm](http://www.Global-security.org/space/library/report/1992/KMP.htm)
- Kort, Michael. **Colombia Guide to Cold War**. Colombia University Press, 1998.
- Kutchesfahani, Sara. "Iran's Nuclear Challenge and European Diplomacy". http://www.epc.eu/TEWN/pdf/89544050_IranIP.pdf[31.12.2007].
- Lamont, Lansing. **Day of Trinity**. New York: Atheneum, 1965.
- Mark, Carson; Taylor, Theodore; Eyster, Eugene; Maraman, William; Wechsler, Jacob. "Can Terrorists Build Nuclear Weapons?". **Nuclear Control Institute**. www.nci.org/k-m/makeab.htm [3.12.2007].
- Onay, Yaşar. **Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran**.1. bs. İstanbul, Neden Kitap,2007.
- Özcan, Gencer. **Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi**. İstanbul: TESEV Yayınları, 2005.
- Paupp, Terrence Edward, J.D. "The Nuclear Crucible: The Moral and International Law Implications of Weapons of Mass Destruction". **Nuclear Files**. http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/ethics/issues/political/paupp_nuclear-crucible.htm [1.3.2008].
- Posch, Walter. "Dialogue with Iran, The EU Way out of the Impasse". **Institute for Security Studies**. www.iss.europa.eu/new/analysis/analy151.html [31.12.2007].
- Quillen, Chris. "Iranian Nuclear Weapon Policy Past, Present and Possible Future". **MERIA**. Volume 6, No. 2 - June 2002. <http://meria.idc.ac.il/journal/2002/issue2/jv6n2a2.html> [25.02.2008].
- Richardson, Doug. "Iran May Have Lined up S-300 SAM Systems". **Jane's**. http://www.janes.com/news/defence/jmr/jmr080109_1_n.shtml [8.04.2008].
- Riviere, Jerome. "178 STC 06 E - Nuclear Policy of Iran". **NATO Parliamentary Assembly**. www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=1005 [26.01.2008].

- Rubin, Barry. "Iran, The Rise of a Regional Power". **MERIA**. Volume 10, No. 3, Article 10/10 - September 2006. <http://meria.idc.ac.il/journal/2006/issue3/jv10no3a10.html> [4.3.2008].
- Sagan, Scott. Waltz, Kenneth ve Betts, Richard K. "A Nuclear Iran, Promoting Stability or Courting Disaster". **IFPA**. http://www.ifpa.org/pdf/Iran_102307/Nuclear_Iran_Promoting_Stability_or_Courting_Disaster.pdf [25.02.2008].
- Sauer, Tom. "Coercive Diplomacy Revisited: The Iranian Nuclear Weapons Crisis". **International Studies Association (ISA) 48th Annual Convention: Politics, Policy and Responsible Scholarship**.
- Scheffran, Jürgen. "Missiles in Conflict: The Issue in All its Complexity". <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdfart2596.pdf> [3.04.2008].
- Seifzadeh, Hossein. "Iran's Middle East Policy: A Strategic Asset or an Ideological Liability". **Proceedings of the International Conference on the The Prospects of Stability in the Middle East**, ed. Nürşin Ateşoğlu Güney. İstanbul: OBIV Pub. , 2006: 55-84.
- Sewell, Mike. **The Cold War**. Cambridge University Press, 2002.
- Shen, Dingli. "Iran's Nuclear Ambitions Test China's Wisdom". **The Washington Quarterly**. http://www.twq.com/06spring/docs/06spring_shen.pdf [25.02.2008].
- Sisco, Joseph J. "Memorandum (Israel's Nuclear Policy and Implications for the United States)". **GWU**. <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB189/IN-07.pdf> [1.3.2008].
- Toluner, Sevin. **Milletlerarası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları**. 2.bs. İstanbul Beta Yayınları, 2004.
- Türkmen, İlter. "Nükleer Kulübe Yeni Bir Ülke Daha mı Katılıyor ?" **Hürriyet**. 26 Ağustos 2006. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/4981965.asp?yazarid=23&gid=61> [21.11.2007].
- Vannoni Michael, Biringer, Kent. "Missile Control Agreements: A General Approach to Monitoring and Verification". **UNIDIR**. <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2598.pdf> [3.04.2008].
- Varadarajan, Siddarth. "India, Iran and the Nuclear Challenge/India Sides with the U.S. in the Illegal Pressure on Iran". **GLOBALRESEARCH**

- <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=VAR20060116&articleId=1729> [21.11.2007].
- Veliev, Cavid. "Hindistan Sırat Köprüsünde". **TUSAM**. <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=603&sayfa=23> [20.11.2007].
- Veliev, Cavid. "Pakistan İran İlişkileri". **TUSAM**. <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=649&sayfa=21> [20.11.2007].
- Williamson, David. "The Cold War". **Modern History Resources for Advanced Students**. <http://www.history-ontheweb.co.uk/concepts/cold%20war.htm> [4.3.2008].
- Zannier, Lamberto. "A Possible Role For the OSCE in Addressing WMD Proliferation". **OSCE**. http://www.osce.org/documents/sg/2003/10/4075_en.pdf [26.01.2008].
- Diğer Kaynaklar**
- "5. Maddenin İşletilmesi: 5 Yıl Sonra". **NATO Dergisi**. <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/turkish/art4.html> [29.10.2007].
- "A Special Report on Iran". **The Economist**, July 21st 2007: 9.
- "ABD-Hindistan Nükleer Ortak". **BBC Turkish.com**. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/12/061218_us_india.shtml [3.12.2007].
- "AGİT Uluslarına Konvansiyonel Olmayan Tehditlere Dikkat Çağrısı". **South East European Times**. <http://www.balkantimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2004/06/040624-SVETLA-001>[14.3.2008].
- "Agreement in the Islamic Republic of Iran". **International Atomic Energy Agency**. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2007/gov2007-48.pdf>. [3.1.2008].
- "An Interactive History". **US Department of Energy**. <http://www.cfo.doe.gov/me70/manhattan/espionage.htm> [28.2.2008].
- "Appendix II- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons". **CNS**. <http://cns.miis.edu/pubs/inven/pdfs/apmnpt.pdf> [3.04.2008].
- "Brief Background". **BM**. <http://www.un.org/Depts/dda/WMD/treaty/> [4.3.2008].
- "Bush's 'evil axis' Comment Stirs Critics". **BBC News**. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/1796034.stm> [20.11.2007].
- "Chinese Nuclear Forces, 2006". **Nuclear Notebook**. <http://thebulletin.metapress.com/content/1w035m8u644p864u/fulltext.pdf> [1.3.2008].

- "Dolar İmparatorluğu Çöküyor, Sıra ABD'de". **Radikal**. 20 Kasım 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=239357> [1.12.2007]
- "Emerging Nuclear Energy Countries". **World Nuclear Association**. www.world-nuclear.org/info/inf102.html [3.12.2007].
- "End the Nuclear Age". **Greenpeace International**. <http://www.greenpeace.org/international/campaigns/nuclear> [1.3.2008].
- "Espionage and the Manhattan Project(1940-1945)". **The Manhattan Project**. <http://www.cfo.doe.gov/me70/manhattan/espionage.htm> [15.3.2008].
- "Estimated Ranges of Current and Potential Ballistic Missiles". **FAS**. <http://www.fas.org/irp/threat/prolif97/pg28.gif> [1.3.2008].
- "Figure of US and USSR/Russian Nuclear Stockpile, 1945-2002". **Natural Resources Defense Council**. <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/dafig11.asp> [29.2.2008].
- "Global Nuclear Stockpiles, 1945-2006". **Nuclear Notebook**. <http://thebulletin.metapress.com/content/c4120650912x74k7/fulltext.pdf> [29.2.2008].
- "Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler (CSBM'LER),Denetim, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme, Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Seçenekleri Üzerinde Rapor". **Basın Bildirisi M-NAC-2(2000)121**. <http://www.nato.int/docu/other/tr/2000/p00-121tr.pdf> [26.01.2008].
- "Human Factor and the Risk of Nuclear War". **Swedish Section of International Physicians for the Prevention of Nuclear War**. http://www.slmk.org/main/artiklar/Human_Factor.pdf [20.3.2008].
- "Implementation of the NPT Safeguards Agreement and Relevant Provisions of Security Council Resolutions 1737 (2006) and 1747(2007) in the Islamic Republic of Iran". **International Atomic Energy Agency**. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2007/gov2007-58.pdf> [3.1.2008].
- "India's Nuclear Forces, 2005". **Nuclear Notebook**. <http://thebulletin.metapress.com/content/147052n7g76v4733/fulltext.pdf> [1.3.2008].
- "Intelligence Brief: U.S.-India Nuclear Deal". **PINR. Power and Interest News Report**. http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=452&language_id=1 [20.11.2007].

- "İran Gazı Yatırımı 2008'de Başlıyor". **Milliyet**. 19 Temmuz 2007. www.milliyet.com.tr/2007/07/19/ekonomi/aeko.html [20.11.2007].
- "Iran Has Right to Peaceful Nuclear Energy Use: China". **Google**. <http://afp.google.com/article/ALeqM5j0p3biK9aIVyCwC8N-QUY00t4VHQ>[11.12.2007].
- "Iran Profile, Nuclear Chronology 1988". **NTI, Iran Profile**. www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1858.html [11.11.2007].
- "Iran Profile, Nuclear Chronology, 1957-1985". **NTI**. www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1826.html [10.11.2007].
- "Iran, North Korea Deepen Missile Cooperation". **Arms Control Association**. www.armscontrol.org/act/2007_01-02/Iran_NK.asp
- "İran'da Nükleer Program, Ders Kitaplarına Giriyor." **Milliyet**. 11 Eylül 2007. <http://www.milliyet.com.tr/2007/09/11/son/sondun23.asp> [20.11.2007].
- "Israel Crosses the Threshold". **The National Security Archive**. <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB189/index.htm> [3.12.2007].
- "İsrail Almanya'dan İki Nükleer Denizaltı Alıyor". **Milliyet**. 23 Ağustos 2006. <http://www.milliyet.com.tr/2006/08/23/son/sondun07.asp> [1.3.2008].
- "İsrail Haritadan Silinsin". **BBC Turkish.com**. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051027_iran.shtml [20.11.2007].
- "Kitle İmha Silahları (KİS) ve Bunların Fırlatma Vasetalarının Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Genel Politika". **Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanlığı**. www.tsk.mil.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_20_Kitle_Imha_Silahlari/Kitle_Imha_Silahlari_htm [2.3.2008].
- "Libya Profile". **NTI, Libya Profile**. www.nti.org/e_research/profiles/Libya/3939.html[3.12.2007].
- "Mısır da Nükleer Enerjiye El Atıyor". **Radikal**. 30 Ekim 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=237313> [28.03.2008].
- "Nükleer Santralin Adresi Akkuyu". **Radikal**. 29 Kasım 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=240175>[28.03.2008].

- "NSC 68: United States Objectives and Programs for National Security (April 14, 1950)". **FAS**. <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-68.htm> [29.10.2007].
- "NSC 68: United States Objectives and Programs for National Security: IX. Possible Courses of Action". **FAS**. <http://www.fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-68-9.htm> [29.10.2007].
- "Nuclear Chronology, 1990". **NTI, Iran Profile**. www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1860.html [12.11.2007].
- "Nuclear Chronology, 1991". **NTI, Iran Profile**. http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1864.html [11.11.2007].
- "Nuclear Chronology, 1992". **NTI, Iran Profile**. www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1869.html [12.11.2007].
- "Nuclear Chronology, 1993". **NTI, Iran Profile**. http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/1825_1870.html [12.11.2007].
- "Nuclear Power in the World Today". **World Nuclear Association**. <http://www.uic.com.au/nip07.htm> [1.3.2008].
- "Nuclear Technology Review 2007". **International Atomic Energy Agency**. http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC51/GC51InfDocuments/English/gc51inf-3_en.pdf [3.12.2007].
- "Nuclear Terrorism". **Milnet Brief**. www.milnet.com/nuke-terr.html [3.12.2007].
- "Nuclear Weapons Program". **FAS**. www.fas.org/nuke/guide/dprk/nuke/index.html [3.12.2007].
- "Pakistan Nuclear Weapons". **Globalsecurity.org**. www.globalsecurity.org/wmd/world/pakistan/nuke.htm [20.11.2007].
- "Pakistan's Nuclear Forces, 2007". **Nuclear Notebook** <http://thebulletin.metapress.com/content/k4q43h2104032426/fulltext.pdf> [1.3.2008].
- "Pakistani Nuclear Forces, 2006". **SIPRI**. <http://www.sipri.org/contents/expcon/Pakistan.pdf> [1.3.2008].
- "Peres: Elimizde İran'ın Nükleer Kanıtları Var". **Milliyet**. 18 Ekim 2007. <http://www.milliyet.com.tr/2007/10/18/son/sondun50.asp> [20.11.2007].
- "Petrol 100 Dolara Koşuyor". **Radikal**. 8 Kasım 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=238150> [20.11.2007]

- "Report No. 2000/09: Ballistic Missile Proliferation". **Canadian Security Intelligence Service**. [www.csis-scrs.gc.ca/en/](http://www.csis-scrs.gc.ca/en/publications/perspectives/200009.asp) publications/perspectives/200009.asp [16.12.2007].
- "Report of the Committee on Political and Social Problems". **Atomicarchive.com**. <http://www.atomicarchive.com/Docs/ManhattanProject/FrankReport.shtml> [1.3.2008].
- "Russell-Einstein Manifestosu 60 Yıl Sonra". <http://www.mavidalga.com/2005/08/13/russell-einstein-manifestosu/> [11.3.2008].
- "Russian Nuclear Forces, 2007". **Nuclear Notebook**. <http://thebulletin.metapress.com/content/d41x498467712117/fulltext.pdf>
- "Safety". **Greenpeace International**. <http://www.greenpeace.org/international/campaigns/nuclear/safety> [1.3.2008].
- "Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma". **T.C. Dışişleri Bakanlığı**. http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/DisPolitika/AnaKonular/SilahlarinKontroluveSilahsizlanma/ [14.3.2008].
- "Statement by IAEA Director General on New U.S. Intelligence Estimate on Iran". **International Atomic Energy Agency**. www.iaea.org/NewsCenter/PressReleases/2007/prn200722.html [3.1.2008].
- "Syria Profile, Nuclear Overview". **NTI, Syria Profile**. www.nti.org/e_research/profiles/Syria/Nuclear/index.html [1.3.2008].
- "Table of Chinese Nuclear Forces, 2002". **Natural Resources Defense Council**. <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab17.asp>
- "Table of French Nuclear Forces, 2002". **Natural Resources Defense Council**. www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab16.asp [3.12.2007].
- "Table of Indian Nuclear Forces, 2002". **Natural Resources Defense Council**. www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab20.asp [1.3.2008].
- "Terms & Acronyms". **Nuclear Files**. <http://www.nuclearfiles.org/menu/library/terms-acronyms/index.htm#A> [4.3.2008].
- "The Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty at a Glance". **Arms Control Association**. <http://www.armscontrol.org/factsheets/abmtreaty.asp> [26.12.2007].
- "The Charter of Global Greens, Canberra 2001". **European Greens**. http://www.europeangreens.org/cms/default/dokbin/147/147171.charter_of_the_global_greens_canberra_20@en.pdf
- "The Iran Phenomenon in the Middle East-An Israeli Perspective". **The Brookings Institution, The Saban Center for Middle East**

Policy. <http://www.brookings.edu/~media/Files/events/2006/1019iran/20061019.pdf> [2.3.2008].

“Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons”. **Nuclear Files.** http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/non-proliferation-treaty/trty_npt_1970-03-05.htm [29.2.2008].

“Treaty On The Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)”. **NTI** http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/non-proliferation-treaty/trty_npt_1970-03-05.htm [2.04.2008].

“U.S.-Soviet/Russian Nuclear Arms Control”. **Arms Control Association.** http://www.armscontrol.org/act/2002_06/factfilejune02.asp [26.12.2007].

“Vemork Heavy Water Plant - 1942-44”. **Weapons of Mass Destruction (WMD).** <http://www.globalsecurity.org/wmd/ops/vemork.htm> [29.10.2007]

“Waste”. **Greenpeace International.** <http://www.greenpeace.org/international/campaigns/nuclear/waste> [1.3.2008].

“WordNet Search 3.0”. <http://wordnet.princeton.edu/perl/webwn?s=nuclear%20weapon> [4.3.2008].

İNDEKS

A

ABD, 8, 11, 15, 19, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 56, 60, 61, 62, 65, 68, 69, 72, 73, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 96, 99, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 115, 116, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 135, 137, 139, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 155, 156, 158, 162, 163, 165, 167, 187, 189, 191, 192

Afganistan, 93, 107, 133, 139, 151, 156, 165

AGİT, 13, 15, 160, 161, 191

Ahmedinecad, 131, 142, 186

Almanya, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 36, 37, 38, 83, 87, 90, 109, 116, 156, 193

Amerika Birleşik Devletleri, 12, 15, 23, 27, 32, 36, 39, 40, 60, 87, 174

Ankara, 4

Anti Balistik Füze Antlaşması, 52

Atom Bombası, 11, 31

Avrupa, 15, 23, 26, 29, 31, 36, 38, 40, 41, 43, 53, 63, 101, 106, 120, 122, 130, 141, 155, 156, 160

Ayetullah Humeyni, 106, 122, 141

B

Balistik Füze, 11, 13, 14, 15, 16, 45, 46, 50, 53, 115

Ben Gurion, 45, 141

Benazir Butto, 140

Birleşmiş Milletler, 13, 15, 28, 48, 57, 98, 152, 158, 168, 169, 174

BM Güvenlik Konseyi, 76, 83, 150, 155, 157, 158, 159, 165

Boris Yeltsin, 50

Britanya, 12, 14, 19, 23, 25, 27, 28, 32, 36, 37, 41, 44, 45, 55, 56, 62, 66, 67, 88, 90, 96, 97, 109, 129, 156, 158, 162, 163, 174

C

Camp David, 80

Castro, 46, 47, 48

Cenevre Protokolü, 103

CENTO, 15, 41, 106, 108, 110, 136, 139

CIA, 15, 47, 119, 128, 129

Ç

Çek Cumhuriyeti, 62, 87

Çernobil, 89, 105

Çevreciler, 12, 104

Çin, 12, 14, 19, 28, 42, 43, 56, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 87, 90, 91, 97, 107, 113, 114, 119, 123, 144, 150, 153, 154, 155, 159, 175

Çin Halk Cumhuriyeti, 12, 42, 43, 56, 66, 69, 71, 72, 74, 97, 107, 113, 119, 153

D

Devrim Muhafızları, 119

E

Einstein, 21, 22, 23, 24, 26, 49,
100, 103, 104, 176, 179, 187,
195

el-Kaide, 96

Enver Sedat, 80

F

Fransa, 12, 19, 24, 28, 36, 41, 44,
45, 55, 56, 62, 67, 68, 69, 79,
87, 97, 109, 156, 158, 162
Füzeler Krizi, 11, 21, 46, 49

G

Gazze, 142

George Bush, 50

Greenpeace, 104, 105, 192, 195,
196

H

Hamas, 96, 99, 142

Hindistan, 12, 14, 18, 55, 59, 72,
74, 75, 76, 77, 87, 91, 98, 99,
143, 144, 191

Hiroşima, 17, 21, 33, 34, 176

Hitler, 23, 25, 34, 35

Hizbullah, 96, 99, 142, 146, 151

I

Irak, 85, 91, 92, 93, 106, 107, 109,
112, 113, 119, 123, 127, 133,
136, 138, 140, 143, 148, 149,
151, 152, 156, 163, 165, 167,
188

İ

İkinci Dünya Savaşı, 7, 11, 23,
31, 35, 38, 61

İran, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13,
15, 20, 21, 38, 60, 65, 73, 85,
86, 87, 88, 92, 99, 106, 107,
108, 109, 110, 112, 113, 114,
115, 118, 119, 120, 122, 123,
124, 125, 126, 127, 128, 129,
130, 131, 132, 133, 134, 135,
136, 137, 138, 139, 140, 141,
142, 143, 144, 145, 146, 147,
148, 149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 156, 157, 158, 159,
160, 163, 165, 166, 167, 180,
181, 186, 187, 188, 189, 191,
193, 194

İsrail, 12, 44, 45, 59, 65, 78, 79,
80, 81, 82, 83, 86, 88, 89, 90,
91, 96, 98, 100, 106, 107, 110,
124, 127, 128, 131, 137, 140,
141, 142, 143, 145, 147, 151,
165, 166, 186, 189, 193

İsrail Atom Enerjisi

Komisyonu, 79

İzmir, 4

J

Japonya, 17, 27, 28, 29, 32, 33,
34, 35, 36, 42, 86, 87, 96, 153

K

Kitle İmha Silahı, 15

Kruşçev, 44, 47, 48

Kuzey Kore, 12, 14, 15, 59, 60,
70, 78, 83, 84, 85, 86, 92, 98,
119, 133, 134, 147

Küba, 11, 18, 21, 43, 46, 47, 48,
49

L

Libya, 12, 60, 88, 90, 91, 92, 193
 Lockerbie Olayı, 91
 Lübnan, 142, 143, 151

M

Mahmud Ahmedinecad, 130,
 131, 158
 Manhattan Projesi, 11, 21, 25,
 26, 27, 31, 39, 60, 97
 Marshall Yardımı, 40
 Mısır, 44, 80, 86, 89, 110, 167,
 193
 Michael Faraday, 22

N

Nagazaki, 17, 21, 33, 34, 40
 NATO, 13, 16, 41, 93, 101, 133,
 137, 161, 162, 163, 166, 189,
 191
 Nazizm, 23
 New Mexico, 26, 30, 31
Nükleer Bilim, 108
 Nükleer Santraller, 14, 87
 Nükleer silahlar, 7, 17, 54, 100
 Nükleer Silahların Yayılmasını
 Önleme Antlaşması, 56, 98
 nükleer teknoloji, 20, 57, 91,
 112, 123, 126, 138, 139, 144,
 152

O

Orta Asya, 138, 146
 Orta Doğu, 41, 45, 65, 80, 81,
 93, 110, 119, 123, 124, 125,
 131, 135, 136, 137, 138, 140,
 141, 142, 145, 146, 153
 Ortadoğu, 4, 6, 7, 81, 86, 122,
 147, 166

P

Pakistan, 12, 14, 18, 54, 55, 59,
 74, 75, 76, 77, 78, 87, 88, 91,
 98, 113, 115, 127, 131, 139,
 140, 143, 191, 194
 Pan-Kürdizm, 137
 Pervez Müşerref, 78
 Polonya, 31, 37, 38, 39, 62, 89
 Postdam Konferansı, 29, 37

R

Rıza Pehlevi, 92, 106, 108, 109,
 110, 111
 Roosevelt, 21, 23, 24, 25, 27, 187
 Rusya Federasyonu, 12, 13, 19,
 51, 56, 61, 62, 63, 65, 84, 87,
 90, 113, 119, 150, 151, 152,
 153, 159, 167, 180, 181

S

Saddam Hüseyin, 106, 107, 127,
 133, 149
 Soğuk Savaş, 4, 7, 9, 11, 18, 21,
 35, 37, 39, 42, 46, 48, 49, 50,
 52, 61, 62, 65, 66, 76, 92, 95,
 98, 100, 101, 115, 136, 139,
 145, 161, 162
 Sovyetler Birliği, 27, 31, 37, 38,
 39, 41, 42, 46, 50, 56, 61, 80,
 81, 116, 145
 Sputnik, 11, 21, 45, 46
 SSCB, 11, 14, 16, 21, 28, 31, 36,
 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
 45, 46, 47, 50, 51, 52, 61, 65,
 80, 82, 83, 90, 91, 97, 106,
 107, 109, 129, 139
 Strasbourg, 27
 Suriye, 12, 60, 80, 89, 90, 141,
 142, 143

Nükleer Satranç

Suudi Arabistan, 86, 110, 126,
149

Ş

Şimon Perez, 80

T

Tarikatlar, 12, 96
Terör Örgütleri, 12, 94
The Economist, 129, 132, 134,
191
TNT, 16, 26, 30
Türk Boğazları, 38, 39
Türkiye, 4, 8, 38, 42, 48, 86, 89,
119, 136, 137, 138, 141, 143,
156, 166, 186, 188, 189, 190,
201

U

Uluslararası Atom Enerjisi
Ajansı, 16, 83, 90, 91, 114,
124, 159, 168, 170, 171
Uzak Doğu, 28, 29, 33, 35, 36

V

Vladimir Putin, 62, 151

W

Winston Churchill, 32, 38

OZAN YAYINCILIK LTD.

Yayın Listesi

YAKINTARİH

İBO/İbrahim Kaypakkaya /Turhan FEYİZOĞLU

SİNAN / Nurhak Dağlarından Sonsuzluğa / Turhan FEYİZOĞLU

DENİZ / Bir isyancının izleri / Turhan FEYİZOĞLU

MAHİR / On'ların Öyküsü / Turhan FEYİZOĞLU

YILMAZ GÜNEY/ Bir Çirkin Kral / Turhan FEYİZOĞLU

FIRTINALI YILLARDA ÜLKÜCÜ HAREKET /Turhan FEYİZOĞLU

FKF/FİKİR KULÜPLERİ FEDERASYONU /Turhan FEYİZOĞLU

GENÇLİK LİDERLERİ KONUŞUYOR /Turhan FEYİZOĞLU

DEVİRİM HAVARİLERİ /Fikret BABUŞ

12 MART'TAN 12 EYLÜL'E /Halim DEMİR

BEN NAZIM HİKMET /Halim DEMİR

ESKİ TUFEKLER'İN SONBAHARI /Emin KARACA

12 EYLÜL'ÜN ARKA BAHÇESİNDE /Emin KARACA

DEVİRİM BİZE YAKIŞIRDI /Zeki KIRDEMİR/Gerilla Zeki

AŞKİLE ÇIKMIŞTIK YOLA /FİKRET BABUŞ

FİLİSTİN FEDAİLERİ /A.Kadir YAŞARGÜN

UMUTLARIMIZ YARIDA KALDI /A.Kadir YAŞARGÜN

DİRENİŞ / 12 Mart ve Sonrası / Abdulkadir YAŞARGÜN

1 MAYIS 1977 / Türkiye Devrimcilerinin İki 1 Mayıs Belgeseli / Nail GÜRELİ

İKİ ADALI / Hüseyin Cevahir-Ulaş Bardakçı / Turhan FEYİZOĞLU

MUSTAFA SUPHİ / Türk Ocağı'ndan Türkiye Kom. Partisi'ne / T. FEYİZOĞLU

DİN BİLİM

HRİSTİYANLIĞIMIZDAKİ PUTPERESTLİK / Arthur WEIGALL

TANRI'DAN İNSANLARA-AKLİNİZİ KULLANIN /İlhami SADIK

İNCİL'İ KİM YAZDI /Mehmet U. SAKİOĞLU
TEVRAT'I KİM YAZDI /Mehmet U. SAKİOĞLU
İSA HAÇTA ÖLDÜ MÜ? /Mehmet U. SAKİOĞLU
DA VİNCİ FENOMENİ /Mehmet U. SAKİOĞLU
BEN BİR MİSYONERDİM / İlker ÇINAR
MESAJ (Kuran Çevirisi) /(Gözden Geçirilmiş 3.Baskı)/Edip YÜKSEL
ÜZERİNDE 19 VAR /Edip YÜKSEL
İSLAMİ REFORM İÇİN MANİFESTO / Dr.Edip YÜKSEL
TÜRKÇE KURAN ÇEVİRİLERİNDEKİ HATALAR / Edip YÜKSEL
TAKANLAR VE TAKILANLAR / Edip YÜKSEL
MÜSLÜMAN DİN ADAMLARINA 19 SORU /(3.Baskı)/Edip YÜKSEL
HIRİSTİYAN DİN ADAMLARINA 19 SORU /(3.Baskı)/Edip YÜKSEL
DEVLET/DEMOKRASİ/OLİGARŞİ/TEOKRASİ / Edip YÜKSEL
İLGİNÇ SORULAR /(10.Baskı)/Edip YÜKSEL
MOR MEKTUPLAR /Edip YÜKSEL
ASAL TARTIŞMA /Edip YÜKSEL
KURAN'IN ŞİF. VE MUKATTAA HARFLERİNİN ÇÖZ./Aydın GÜNDOĞDU
KURAN'IN SIRADAN BİR İNSANA DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ /İlhami SADIK
AYETLERİN İNİŞ SIRASINA GÖRE KURAN ÇEVİRİSİ / A.ABDULLAHOĞLU
KİTAB-I MUKADDES ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA / Yusuf ULUCAN
PAPALIK TARİHİ / Dr. Halim IŞIK
DİNLER TARİHİ / Sergei Aleksandrovich TOKAREV
DABBETÜL ARZ VE MESİH İSA / Şinasi HÜNER
MONOTEİST DÜŞÜNCELER / Cumhur Erentürk
KURAN AÇISINDAN EVRİM TEORİSİ / Kaan Göktaş
KONULARINA GÖRE KURAN ÇEVİRİSİ / Prof. Dr. Ömer Duml
UYGARLIKLAR TARİHİ
A'dan Z'ye MİSİR / Ali NARÇIN
A'dan Z'ye SÜMER / Ali NARÇIN

SİNEMA

AH MARILYN /Turhan FEYİZOĞLU

GÜNCEL

SIYONİSTLER'İN NİHAİ DÜNYA DÜZENİ /Robert H. WILLIAMS

DR. MICHAEL HIGGER'İN YAHUDİ ÜTOPYASI / Editoryal Çalışma

Ben Bir Misyonerdim / ŞİFRE ÇOZULDU /İlker ÇINAR

TÜRKİYE'DE ÇİNGENE OLMAK /Mustafa AKSU

İSRAİL'İN GAP SENARYOSU /Hasan TAŞKIN

İTTİHAT TERAKKİ /Halim DEMİR

Doktorların Büyük Sırrı / KANSER CİNAYETLERİ / Yaşar GÖREN

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE GÖÇ VE İSKÂN /Fikret BABUŞ

AVRUPA'DA MÜLTECİ OLMAK /Suat O. ŞENOCAK

İNSAN YAĞMURU/Nazım ALPMAN

ROMAN

ŞEYH BEDRETTİN /İsyancı Bir Sufinin Darağacı Yolculuğu/Durali YILMAZ

ÇERAĞ UYANACAK MI? /Durali YILMAZ

DENEME

LEYLAK ZAMANLARI / Hasan Hüseyin DEMİREL

BİRLİKTELİĞİN FARKINDALIĞI / Sabri GÜLAL

BUSHÇAĞI YAZILARI / Mustafa K. ERDEMOL

SAHİ SİZ HANGİ TARAFTAYDINIZ? /Turgay OLCAYTO

ARAŞTIRMA

Milim Milim Bilim / ON NOKTA OTUZ UÇ /Reşit AŞÇIOĞLU
ÇİNGENELER (2.Baskı)/Nazım ALPMAN
İNTİHAR /İrfan ÖZEN
İŞ BULMAK İÇİN NE YAPMALI /Hasan LATİF
SICAK NOKTA ORTA ASYA /Bahaddin YAZICI
01 ENJEKTÖR /Aysu ŞUBEN
OYUN BİTTİ /Yaşar GÖREN
KÖLE KİYİSİNDAN İNSAN BİYOGRAFİLERİ /Mustafa OLPAK
Cemal Süreyya Şiirinde KADIN VE EROTİZM / Özgür ÖZMERAL
TÜRKİYE MASONLARININ TARİHİ /Halim DEMİR
MİLLİ MÜCADELE / Halim Demir
BELGE
SON KABADAYININ ATEŞLE İMTİHANI /Mustafa DEMİR
BECO DEPREMİ /Mustafa DEMİR
ÜZGÜNÜM AMA PİŞMAN DEĞİLİM /Mustafa DEMİR
SAYIN: DÜNDAR KILIÇ /Mustafa DEMİR
FELSEFE
ŞEHRİN DÜNYASINDAN-DÜNYANIN ŞEHRİNE /Muhammed HATEMİ
ANI/GÖZLEM
BEN BİR HEMŞİREYİM... Melek Değil İnsanım / Burçin UTKU
GAZETECİLERİN ŞAKASI OLMAZ /Nazım ALPMAN
SIRÇA KÖŞKÜN KIRIK CAMLARI /Dr. Sadık ÖZEN
DOKTORUN SEYİR DEFTERİ /Dr. Sadık ÖZEN
ZAMAN TÜNELİNDE BİR DOKTOR /Dr. Sadık ÖZEN

SEVGİNİN DORUĞUNDAKİLER /Dr. Sadık ÖZEN
YANIT /Dr. Sadık ÖZEN
MİLLİYETSİZ AYDINLAR/Dr.Sadık ÖZEN/
YOZLAŞMA / Dr. Sadık ÖZEN
İşkence Edilen Emniyet Hekiminden / İBRET / Erdoğan YAĞIZ
SİNAN'IN KARA KİTABI/Sinan KARA
SÖYLEŞİM / Mustafa ERKAN
BABIALI KİTAPLIĞI
Babiali Kitaplığı Ozan Yayıncılık Kuruluşudur
ARAŞTIRMA
DOĞU KARADENİZ'DE ETNİK YAPILANMALAR VE PONTUS / Haşim ALBAYRAK
1. Dünya savaşı'nda Doğu Karadeniz Muharebesi ve OF DİRENİŞİ / H. ALBAYRAK
TARİHTEN 40 TANIK / Mahmut ANAR
ŞİİR HAYATLARI / Cafer YILDIRIM
ŞAMANDAN ŞAİRE TÜRKLERDE ŞİİR / Cafer YILDIRIM
ÇÜRÜME / Mehmet DURAN
GÜNCE
SALNAME / Harun TANER
MAVİLERE SALDIM UMUTLARI / İkbal KAYNAR
YEDİ İKLİM DÖRT BUCAK / Ahmet OKER
ÖYKÜ
DÜNDEKİ YARINLAR / Vahit KAYA
ŞAMİRAN'IN USTALARI / Muhammet ÇAKIRAL
BURUK BİR GULUŞ /Haşim KAFKAS
PARPUDAR BABA / Adnan GÜNDÜZ
DOKSANYEDİ KADISI / Kaya DEMİRAL
YENİ BİR MAVİ / Rabia SOLAK

ROMAN

BAL SÖYLE / Tülin ERBAŞ

ÜSKÜDAR /Tülin ERBAŞ

GÜLİSTAN /Tülin ERBAŞ

GÖÇ ŞARKILARI /Tülin ERBAŞ

ANKİ/Macit BEKSAÇ

ÖNCE ÖĞRETMENİM /Adnan GÜNDÜZ

SONBAHAR KORKUSU / Fecrin Nur ÖNGÖREN

KARANLIK / Yılmaz SEVER

SIRLAR GÖMÜLMİYİ REDDEDER/ Yüksel AYAYDIN

GERÇEKLER BİLİNİR SIRLAR İSE ASLA / Dr. Çağatay ÜSTÜN

ZANNETTİĞİNİZ GİBİ DEĞİL /Atıla DUMAN

TÖRE /Rüçhan ALTUĞ

DAĞLARIM DAHA GÜZEL /Reşit YAMAN

YARINLAR DAHA AYDINLIK / Attila Duman

AY VURULDU / Hüseyin Eren

YALNIZIN GÜNCEŚİ / Haluk Öz

GECE / Bir Güneydoğu Masalı / Melih Yılmaz

YARALI HAYATLAR / Fecrin Nur ÖNGÖREN

PALAMUTTA KARINCA VAR / Yüksel YOKOLMA

ŞİİR

BU KERVAN BÖYLE GİDER / Yusuf DEMİR

ANAYASSO / Şemsi BELLİ

CUDİ/ Şemsi BELLİ

YİYİN PEZEVENKLER YİYİN / Şemsi BELLİ

POZİTİF OLUMSUZLUKLAR / Orhan SÜREYYA

BİR SEVDA HAMALI /Tahsin DUMAN

ADINI VERMEK İÇİN / Fatih GÖKMEN

ATEŞ DEĞİRMENİ / Ali NARÇIN

DIŞIMDAKİ BEN / Ali NARÇIN

SEVDALANMAK / Bahrem YILDIZ

ŞİİR ŞAIRİN SOLUĞUDUR /Taşkın AŞAN

YİTİK ZAMAN IŞIĞI / Dursun ÖZDEN

NAMLULAR ÇİÇEK AÇMAZ ZULMÜN ELİNDE /Bahrem YILDIZ

VEDA CİNAYETLERİ / Sabrı DEVECİ

YITIK DÜŞLER /Vahit KAYA

AT ARABASI / M.Rakım ÇOĞAL

TAHTEREVALLI /A.Necmettin ÇANGA

YURTSUZ SEVDA / Cafer YILDIRIM